

PEDAGOGIKA

(BENDROJI PEDAGOGIKA, DIDAKTIKA
IR DORINIMO MOKSLAS)

Prof. St. Šalkauskio
paskaitų užrašai

Antras pataisytas ir papildytas leidimas

Išleido studentai: M. K. ir P. P.

K A U N A S

1 9 3 4

D I D A K T I K A.

Ižanga. Didaktikos mokslas.

1. Didaktikos objektas ir aptartis.

Plačiausia prasme imdami, didaktiką galėtume pavadinti ugdymo mokslu. Bet tai būtų netikslus supratimas, nes didaktika sau objektu ima tik vieną ugdymo dalį - intelektualinį lavinimą arba protinimą. Plačiai suprantamas pedagogikos mokslas (Erziehungslehre) apima pilnutinį ugdymą (Erziehung, education), kuriame galime skirti auklėjimo (labiau dorinio veikimo) ir lavinimo (labiau protinio veikimo) sritis. Lavinimas (Bildung, formation arba instruction) kaip tik ir sudaro labiau didaktikos tyrinėjamąjį dalyką. Nenuostabu, kad O. Willmann'as savo "Didaktik als Bildungslehre" atskyrė lavinimą (Bildung) nuo auklėjimo (Erziehung), ir lavinimas, jo nuomone, esanti didaktikos (als Bildungslehre = kaip lavinimo mokslo) darbo sritis.

Žodis didaktika (*Didasken* = mokyti) pradėtas vartoti tik nuo 17 amžiaus. W. Ratke, 1612 m. paskelbęs Frankfurte "memorialą" mokyklų gerinimo reikalui, pats pirmasis pasivadino "didacticus", o savo mokymo techniką pavadino "didaktika". Jo amžininkas Amos Comenius, 1628 m. išleisdamas "Didactica magna" čekų ir 1657 m. lotynų kalbomis, tą vardą plačiai išpopuliarino.

Trumpa didaktikos aptartis tokia: Didaktika yra protinimo mokslas. Kadangi protinimu siekiama tiesos pažinimo, tai didaktika pirmiausia stengiasi ištyrinėti visus kelius, kuriais planingiausiai ir sėkmingiausiai būtų galima tiesą prieiti. Jau iš etimologinės didaktikos žodžio reikšmės matyti, kad didaktikos pagrindinė sąvoka - mokymas, kuris yra ne kas kita, kaip sistemingas auklėtinių proto galių lavinimas, planingai tiekiant jiems žinių. Mokymu auklėtiniai vedami į tiesą, kai jų mintys sutaikomos su tikrove bei realybe; juose tuo būdu ugdomos ir intelektualinės vertybės.

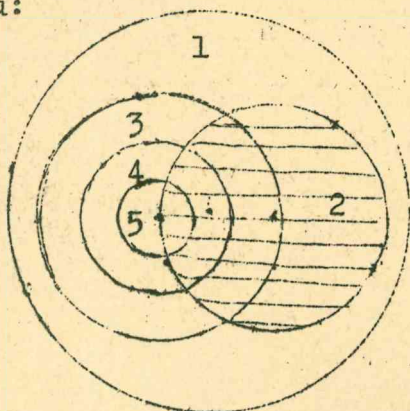
Bet kadangi pedagogika rezervuoja savyje auklėjimo mokslą, tai didaktiką suprantant vien mokymo prasme būtų per siaura jos sąvoka. Iš kitos pusės, didaktika negali apimti ir viso lavinimo, kuris siekia ne tik proto, bet taip pat valios, jausmų ir žmogaus fizinę sritį. Mokymo išdava - kartinis išmokimas, kuris gali būti ir pamiršamas; lavinimo išdava - pastovus nusiteikimas, pasitūrėjimas įgytu turtu.

2. Didaktikos santykiavimas su pedagogikos sistema.

Pedagogika - ugdymo mokslas. Į pilnutinio ugdymo mokslą įeina: fizinimas, protinimas, dorinimas, estetinimas ir religinimas. Vadinamas, pilnutinis ugdymas rūpinasi visa žmogaus prigimtimi ir ruošia

jį visoms gyvenimo sritims. Tuo būdu susidaro pedagogikos sistema, kurioj didaktika, turėdama objektu protinimą, užima žymią vietą. Didaktikos vaidmuo pedagogikos sistemoje didėja dar ir dėl to, kad mokyklose ligi šiol turėjo persvarą intelektualinis pradas.

Ugdyme skiriame auklėjimą ir lavinimą. Auklėjimas, kaip sakėme, yra veikimas labiau doriniu atžvilgiu, lavinimas – labiau protiniu atžvilgiu. Visiškai atskirti tų dviejų ugdymo sričių nuo kitos negalima, nes kiekviename lavinime turi būti auklėjimo elementų, ir atvirkščiai, – kiekvienas auklėjimas žmogų šiuo tuo ir lavina. Kaip pedagogikos sistemoj derinamas auklėjimas su lavinimu, kokią vietą tenai užima pagrindinė didaktikos sąvoka – mokymas ir mokymo metodologija, galima pavaizduoti aiškiai šitokiu sueinamų tysų brėžiniu:

1. ugdymas (auklėjimas plačia prasme);
2. auklėjimas (auklėjimas siaura prasme – auklėjamasis veikimas labiau doriniu atžvilgiu);
3. lavinimas (auklėjamasis veikimas labiau protiniu atžvilgiu);
4. mokymas;
5. mokymo metodika.

Brėžinys aiškiai rodo, kad ugdyme auklėjamasis elementas (patušuotas skritulys) siekia lavinimą, mokymą ir net mokymo metodiką. Todėl pedagogikos sistemoj ir kalbama apie auklėjamąjį lavinimą bei mokymą. Herbarto, Willmann'o (Didaktik als Bildungslehre) tatai pa-brėžiama didaktikoje.

3. Didaktikos suskirstymas.

Didaktika turi uždavinį parodyti, koku būdu geriausia galima būtų auklėtinis įvesti į tiesos karalystę, kitaip sakant, – kaip įgalinti auklėtinis dalyvauti intelektualinėse vertybėse. Iš įvairiausių tiesų daugybės reikia pasirinkti planingai medžiagos, sudaryti sąlygas jai pasisavinti, mokomai tą medžiagą patiekti ir t.t. Tokiu būdu, iš vienos pusės, reikia protinimo organizacijos, iš kitos – protinimo metodų.

Metodai vėl nelygu: gali būti bendri – visiems dėstomiems dalykams, gali būti specialūs – atskiriems dalykams. Tad ir gauname tokią didaktikos suskirstymo schemą:

Didaktika	I Protinimo organizacija.	1.organizuoto protinimo tipai (mokyimo įstaigos);
		2.materialinės protinimo aplinkybės (vieta);
		3.išviršinės protinimo sąlygos (auklėtinis);
		4.išvidinės protinimo sąlygos (auklėtinis);
		5.mokomoji medžiaga ir jos santvarka.
	II Protinimo metodologija.	1.bendroji metodika (atsižiuoti labiau į auklėtinio prigimtį);
		2.specialioji metodika (atsižiuoti labiau į mokomąją medžiagą);

Čia galima paminėti keletą bendrų didaktikos pastabų. Pirmiausia, mokymas turi būti taip organizuojamas, kad ruošų žmogų trims pagrindinėms gyvenimo sritims: prigimčiai, kultūrai, religijai. Mokomoji medžiaga turi būti pritaikoma gyvenimo reikalams laikantis trijų pagrindinių principų: pilnatvės, harmonijos, subordinacijos. Ji reikia surišti su pergyvenimais: 1) suprasti gyvenimo faktai, 2) iškelti juose esąs dėsningumas ir 3) pabrėžti kas reikalinga gyvenimui, - suvokti dorinės elgimosi normas.

4. Didaktikos literatūra.

1. Baumgartner, H., Unterrichtslehre. 3 Aufl. Freib.i.B.1910. (populiari, kiek pasenėjusi).
2. Willmann, O Didaktik als Bildungslehre 5 Aufl. 1923
3. Zeif, J.u. Zlabinger, R., Unterrichtslehre 2-3 Aufl. Wien, 1917. (pagal Willmann'o rašyta).
4. Grunwald, G., Philosophische Pädagogik. Paderborn 1917.
5. Toicher, W., Theoret.Pädag.u.allgem.Didaktik. 2 Aufl.1912.
6. Göttler, J., System der Pädagogik. Kempten u. München 1915.
7. Roloff, E.M., Lexikon d.Pädagogik 5.Bde 1913-17 ir kt.

-----xxxx-----

P I R M O J I D A L I S .

Protinimo organizacija.

Didaktika turi dvi pagrindines dalis: 1) protinimo organizacija ir 2) protinimo metodiką. Kalbant apie protinimo organizaciją, tenka paliesti pirmiausia protinimo esmę ir savybės.

I Protinimo esmė ir savybės.

1. Protinimo aptartis.

Jeigu ugdymas yra žmogaus ruošimas gyvenimui, tai protinimas yra ruošimas intelektualiniam darbui. Protinimas veda žmogų prie intelektualinio subrendimo, kuris pasireiškia statine ir dinamine jėga. Tą jėgą, kuri turi reikalo su statine protinimo struktūros puse, sudarančia objektyvią mokslo žinią, vadinasi statine. Dinaminę jėgą sudaro subjektyvus sugebėjimas pasisavinti tas žinias ir jas toliau plėsti naujais intelektualiniais pradais.

Statinę ir dinaminę gyvenimo pusę galima pareikšti tokia schema:

1. Objektivi arba statinė gyvenimo pusė (Bažnyčia, civilizacija, gamta).	1. Subjektivi arba dinaminė gyvenimo pusė (religija, kultūra, prigimtis).
2. Žinija mokslų pavidale arba objektyviai organizuota tiesa.	2. Intelektualinis išsilavinimas (intelektualinė kultūra).
3. Pedagoginė protinimo gerybė (tai, kas yra pageidaujama tikslu).	3. Ugdymo vertybė (glūdi pačiam auklėtinyje).
4. Tolimesnis-netiesioginis protinimo tikslas (tiesa).	4. Tiesioginis-artimesnis protinimo tikslas (žinios).
5. Perteikiamoji-objektyvi-materialinė pareiga.	5. Formalinė-išvystomoji pareiga.
6. Pedagoginis materializmas.	6. Pedagoginis formalizmas.

Kaip matome iš schemos, protinimas liečia dvejopas gyvenimo apraiškas - objektyvias ir subjektyvias, arba statines ir dinamines. Objektyvinė, arba statinė, gyvenimo pusė kelia aikštėn objektyvuotas gyvenimo gerybes, kurios telkiasi Bažnyčioj, civilizacijoje ir gamtoj; subjektyvinė, arba dinaminė, gyvenimo pusė rodo, kiek tos objektyvuotos gyvenimo gerybės aktingai reiškiasi subjekte vertybėmis, kurias sudaro religija, kultūra ir prigimtis. Objektyvios gyvenimo gerybės išeina aikštėn visų pirma žinijoje mokslų pavidalu, arba objektyviai organizuojama tiesa, kurios kaip tik siekia protinimas. Kiek protinimu, siekiant tiesos, subjekte išvystoma dinaminė jėga, tatau ir sudaro intelektualinę kultūrą. Vadinas, protinimu, arba intelektualiniu lavinimu, jungiamos objektyvinis ir subjektyvinis gyvenimo pradmuo. Juk didaktikoje kaip tik ieškoma kelių, kaip pertiekti objektyvuotas gyvenimo gerybes auklėtiniui ir tuo būdu išplėtoti jo subjekt

vines vertybes. Žinias, lyg kokią medžiagą, galima pertiekti; intelektualines galias galima tik lavinti ir vystyti. Jei protinime rūpinamasi daugiau perteikiamąja medžiaga, tai gauname šališkumą, vadinamą didaktiniu materializmu; ogi jei tenai rūpinamasi daugiau išvystomąja pareiga, tai gaunama šališkumą, vadinamą didaktiniu formalizmu. Tik žinių minimumas ir sugebėjimo maksimumas duoda tobulą protinio sistemos.

Iš šitos protinio supratimo analizės matome, kad protinimas yra ne kas kitas, kaip žmogaus ruošimas intelektualinio gyvenimo tikslams. Intelektualinio gyvenimo tikslai, kaip jau matėme, aiškėja užkliudžius statinę ir dinaminę gyvenimo pusę.

2. Protinio tikslas.

Tikslas yra tai, ko dėliai kas daroma; uždavinys - tai, kas reikia daryti norint tikslo pasiekti. Tikslas yra nelyginant tam tikra gerybė, į kurią veržiamės. Artimesnis protinio tikslas, kaip iš statinės ir dinaminės gyvenimo pusės schemos nagrinėjimo matyti, yra proto galios išplėtojimas; ogi tolimesnis protinio tikslas yra tiesa kaip pedagoginė gerybė. Ugdomasis uždavinys čia yra duoto tikslo pasiekimas, suteikiant auklėtinio prigimčiai atitinkamo pastovaus bei sąmoningo nusiteikimo. Jis reikalauja ugdymo tikslo jungti su auklėtinio prigimtimi.

3. Protinio santykiavimas su lavinimu, mokymu ir auklėjimu.

Protinimas - ugdymo apskritai dalis. Jį reikia skirti nuo mokymo ir pamokymo. Mokymas yra sistematiškas protinės auklėtinio galios lavinimas planingai tiekiant jam žinių. Pamokymas yra pripuolamas (atsitiktinis) žinių arba pažinčių surišimas, daromas auklėtinui. Bendrojoje pedagogikoje pamokymas taikomas formalinei išvystomajai pareigai, kuri iš vienos pusės reiškiasi skatinimu, iš kitos - drausminimu.

Pamokymas veda į pamoką. Pamokymas suorganizuotas vietos, laiko ir turini atžvilgiu virsta pamoka.

Kokie iš tikrųjų santykiai tarp lavinimo, mokymo ir auklėjimo, aiškėja analizuojant kalbamas sąvokas.

Kultūringos Vakarų tautos ugdymo sąvoką išreiškia auklėjimo vardu; bet šalia šito plataus auklėjimo žodžio supratimo vartoja dar tą žodį ir siauresne prasme. Taip antai, prancūzai savo žodį *éducation*, vokiečiai - *Erziehung* gali vartoti plačia (ugdymo) ir siauresne (auklėjimo) prasme. Vadinas, ir *éducation* ir *Erziehung* gali reikšti ugdymą apskritai ir auklėjimą. Betgi auklėjimas, kaip jau minėjome, tesudaro tik vieną ugdymo dalį, būtent tą, kur vyrauja dorinimo uždavinys. Išauklėtas žmogus bus tas, kurs yra gavęs tvirtą dorinį pagrindą ir savo valios jėga išstengia save valdyti visame gyvenimo

plote, neišskiriant nė išviršinio padorumo. Kitą svarbią, irgi jau minėtą, ugdymo dalį, būtent tą, kur vyrauja protinimo uždavinys, sudaro lavinimas, kurį prancūzai reiškia žodžiu instruction, vokiečiai - Bildung. Išlavintas žmogus (der Gebildete) bus tas, kurs gavęs tvirtą intelektualinį pagrindą, įgalinantį laisvai orientuotis kultūrinio gyvenimo klausimuose su tam tikru erudicijos minimumu.

Mokykla gali atsižvelgti į pilnutinio ugdymo (lavinimo + auklėjimo) sistemą, taip sakant, pro mokymo pareigą. Bendrojo lavinimo mokykloj mokomoji medžiaga, arba protinimo turinys, privalu parinkti ir sugrupuoti ne tiek pagal teorines mokslo kategorijas, kiek pagal gyvenimo sritis, į kurias jaunoji karta turi būti įvedama. Ogi tų pagrindinių gyvenimo sričių yra trys: prigimtis, kultūra ir religija. Auklėjamasai lavinimas, arba protinimas, turi ne tik patiekti žinių iš kiekvienos gyvenimo srities, bet taip pat įkvėpti auklėtiniam tam tikro praktinio nusistatymo kiekvienoj šitų sričių, stengdamasis savo priemonėmis stiprinti valią, lavinti būdą, skatinti dorinį bei religinį jausmą, neminint jau paprasto nusimanyto, suteikiamo pamokymais ir mokymu apskritai. Tik tada bus teisingai suprantamas protinimo ir mokymo uždavinys, kai jis sieks viso lavinimo ir auklėjimo uždavinius. Renkant mokomąją medžiagą auklėjamame lavinime visados atsižvelgiama į reikalavimą, kad pilnutiniam gyvenimui (gamtai, civilizacijai, Bažnyčiai) būtų ruošiamas pilnutinis žmogus (sveikos prigimties, kultūringas, religingas).

Iš to, kas čia ligi šiol pasakyta apie protinimo esmę ir savybes, galima daryti šitokių išvadų: Protinimas, yra žmogaus ruošimas intelektualinio gyvenimo tikslams. Viena pagrindinių protinimo sąvokų - mokymas, kuris yra sistematiškas auklėtinių protinių galių lavinimas planingai tiekiant jiems žinių. Protinimo tikslas aiškėja paliečiant statinę ir dinaminę gyvenimo pusę. Artimesnis protinimo tikslas - auklėtinio proto galios išplėtojimas (tatai vadinama subjektyvi pedagoginė vertybė, kurią charakterizuoja formalinė bei išvystomoji lavinimo pareiga); tolimesnis jo tikslas - tiesa (tatai vadinama objektyvė pedagoginė gerybė, kurią charakterizuoja pertiekiamoji bei materialinė lavinimo pareiga). Reikia skirti mokymo, pamokymo, pamokos, lavinimo, auklėjimo ir ugdymo sąvokos; taip pat reikia skirti išauklėtą žmogų (su doroviniu pamatu) nuo išlavinto (su intelektualiniu pamatu) žmogaus. Pilnutinis ugdymas pilnatvės, harmonijos ir subordinacijos principais suima į dermę tas sąvokas ir ruošia pilnutiniam gyvenimui pilnutinį žmogų.

II Organizuoto protinimo tipai.

Organizuoto protinimo tipai yra lytys, kurios imasi protinimo pareigos. Neorganizuotas protinimas yra pripuolamas (atsitiktinis), nesuvestas į sąmoningą ir planingą sistemą; organizuotas atvirkščiai-

- suvestas į sąmoningą ir planingą sistemą. Neorganizuotame protini-
me reiškiasi pripuolami veiksniai, organizuotame - veikia veikėjai
(tėvai, mokytojai, įvairūs auklėtojai).

1. Pavienis ir sutelktinis protinimas.

Pavienis, arba individualinis protinimas vyksta šeimoje, sutelk-
tinis, arba viešas, - mokykloj. Kaip vienas taip ir kitas turi gerų
ir blogų pusių, ir nevienodai buvo jie traktuojami istorijos bėgyje.
Dabartinė pedagogika stovi ant sutelktinio protinimo pagrindų.

2. Viešas ir privatinis sutelktinis protinimas.

Mokykla yra išviršiniu būdu suorganizuota sutelktinio protinimo
lytis. Pagal dėstomos medžiagos turinį ir lavinimo uždavinį mokyklos
gali būti bendrosios (bendras turinys). Teisės atžvilgiu mokyklos
gali būti viešos ir privatinės.

Viešos mokyklos yra tos, kurios palaikomos organizacijų, turin-
čių verčiamos galios, pav., miestų, valsčių, apskričių, valstybės
mokyklos.

Privatinės yra mokyklos, palaikomos pavienių (atskirų) asmenų
arba jų organizacijų, turinčių ideologinio pagrindo.

Ugdymo sistemoje pedagoginis neutralumas nei galimas nei geisti-
nas. Neideologinės organizacijos: valsčius, miestas, apskritis ir
t.t. neturi jokios teisės dėti mokyklai koki ideologinį pagrindą, nes
jos pačios jo neturi. Norėdami ugdyme išlaikyti pilną neutralumą, tu-
rėtume atsisakyti nuo daugelio laimėjimų, per amžius žmonijos atsiek-
tų.

Bažnyčia, kaip ideologinė organizacija ir nevartojanti žmogaus
sąžinės laisvei jokių varžymo priemonių, turi teisės auklėti savo na-
rius tam tikrojo pakraipoj.

Viešojo pratinimo lytis, arba mokyklos, auklėtinio atžvilgiu
gali būti: berniukų, mergaičių ir mišros. Čia gali iškilti ir koedu-
kacijos klausimas.

Internatai - su išlaikymu mokymas, eksternatai - be išlaikymo.

3. Mokyklų laipsniai ir tipai.

Gerai paaiškės iš šios schemos:

Mokyklos	I laipsnis	II laipsnis	III laipsnis	IV laipsnis
Bendrosios	pradinės	vidurinės	aukštesniosios	
Specialinės		žemesniosios	vidurinės	aukštosios

Mokyklos, pagal dėstomą turinį ir savo tikslą, kaip matome ga-
li būti bendros ir specialinės. Jos turi po tris laipsnius. Bendrų-
jų mokyklų tokie laipsniai: pradinis, vidurinis ir aukštesnysis; ne-
turi aukštojo, nes aukštoji mokykla - speciali. Specialinių mokyklų

tokie laipsniai: žemutinis, vidurinis ir aukštasis; neturi pradinio laipsnio, nes pradžios mokslas visiems bendras ir privalomas.

a) Liaudies lavinimo srityje.

Liaudžiai skiriamų yra tokių mokyklų:

1. apatinė (žemutinė) liaudies pradinės mokyklos dalis (gemeinsamer Unterbau der Volksschule);
2. viršutinė liaudies pradinės mokyklos dalis (Oberbau der Volksschule);
3. aukštesnioji liaudies mokykla (allgemeine Fortbildungsschule);
4. aukštoji liaudies mokykla, arba liaudies universitetas.

Posakis „pradinė arba pradžios mokykla“ atitinka prancūzų „école primaire“; ogi posakis „liaudies mokykla“ – atitinka sudurtinį vokiečių žodį – „Volksschule“.

b) Bendrojo lavinimo srityje.

Šioje srityje gali būti: 1. prirengiamoji mokykla; 2. vidurinė mokykla, kuri savo ruožtu gali būti skiriama į: a. vidurinę realinę mokyklą, b. progimnaziją, d. nepriklausomą vidurinę realinę mokyklą. 3. aukštesnioji mokykla: a. aukštesnioji realinė mokykla, b. realinė gimnazija; c. klasinė gimnazija; d. suvienyta mokykla.

c) Specialiojo lavinimo srityje.

Čia gali būti būti: 1. žemesnės specialinės mokyklos; 2. vidurinės specialinės mokyklos; 3. aukštosios mokyklos.

Visi tie suskirstymai platesnio aiškumo nereikalauja, – jie savaime jau aiškūs.

4. Palyginamasis viešųjų ir privatinių mokyklų vertinimas.

Ugdymo praktika sudaužė svajones tų, kurie norėjo auklėjimo bei lavinimo darbo imtis nesilaikydami tradicijos (pv. Rousseau), nes toks ugdymas kultūrinę pažangą padarytų nebegalima ir vietoje pasaulėžiūros pasiliktų tuštuma. Žinios – tai sukrautas žmonijos intelektualinis turtas, kuriame glūdi ir pasaulėžiūros grūdai. Objektinės gyvenimo lytys (civilizacija, Bažnyčia) yra istorijos bėgio išdavos, kurios glaudžiai sutapusios su pasaulėžiūra. Jei norėtume ugdyme tenkintis vien formaliniu uždaviniu, plėtodami tik žmogaus galias ir neteikdami jam žinių, tai kiekvienam individui tada tektų kurtis savomis pastangomis sava pasaulėžiūra, o tam individas padaryti neturėtų nei jėgų nei laiko. Juk kaip gali vienas žmogus aprepti žmonijos amžių laimėjimus. Šiaip ar taip, mokykloj turi žymėti ideologinis bruožas.

Pedagoginiu atžvilgiu valstybinėms, arba valdžios, mokykloms grėsia biūrokratizmo, šablono ir konservatizmo pavojai. Betgi ir privatinės mokyklos ne be pavojų. Privatinės mokyklos, jei jos vedamos be pedagoginio idealizmo, netenka žadintojo ir lengvai pasiduo-

duoda antipedagoginėms pakraipoms: propagandai prieš religiją, valstybę, esamą tvarką. Į privatinės mokyklas gali patekti greičiau mokytojai ne tiek pedagoginiu išsilavinimu pasižymį, kiek protekcijomis, pažiūrų vienodumu ir t.t.

Mokykla negali būti valstybės monopolis, bet iš antros pusės - valstybė negali visai nustoti mokykla rūpintis, nes mokyklos gyvenimas pareina ir nuo materialinių aplinkybių.

Baigus aukštesniąją, arba aukštąją mokyklą, dažniausia tenka būti mokytoju. Mokytojo profesija, kaip ir visos kitos turi savo ypatybių ir privalumų, kuriuos sudaro aplinkuma. Taip, pavyzdžiui, daugelyje valstybių, kaip Šveicarija, Švedija, liaudies ir aukštesniosios mokyklos yra privalomos. Toliau, plačiai ima praktikuoti liaudies universitetai. Toji mokyklos rūšis yra pateisinama kai kuriose aplinkybėse, kur aukštesnis ir aukštasis lavinimas yra sunkiai priimanamas, nors išsilavinimo klausimas liaudies sluogsnuose yra labai aktualus.

Tokiose įstaigose, kaip liaudies universitetai, išsilavinimas yra populiarus ir, žinoma, negalima laikyti galutinu. Kol žmogus gyvena, turi lavintis ir auklėtis. Tą idėją puikiai suprato 1870 m. anglai. Vėliau liaudies universitetas įgavo neišvengiamos reikšmės šiaurės Amerikoje. Kiek mažesnė jų reikšmė buvo Europoje, bet vėliau ir čia įgavo pritarimą, kaip patogiai liaudies švietimo priemonė.

Liaudies universitetai, kaip ir kitos mokyklos ir lavinimo įstaigos, turi tikslu bendrąjį lavinimą su paruošimu specialybei. Čia tas vykdoma įvairiausiais būdais. Liaudies universitetai gali eiti visai nepriklausomai, gali veikti be sąryšio su kitomis mokyklomis ir gali išsivystyti į autonomingą mokslo įstaigą; jis gali būti kaip paruošiamąja įstaiga tolimesniam specialiam lavinimui. Toliau gali būti nuolatinė mokykla ir turėti savo katedras, gali mokyti ir per raštus. Liaudies aukštųjų mokyklų organizacija beveik prilygsta savo įvairumu klausytojų masei.

Bet liaudies aukštosios mokyklos nėra mūsų kurso ribose ir dėl to mums neteks į jas gilintis.

Liaudies lavinimas prasideda švietimu liaudies mokyklose. Yra arba turi būti privaloma vaikams keturis metus lankyti pradžios mokyklos pirmąją dalį. Baigęs pirmąją dalį, kas nesiekia aukštesnio specialaus lavinimosi, turi išeiti aukštesniąją dalį, kurios mokslas irgi tęsiasi keturis metus. Tos antrosios dalies tikslas yra paruošti praktiniam gyvenimui. Aukštesnės kultūros tautose yra privalomas ir aukštesnis lavinimas, kol laikas žmonėms leidžia, tol eina toliau jau laisvai mokslą. Visos tos žymės aukštesniame laipsnyje turi būti sujungtos, nes visur yra šiokių tokių trūkumų. Daugumai netenka išeiti nei bendros nei aukštosios mokyklos. Dėl to, antrojo laipsnio liau-

dies mokyklos tikslas išleisti didesnius ar mažesnius specialistus.

Baigusieji, kuriems tenka eiti universitetas, gali šioki paruošimą pagilinti, kartais ir atmesti. Taigi, liaudies mokyklos uždavinys yra auklėtinių paruošti. Kartais tam tikslui yra steigiamos tam tikros specialios paruošiamosios mokyklos. Kur liaudies mokyklos lavinimas yra privalomas, savaime aišku, šios pastarosios atpuola. Į jas stoja vaikai, paruošti vidurinei arba aukštesnei mokyklai. Kadangi ji yra žymiai brangesnė, tėra prieinama aukštesnių sluoksnių žmonėms. Jos yra tuo geros, kad čia mokiniai gali sėkmingai netrukdomi ruoštis aukštajai specialiajai mokyklai. Be to, paruošiamosios mokyklos greičiau ruošia negu liaudies mokyklos. Pavyzdžiui, Paryžiuje liaudies mokyklos ruošia keturis metus, tuo tarpu, kai paruošiamosios mokyklos ruošia apie 2-3 metus. Jeigu liaudies mokykla paruošimui reikalauja daugiau laiko, kaip paruošiamoji mokykla, visiems mokiniams turi būti privaloma tik pirmoji dalis, kad netrukdyti mokslą pažangesniesiems. Antroji dalis paprastai yra neprivaloma. Kaip pats patyrimas rodo, antroji liaudies mokyklos dalis daugiausiai stengiasi užpildyti paruošiamuoju mokymu. Reikia, kad paruošiamosios mokyklos tenkintų ir viduriniąsias mokyklas, kas praktikoje dažnai ir atsitinka. Jos kartu su vidurinėmis mokyklomis sudaro aukštesnį liaudies mokyklų tipą. Savo ruožtu vidurinė mokykla gali būti imama nepriklausomai nuo aukštesniųjų mokyklų arba priklausomai. Šiuo antruoju atveju kaip tik ir turėsime paruošiamųjų mokyklų tipą. Pirmoji vidurinė mokykla, kuri veikia nepriklausomai nuo aukštesniosios mokyklos tipo, turi platesnę programą ir, žinoma, reikalauja ilgesnio laiko. Toks mokyklų tipas vokiškai vadinamas Realschule, prancūziškai - l'école primaire.

Tokio tipo aukštesniųjų mokyklų nereikia painioti su mūsų progimnazijomis, kurios apima gimnazijos žemesniųjų klasių programą. Progimnazija turi keturias klases, paruošiamoji mokykla - šešias klases.

Paruošiamųjų mokyklų pas mus nėra. Prūsiose paruošiamosios mokyklos yra sujungtos su liaudies mokyklomis, dėlto jos turi devynias klases. Tokia mokykla yra skiriama žmonėms, kurie nori įsigyti platesnį žinių akiratį, daugiau individualybės, kuriamosios minties. Tokie žmonės reikalingi ir valstybės viduje ir už valstybės ribų, pavyzdžiui, komersantai. Tokiose mokyklose patiekama daugiau realios medžiagos, mokoma daugiau praktiškų dalykų, pavyzdžiui, komercijos, svetimų kalbų ir panašiai. Paruošiamoji mokykla, kaipo tokia, yra ne specialaus, bet bendro lavinimo mokykla. Bendro lavinimo mokyklų yra ir aukštesnio tipo. Tokio tipo yra visos gimanazijos ir aukštesniosios bendro lavinimo mokyklos.

Aukštesniosios bendrojo lavinimo mokyklos.

Visas aukštesniašias bendro lavinimo mokyklas galima suskirstyti į tris rūšis: 1) realinė gimnazija arba aukštesnioji realinė mokykla, 2) klasinė gimnazija, 3) aukštesnioji paruošiamoji mokykla. Visos tos mokyklos, galima sakyti, yra paruošiamojo tipo, nes visos ruošia į specialiąją aukštąją mokyklą - į universitetą. Visos jos sudaro vieną grandį tarp liaudies ir aukštosios mokyklos. Vidurinė ir paruošiamoji mokykla yra žemesniojo tipo už aukštesniąją, dėlto ne užtenka baigti vien paruošiamąją arba vidurinę mokyklą. Tolimesnį paruošimą suteikia aukštesnioji mokykla, kuri, deja, dėl lėšų stokos nedaug kam pasiekama.

Jeigu vienoje aukštesniojoje mokykloje susidaro didesnis mokinių skaičius, tenka ją dalyti provincijomis - regionais. Tuomet turime regioninę mokyklą (l'école regionale). Regioninė mokykla yra taip pat bendro aukštesniojo lavinimo tipo mokykla ir dėlto ją baigę turi teises tęsti mokslą aukštesniojoje mokykloje - universitete. Aukštoji mokykla, kaip jau buvo sakyta, yra specialioji mokykla. Ji skiriama daugiau aukštesniųjų sluoksnių žmonėms, kuriems tenka vadovauti miniai. Aukštojoje mokykloje pilnai pasireiškia žmogaus individualybė. Aukštojoje mokykloje visuotinė kultūra jungiama su tautine kultūra. Dėlto aukštoji mokykla atestuoja visos tautos kultūrą bei apšvietimą.

Išauklėtas žmogus negali ir neturi pamiršti savo tautinės kultūros, bet iš antros pusės negali vien ją tenkintis. Jam neturi būti svetimas joks žmoniškumas, neatsižvelgiant, kokioje kultūroje jis pasireiškia. Tikras žmoniškumas, kitais žodžiais tariant, humaniškumas inteligento profesijai yra viena pagrindinių sąlygų. Sėkmingam veikimui, reikia visiems vienodai žmoniškumo: ir kunigui ir gydytojui ir mokslininkui ir menininkui. Žmoniškumas įgyjamas ne viena diena, bet ilgu ir sunkiu darbu. Už tai jis ir tarnauja ne vienai dienai, o visam žmogaus gyvenimui. Žmogiškos kultūros supratimu, kiekvienas normalus žingsnis turi tiekti žmoniškumo. Taigi aukštosios mokyklos pagrindu turėtų būti humanistiškos dvasios menas, kuris veda prie kultūros šaltinių, kitaip tariant, graikų ir romėnų kultūros arba, trumpiau, klasinės senovės. Kadangi mūsų gyvenimui reikia ir realistinės pažiūros, neužtenka domėtis vien menu, bet reikia atkreipti dėmesio ir į matematikos bei gamtos mokslus, vadinasi į realistinę gyvenimo pusę.

Tas dvi gyvenimo pakraipas išreiškia du mokyklos tipai. Humanistinę pakraipą išreiškia klasinė gimnazija, realistinę - realinė gimnazija ir aukštesnioji specialinė mokykla. Jei klasinės gimnazijos daugiausia dėmesio kreipia į kalbas, o realinės ir aukštesniosios specialinės mokyklos į matematiką, gamtos ir bendrai į specialiuosius

mokslus, tai pilnutinio ugdymo mokyklos į realizmą, sujungtą su klasicizmu. Nereikia pamiršti, kad čia nėra tų abiejų pakraipų sintezė, o tik iš atžvilgio suderinimas į pilnutinį ugdymą, tiksliai viae medio criter.

Kadangi klasinė gimnazija pagrindu ima lotynų kalbą, jos pažinimui gali patarnauti romėnų literatūra ir kultūra. Yra žinoma, kad romėnų literatūra yra graikų literatūros atvaizdas; už tat, žinoma, verta siekti graikų kultūros, kaip visos kultūros židinio. Realinė gimnazija ir specialės aukštesniosios mokyklos nuo to atsisako. Aš neigiu realistinės krypties, bet neigiu per daug didelį nukrypimą į realizmą. Būtų geriausia suderinti realizmą su humanizmu, realinę gimnaziją ir aukštesnę specialinę mokyklą su klasine gimnazija. Tuomet gautume naują mokyklos tipą - pilnutinio ugdymo mokyklą, kurios uždavinys yra apimti visas gyvenimo sritis. Tokia mokykla, žinoma, tėra ideali. Panaši į ją yra dabartinė realinė mokykla, kuri užima vietą tarp klasinės ir realinės gimnazijos.

Klasinės gimnazijos švorio centras glūdi humanizme, realinės gimnazijos - realiniuose moksluose; realinės mokyklos švorio centre susidaro tarpas tarp realinių mokslų ir humanizmo, taigi realinė mokykla yra lyg pereinamasis tipas nuo klasinės gimnazijos prie realinės gimnazijos.

Tuos tris mokyklų tipus vertinant iš atžvilgio į humanizmą, pirmą vietą tenka pripažinti klasei gimnazijai, antrą - realinei mokyklai ir trečią - realinei gimnazijai. Klasinė gimnazija savo auklėtinius lavina žmoniškiau negu kurio kito tipo mokyklos. Žmoniškumas yra charakteringas bendro išlavavimo bruožas. Be to, reikia pripažinti, kad klasinė gimnazija suteikia ir bendrai geresnį pasiruošimą tolimesniui lavinimui. Patyrimas rodo, kad iš klasinės gimnazijos išeina daug geresni specialistai, kaip iš realinės. Tą reikia aiškinti tuo, kad klasinė gimnazija daugiau lavina žmoniškumu ir kad žmoniškumas gyvenime turi lemiamos reikšmės. Tas nereiškia, kad ji visame lavinime turi užimti pirmą vietą, tik rodo, kad tuo atžvilgiu geriau yra sutvarkyta klasinė gimnazija negu realinė. Bloga realinės gimnazijos pusė yra ta, kad joje per mažai atsižvelgiama į filosofiją ir meną, kad per daug vertinama materialinės gerybės. Tas be abejo turi blogos pedagoginės įtakos. Tuo būdu neišlaikomas pilnutinio ugdymo principas. Kiekvienas mokyklos tipas to gali siekti įvairiausiais keliais, bet jokių būdų to negali užmiršti.

Jei galutinas rezultatas turi būti bendras išsilavinimas, tai ar negeriau būtų sujungti tuos visus tris mokyklos tipus. Patogu būtų sutvarkyti taip, kad nuo vieno mokyklos tipo būtų nepertraukiamai pereinama prie kito, vadinasi, kad būtų sudaryti trys atskiri nevienodi laipsniai. Faktinai Vakarų Europoje taip ir yra. Ten mokyklos yra

trijų laipsnių: pirmas laipsnis turi vieną bendrą dalį, antras laipsnis dalinasi į dvi dalis ir trečias - į tris dalis.

Pirmose trijose klasėse einama viskas bendrai. Nuo IV klasės eina pasidalinimas: viena dalis (klasinė) ima lotynų kalbą, antroji (realinė) - prancūzų ir lotynų. Toliau realinė dalis skiriasi dar į dvi dalis: 1) renkasi dar graikų kalbą, 2) anglų.

Suvienyta mokykla stengiasi patenkinti visus vidurinių mokyklų tipus. Bet reikia pasakyti, kad realinė pakraipa yra daugiau patenkinama negu klasinė. Trečiam laipsniui mokiniai turi dar vienus metus skirti, kad pramokytų graikų kalbos arba turi visai atsisakyti nuo tolimesnio klasicizmo. Tas išeina daugiausia realizmo, o ne klasicizmo naudai. Paskutiniu laiku vis labiau ir labiau einama prie to, kad visi trys tipai būtų lygiai prieinami ir platesniems žmonių sluogsniams. Didėsnė mokinių skaičiaus dalis gyvena pas tėvus. Toje pat apylinkėje paprastai nėra kelių tipų mokyklų. Tėvai leidžia savo vaikus, kur gerčiau ir patogiau, neatsižvelgdami į jų gabumus. Tą trūkumą prašalina suvienodintos mokyklos. Čia mokinys gali pasirinkti mėgstamą šaką daug sąmoningiau ir turi progos daug geriau išsipraktikuoti. Todėl ta aplinkybė turi tą teigiamą pusę, kad apsaugoja auklėtinius nuo pripuolamo specialybės pasirinkimo.

Kalbėdami apie protinio tipų organizaciją, matome, kad ji kyla keturiais liaudies lavinimo laipsniais. Pirmą laipsnį sudaro liaudies mokyklos. Tai pagrindinė liaudies lavinimo dalis. Antrą laipsnį sudaro aukštesnioji arba specialinė liaudies mokyklos dalis. Kiekvienam jų išeiti reikia keturių metų. Jie yra privalomi visiems tokiems, kurie nesiekia aukštesnio lavinimosi. Toliau liaudies lavinimo eina liaudies universitetas. Dabartiniai liaudies universitetai plačiausia prasme neatitinka nei pedagoginiu, nei mokymo atžvilgiu, nė vienam iš aukščiau minėtų tipų. Jie, kaip minėta, gali būti priruošiamieji vidurinei mokyklai ir nepriklausomi nuo aukštesniosios mokyklos. Trečią laipsnį sudaro klasinė ar realinė gimnazija arba realinė aukštesnioji mokykla. Ketvirtą laipsnį sudaro mokyklos, kurios stengiasi suvienodinti tuos tris anksčiau paminėtus tipus, vadinasi, realinę gimnaziją, klasinę gimnaziją ir realinę aukštesniąją mokyklą. Jos, kaip buvo minėta, turi tris laipsnius. Pirmo laipsnio mokyklos ruošia aukštesniojo ir žemesniojo sluogsnų žmones bendram gyvenimui; antrojo - ruošia specialybei daugiausia vidurinį visuomenės sluosnį; trečias - ruošia aukštuosius visuomenės sluosnius, kuriems skirta visuomenei vadovauti.

Pirmas laipsnis yra bendras visiems sluogsniams dėlto, kad suvienodintų aštrias atskirų sluogsnų pažiūrų briaunas. Trims pažiūrų rūšims: klasicizmui, realizmui, kompromizmo formai, kuri stovi tarp realizmo ir klasicizmo, atitinka trys mokyklų tipai: 1) klasinė gim-

nazija, 2) realinė gimnazija ir realinė aukštesnioji mokykla, ir 3) kompromizmo mokyklos tipas - sutelktinė mokykla. Realinės gimnazijos svorio centras yra materialėje prigimtyje, klasinės - humanistinės kultūros srityje, realinės aukštesniosios mokyklos tarp tų dviejų sričių. Bet visi tie mokyklų tipai nepatenkina pilnutinio ugdymo reikalavimų. Pilnutinis lavinimas galimas tik pilnutinio ugdymo mokykloje. Jeigu tokia mokykla yra idealas, tai niekuomet negalėsime jo pasiekti, tik arčiau ar toliau prie jo prieiti. Jos svorio centras turėtų būti objektingame gyvenimo vertinime.

Spręsdami, kuri mokykla arčiau to idealo stovi, pamatysime, jog arčiau stovi aukštesnioji realinė mokykla, dar arčiau klasinė gimnazija ir arčiausiai suvienyta mokykla, kuri stengiasi visa suimti savyje visas tris mokyklų pakraipas. Realinė gimnazija stovi tolimiausioje vietoje nuo šio idealo. Visi tipai randa beveik tinkamą suderinimą. Gal ji nevisai patenkina klasinio lavinimo, bet tai atstoja savo patogumu ir pigumu.

Specialinės mokyklos tiesioginis uždavinys yra ne bendras lavinimas, bet ruošimas specialybei. Kitaip tariant, profesija yra specialinės mokyklos objektu. Teorinės žinios joje įgyjamos protinimu, praktinės pasiruošimo pratybomis. Bendro išsilavinimo čia įgyjame tiek, kiek jo suteikia specialinis ruošimasis profesijai. Specialinė mokykloje nėra pradinio lavinimo specialybė, nėra bendro išsilavinimo. Iš antros pusės bendras lavinimas neturi aukštojo laipsnio, nes bendras aukštasis lavinimas yra nesuprantamas. Bendras lavinimas aukštesniajame laipsnyje virsta specialiuoju.

Specialių mokyklų gali būti daug daugiau. Bendrojo lavinimo mokyklos skiriasi tarp savęs arba laipsniu arba pakraipa: specialiosios mokyklos daugiau skiriasi laipsniu ir profesinės - lavinimo turiniu. Specialiųjų mokyklų gali būti tiek rūšių, kiek yra įvairių profesijų. Be to, įvairios profesijos gali būti tarp savęs jungiamos. Profesijų atžvilgiu, specialinės mokyklos gali būti amatų, žemės ūkio, kaimo liaudies mokyklos, mokytojų seminarijos ir t.t.; laipsnio atžvilgiu - vidurinės, aukštesniosios ir aukštosios (universitetai, akademijos, politechnikos mokyklos). Kartais specialioji mokykla negali būti priskirta nė prie vienos mokyklos laipsnio atžvilgiu, pavyzdžiui, mokytojų seminarija. Ji yra ne pilna aukštesnioji ir ne pilna vidurinė mokykla.

Didaktikos atžvilgiu specialinės mokyklos ne taip įdomios ir reikšmingos, kaip bendrojo lavinimo. Dėlto prie bendrojo lavinimo mokyklos ilgiau reikia užtrukti.

4. Palyginamasis viešųjų ir privatinųjų mokyklų įvertinimas.

Galutinėje sąskaitoje, viešų ir privatinųjų mokyklų skirtumas pareina nuo to, kame jos yra ir kokia jų administracija.

Vieša mokykla skaitoma tada, jei yra administruojama ir tvarkoma valstybės, autonomingų provincijų valdžios arba politinių įstaigų; privatinė - kada yra administruojama ir tvarkoma pavienių asmenų arba kultūrinių įstaigų bei organizacijų. Pirmosios negali turėti ideologinių nusistatymų, bet gali turėti priverstinumo žymę, antrosios negali turėti priverstinumo galios, užtat gali turėti ideologinį nusistatymą. Pirmos negali spręsti ideologinių klausimų, antros negali davintis priverstinumo teisės. Pirmosios rūšies veiksmai yra surišti su teritorija arba jos dalimi, pavyzdžiui, valstybė, valsčius, antrosios - su tam tikra žmonių grupe.

Kadangi viešos mokyklos yra steigiamos organizacijų, turinčių teritorialumo teisę, turi būti visiems prieinamos, neatsižvelgiant socialinės padėties, nei ideologinių nusistatymų. Privatinės mokyklos kadangi yra steigiamos atskirų asmenų arba organizacijų, kurios turi tam tikrą idealų nusistatymą, bet neturi autonomijos ir teritorialybės, negali būti privalomos, bet gali būti visiems prieinamos arba tik tos ideologijos žmonėms. Viešosios mokyklos, kadangi yra užlaikomos neideologinių organizacijų, o visos visuomenės, neturi pasidaryti propagandos priemone. Pavyzdžiui, valstybinės mokyklos turi tarnauti visai visuomenei, o ne kurios nors ideologijos žmonėms. Nesilaikant tos taisyklės, peržengiamos faktinės galimybių ribos ir dėlto prasižengiama sąžinei.

Privatinė mokykla ne tik neturi būti neitrالی, bet dar privalo ieškoti atitinkamų priemonių ir reikšti pageidavimų, kurie padėtų auklėti visuomenę savo ideologijos pagrindais. Viešosiose mokyklose yra laisvas auklėtinių apsisprendimas; privatinės mokyklos gali turėti tik apsisprendimo teisės.

Negali būti ugdymo sistemos be pasaulėžiūros apie žmogų. Nė viena sistema negali pasitenkinti vien bevalių teisių perteikimu ir skepticizmu. Tėvai turi nurodyti vaikų mokymo pakraipą. Jeigu palikti visuomenei nustatyti mokyklos pakraipą, išeitų tas pats, kas pasakyti, kad tiesa yra nustatoma daugumos nuomone ir valia.

Normalinėse aplinkybėse neturi būti visuomeninių organizacijų mokyklos veikimo organuose, bet kiekviena organizacija gali ateiti mokyklai pagalbon materializmo žvilgsniu. Kuomet kurios organizacijos prisideda lėšomis, žinoma, reikalauja teisės turėti balsą ir mokyklos administravime. Tas nėra bloga, reikia tik vengti įeiti į konfliktą su mokinių tėvais dėl pažiūros. Jeigu reikia pravesti kokių reformų, tai patogiau stengtis tėvus įtikinėjimu palenksti.

Buvo nustatyta, kokios yra mokyklos ir kokie tarp jų santykiai. Matėme, kad yra privatinės ir viešosios mokyklos, kurių suvienodinimas būtų neteisingas, nes šalia viešų dėl ideologinių priežasčių turi būti ir privatinės mokyklos.

Dabar pažvelgsime į santykius mokyklos su šeima ir visuomene. Kiekviena mokykla su auklėtinių šeimomis turi palaikyti tamprus santykius. Mokytojai turi lankyti vaikų tėvus, palaikyti su jais santykius. Šeima turi turėti sprendžiamosios reikšmės mokyklos gyvenime. Viešosios organizacijos, kaip pavyzdžiui, valstybė, negali turėti sprendžiamos reikšmės dėlto, kad ji neturi apimti visus visuomenės sluoksnius, visas pažiūras. Jeigu viešoji mokykla laikysis vienos kurios ideologijos, tada jausis nuskriaustais tie, kurie nesutiks su ta ideologija. Daug geriau būtų, kad visos mokyklos būtų privatinės, ir kad jas remtų valstybė ir visuomenė.

Buvo pasakyta, kad viešosios mokyklos, vadinasi tokios, kurios yra steigiamos ir administruojamos viešų organizacijų, bet bažnytinės mokyklos visgi tenka laikyti privatinėmis, kuriose valstybė turi tam tikras teises ir pareigas, bet klausimo iš esmės spręsti negali.

Mokymo sistema priklauso nuo pasaulėžiūros. Mokymas ruošia žmogų gyvenimui. Jis gali būti nustatytas tik auklėjimo. Rauszen ir Pestalozzi perša mokyklą be pasaulėžiūros. Tas yra megalima, nes tuomet iš gyvenimo būtų išstumta pažanga. Pedagoginiai neitralės mokyklos taip pat negalima sudaryti, nes tuomet negalėtų apsireikšti iš vienos pusės formalinė išsivystomoji, iš antros pusės - materialinė perteikiamoji galia. Pagaliau, pati aplinkuma to neleidžia padaryti. Kiekvieniame mokyme svarbiausias dalykas - išvystymas žmogaus proto galių. Kaip galima būtų išvystyti žmogaus protas be perteikimo žinių?

Žinios yra ne kas kita, kaip objektyvus žinojimas dvasios turty, kurie krovėsi per ilgus amžius. Norint sudaryti sau pasaulėžiūrą, pirma reikia pažinti jau esamos, kartais labai priešingos pasaulėžiūros, ir iš jų vieną pasirinkti pagrindą savo pasaulėžiūrai. Iš kitos pusės, norint apsisaugoti nuo pasaulėžiūros, reiktų atsisakyti ir nuo žinių perteikimo ir pasisavinimo. Tik žinios yra pasaulėžiūros pagrindas. Perteikiant žinias, turėtų būti suvedamos prie smulkmeniškumo. Perteikimo objektas yra žinios apie žymiausias istorijos išdavas, kurios negali neturėti daugiau ar mažiau įtakos auklėtinio pasaulėžiūros susidarymui. Žinios perteikiamos yra kiekvieno auklėtojo bei lavintojo materialinė arba formalinė ugdymo pareiga, formaliniu arba materialiniu ugdymo principu. Jei ugdymas yra priklausomas nuo pasaulėžiūros, tai neitralios pasaulėžiūros būti negali ir neitralumo principas ne visur gali būti išplėstas. Einant neitralumo principu, reiktų susilaikyti nuo žinių perteikimo, nuo visokio auklėjimo, kas galutinoje sumoje reikėtų susilaikyti nuo pažangos kultūroje. Tuomet kiekvienas mokyklos apleistas žmogus turėtų atlikti individualinį savo pastangomis darbą, kuris peržengia žemiškas žmogaus galias.

Be to, visa materialinė mokyklos steigimo pusė dažniausia yra sprendžiama pasaulėžiūros atžvilgiu. Dėl to galutinėje išvadoje PASAULĖŽIŪROS KLAUSIMAI TURI TEISĖS BŪTI SVARSTOMI MOKYKLOJ IR MOKYKLA, KOL TURI TEISĖS AUKLĖTI, GALI KREIPTI IR SAVO PASAULĖŽIŪRĄ. Tokios teisės turi bažnyčia savo mokykloje, tokios pat ir kultūrinė -- ideologinė draugija. Mokykla yra priklausoma nuo pasaulėžiūros tų kurie ją steigia. Steigėjais gali būti atskiri žmonės ir žmonių bendruomenės, pavyzdžiui, religiniai susidraugavimai, valsčius, valstybė. Kaip jau buvo sakyta, visuomenės organizacijos (valstybė, apskritis, valsčius) nėra ideologinės ir, kaip tokios, neturi teisės jokios ideologijos reikšti mokyklai.

Būtų gera, kad visos mokyklos būtų privatinės, ir pageidautina, kad valstybė jas remtų materialiai ir kištųsi į mokyklos vidaus reikalus tik tiek, kiek reikalauja tvarka: pavyzdžiui, programos klausimai, priežiūra, kad programa būtų tinkamai vykdoma. Bet bloga, kada valstybė nustatinėja savo piliečiams ideologiją. Iš to neišeina, kad valstybė neturi teisės sudrausti elementus, kurie savo ideologija yra kenksmingi pačios valstybės gyvenimui, bet iš antros pusės mokykla jokių būdu negali būti valstybės propagandos bei veikimo organu. Valstybė ir kitos visuomenės organizacijos gali ir turi mokyklai duoti medžiaginės atramos.

Visuomenės organizacijos turi tik valstybinės valdžios leidžiamos tam tikras teritorialines laisves. Dėlto joms taip pat neleidžiama spręsti pasaulėžiūros klausimų, nes pasaulėžiūra yra kiekvieno piliečio būvio įsitikinimo dalykas.

Bažnyčiai taip pat galima suteikti mokymo teisės, kaip ideologinei bendruomenei. Bažnyčia kartais gali turėti ir priverčiamą teritorialę teisę. Taip buvo viduriniais amžiais.

Tos dvi pažiūros principaliai reikalauja, kad mokykla būtų nepriklausoma. Kad apšvietimas galėtų kilti, reikia mokyklos, žodžio, spaudos ir tikėjimo laisvės. Mokykla, žodis, spauda ir tikėjimas nėra valstybės kompetencijoje. Tai pripažinus būtų sugriauinama valstybės laisvės pagrindai švietimo srityje. Valstybė negali liesti mokyklos reikalų ir brukti savo pasaulėžiūros. Iš to principo išeinant mokykla negali priklausyti valstybės. Sprendžiant valstybinių ir privatinų mokyklų klausimą, vadovaujantis tuo principu, sprendimas išeina privatinų mokyklų naudai. Tačiau dabartiniais laikais, rodos, vis dažniau ir dažniau valstybė pareiškia savo norą tvarkyti mokyklos reikalus. Čia ne pro šalį bus pastebėjus, kad Anglijos mokykla dažniausiai yra privatinė. Rusijoje mokyklos pereina beveik į valstybės monopolį. Šveicarijoje mokyklas tvarko atskiri kontinentai.

Valstybės absoliutizmas veda prie centralizuotos mokyklos, respublika -- prie privatinės mokyklos. Valstybinių mokyklų mokytojai

yra egoistai, biurokratai, nori, kad mokiniai į juos žiūrėtų ne kaip į mokytojus-draugus, bet, kaip į mokytojus-valdininkus; privatinių mokyklų mokytojai duoda daugiau laisvės pasireikšti patiems mokiniams. Anglai to siekdami, dėlto laimėjo didįjį karą, vokiečiai ir rusai pralaimėjo. Kai kurie gali sakyti, kad priežastis ne čia, o tiktai simptoningas faktų supuolimas. Gal ir taip būti, bet iš tiesų čia yra ne tik logiškos, bet ir faktiškos priklausomybės. Iš to galima padaryti išvadą, kad valstybės rolė mokykloje ne turi būti didelė. Kur ta taisyklė peržengiama, ten nukenčia ir kultūra, ir valstybės gerovė, nes valstybės gerovė pareina nuo piliečių išsilavinimo. Jei apšvietimas reikalingas visuomenės ir valstybės gerovei, suprantama, kad valstybė turi rūpintis, kad tas apšvietimas būtų keliamas, bet tai nereiškia, kad valstybė pati turi imtis sukcentruoti mokyklas savo globoje. Tiesa, reikia pripažinti, jog ten, kur visuomenė yra mažai apsišvietusi, valstybinė mokykla yra naudingesnė, negu privatinė. Bet ir čia nereikia peržengti valstybinių mokyklų saiko.

Kai tik kiek pakyla šalies apšvietimas, tuojau valstybė turi užleisti privatiniam iniciatoriui. Ir rezultate valstybė turi piliečius tik versti lankyti mokyklą, neatsižvelgdama į jos rūšį, turi teisės reikalauti, kad būtų pastatyta tinkama programa. Bet dažniausiai valstybei to negalima: ji eina dar toliau - verčia lankyti vien savas mokyklas, ji vartoja mokyklinę prievolę taip, kad kuomažiausiai duoti progos pasireikšti privatinei iniciatyvai, reiškia, gyvai varo mokyklos koncentracijos darbą, kuris, kaip parodo praktika, turi blogų pasekmių ir valstybė neturi nei teisės, nei teisybės jam įgyvendinti. Valstybė, skelbdama kovą kapitalizmui, paskelbė kovą ir privatinei mokyklai. Čia pasireiškia kaip tik liberalizmas, kitaip tariant, kova tarp materializmo ir idealizmo. Perdidelis nukrypimas į materializmą pasirodo esąs kenksmingas. Visiems aišku, kokios reikšmės turi visuomenės gyvenime susibūrimas didelių pramonininkų pavidale trestų ir sindikatų. Reikia daryti skirtumą tarp materialinių vertybių ir dvasinių gėrybių. Kultūros srityje pirmosios, vadinasi, materialiosios vertybės, yra varžomos privatinės iniciatyvos; antrosios, vadinasi, dvasinės gėrybės, jokių būdu negali būti keičiamos.

Mokykla negali būti valstybės monopolis, bet iš antros pusės valstybė negali nustoti visai mokykla rūpintis, nes mokyklos gyvenimas labai ir labai daug priklauso nuo materialinių apystovų. Taip dalykams stovint, valstybė turėtų, kiek galėdama, kelti privatinę iniciatyvą. Turi ne tik palaikyti privatinę iniciatyvą, bet turi ir kontroliuoti, kad nebūtų steigiamos priešvalstybinės mokyklos, kurios gali būti pavojingos valstybės gerovei. Jei rimti motyvai ver-

čia, gali būti pateisinama valstybės mokykla. Bet jokių būdu negali būti pateisinama suvaržymai privatinų mokyklų. Tas galėtų būti pateisinama nebent tada, kai privatinė mokykla neišpildo programos minimumo. Privatinės mokyklos turi būti ne tik lygios teisės, bet dar jos turėtų būti ypatingai proteguojamos. Tokios mokyklos, kaip pavyzdžiui, karo mokyklos, žinoma, turi būti valstybės žinioje. Jeigu privatinės mokyklos negali turėti lygių teisių su valstybinėmis ir jeigu medžiaginiai valstybė jų neremia, tai aišku, kad laisvė steigti privatinės mokyklas yra tikrai tuščia fikcija. Taigi, privatinės mokyklos turi būti lygios valstybinėms. Jeigu taip, tai iš vienos pusės valstybė turi reikalauti, kad mokykla išpildytų valstybės nustatytą programą, iš antros pusės, mokykla turi teisės reikalauti iš valstybės medžiaginės paramos. Privatinų mokyklų programa gali būti kartais ir mažesnė, tas dar nereikia, kad privatinų mokyklų tipas yra mažesnės vertės, negu valstybinių mokyklų.

Iš to išeina reikalas privatinę mokyklą šelpti valstybės lėšomis, kai ji atitinka valstybės reikalavimus. Toji pat pareiga uždedama ir visuomenei. Kadangi mokykla dirba visuomenės naudai, tai teisėtai turi būti palaikoma visuomenės lėšomis. Jei mokyklos neužlaiko visuomenė savo lėšomis, tada išeina, kad mokyklą turi išlaikyti tik tėvai, kurie leidžia į ją savo vaikus. Tuomet mokinių tėvams krinta sunki našta: jie turi bent 2-3 kartus daugiau mokėti už mokslą, negu kad mokykloje, kuri užlaikoma visuomenės lėšomis. Tai reiškia, kad jiems daroma tam tikra skriauda. Valstybė ne tik turi teisės, bet ir privalo rūpintis savo piliečių apšvietimu; iš to plaukia prievolė užlaikyti mokyklas. Iš kitos pusės, tėvų medžiaginė parama turi būti teikiama ne pavieniams mokiniams, o visai mokyklai. Šelpimas pavienių mokinių turi blogos įtakos mokyklos gyvenime.

Pedagoginiu atžvilgiu išeina, kad vieni mokiniai yra blogi, silpnai, silpnabūdžiai, kiti geri. Tas, žinoma, iššaukia mokinių tarpe tam tikrą šnairavimą. Mokytojų yra pavojaus pasinerti į biurokratizmą. Mūsų mokyklų įstatyme ir taip jau yra per daug pasireiškę šablonizmo. Atsižvelgiant į rusų pažiūras, tas iki šiol pas mus yra praktikuojama. Bet, bendrai paėmus, reikia pasakyti, kad tokia praktika yra pavojinga. Tiesa, dabar jau einama prie suvienodintos mokyklos, kurioje tokiems reiškiniams mažiau bebus vietos.

Dovana už pažangumą mokiniams gali pasidaryti pasipelnymo šalinis. Tas jaunas žmones atitraukia nuo idealizmo ir veda prie materializmo. Praturtėjime mokiniai pamato tiesioginį tikslą. Mokykla, ypač privatinė, turi būti surišta ne su materializmu, bet su pedagoginiu idealizmu, kuris yra stipriausias judinamasis akstinas.

Kur mokykloje nėra pedagoginio idealizmo, pradeda irti santykiai tarp mokinių tėvų ir mokytojų. Tėvai pradeda įtarinėti mokyto-

jus pataikavime ir panašiai. Pasitaiko ir taip, kad privatinių mokyklų vedėjai pasiduoda propagandai ir veda savo mokinius siauro partiškumo keliais. Tas be abejojimo yra pavojinga. Gali atsitikti, kad nuo to gali sugriūti taikingumas pačioje mokykloje. Bet nuo to pavojaus šeimai ir valstybei nėra.

Šiaip ar taip, privati mokykla turi daugiau teigiamų pusių, kaip valstybinė. Privatinė mokykla turi daugiau progos sueiti su savo mokiniais, nes jų čia yra paprastai daug mažiau. Bet užtat privatinė mokykla yra daug mažiau pavojaus biurokratizmui. Privatinė mokykla svarbiausias pedagogikos veiksnys yra tas, kurį nustato jos steigėjai - pramatoriai. Tiesa, tas gali būti kartais blogas eksperimentas, bet visgi daug mažiau pavojingas, negu valstybinė mokykla, nes čia daromi eksperimentai su daug mažesniu žmonių skaičiumi.

Neužtenka mokyklų steigimo. Jei, kaip organizuotai lavinimo įstaigai, reikia ir materialinio užlaikymo. Čia pirmoje eilėje stovi mokyklos įrengimas: rūmai, kiemas, daržai ir t.t. plačiausiu supratimu. Siauresniu supratimu, yra klasės įrengimas: baldai, šviesa, kuras ir t.t. Toliau eina mokymo ir mokymosi priemonės. Mokymo priemonės yra mokytojo knygos, vaizdavimo priemonės, paveikslai, įvairūs aparatai. Mokymosi priemonės: sąsiuviniai, pašnešiai, plunksnos ir kt. Kadangi mokymosi priemonės yra labai paprastos ir visiems žinomos, tai apie jas daugiau netenka kalbėti. Mums čia svarbu bendri protinio principai. Jie, aišku, ne visi turi vienodos reikšmės.

Dabar ir teks mums juos čia paminėti.

1) teritorinio užlaikymas liečia sveikatos klausimą. Į tą sritį įeina mokyklos padėtis įrengimas, klasės užlaikymas, mokyklos baldai ir kiti grynai techniniai dalykai. Apie juos bus vėliau plačiau pakalbėti.

III. Materialinės protinio aplinkybės.

1. Mokyklos padėtis, rūmai, kiemas.

Higiena reikalauja, kad mokyklos būtų statomos sausoje, truputį pakiloje, bet ne per aukštoje vietoje. Reikia vengti blogai prietaisytų vietų: didelių aukštumų ar daubų. Oro švarumo atžvilgiu, reikia vengti statyti mokyklas arti fabriko ir dirbtuvių. Miestuose mokyklos turėtų būti statomos ne miesto centre, bet pakraštyje, tik ne toliau nuo centro, kaip du kilometrai. Jei mokiniams tenka toli vaikščioti į mokyklą, jie privargsta ir tas blogai atsiliepia į jų pažangumą. Kaime tas yra dar svarbiau. Mieste išstobulėjusios susisiekimo priemonės palengvina nugalėti be vargo ir didesnę atstumą. Kaime visai kitaip.

Žemės sklypas, kuriame stovi mokykla, turi būti apsaugotas nuo

kliudančių šviesą aplinkybių; turi būti pakankamai didelis. Viena-klasei mokyklai reikia apie 300 kvadr. metrų.

Bendrai, čia galima nurodyti šią taisyklę: mokyklai iki 200 mokinių, kiemo plotas turi būti ne mažiau 4 kvadr. metrų vienam mokiniui; 300 mokinių mokyklai - 3 kvadr. metrai vienam mokiniui, ir 400 mokinių mokyklai - 2 kvadr. metrai vienam mokiniui. Reiškia, didėjant mokinių skaičiui, mažėja kiemas.

Mokyklos kiemas turi būti aptvertas ir apželdintas arba gėlėmis apsodintas, kad sudarytų jaukią aplinkumą.

Kad mokytojas galėtų gerai tvarkyti mokyklą, ji turi būti patogiai sutvarkyta statybos atžvilgiu. Tas klausimas daugiau liečia architektus ir apie jį neteks ilgiau kalbėti.

Pageidaujama, kad visas mokyklos butas būtų didelis. Patogiai sutvarkyti kambariai, kad kambariai būtų šviesūs ir nukreipti į pietų arba vakarų šalis ir panašiai.

Perdideli mokyklos rūmai su dideliu mokinių skaičium nėra patogūs nei mokymui, nei lavinimui. Mokinių individualumas nyksta rūmų erdvėje ir dideliame mokinių skaičiuje. Esant dideliame mokinių skaičiui, mokytojas negali prieiti prie savo auklėtinių, dėlto negali eiti sėkmingai mokymo bei lavinimo darbas. Rūmų aukštumas trukdo mokiniams laisvai judėti: daug laiko, skiriamo praleisti laisvais kieme, praleidžia beaišiodami ir ant laiptų besigrundami. Didelis susigrūdymas ant laiptų yra negeras, nes be reikalo mokiniai eikvoja energiją ir kelia dulkes. Dideli rūmai blogai duodasi išvėdinti ir naturalia šviesa apšviesti. Vokiečiai leidžia maksimaliai vienuose rūmuose susidaryti 32 klases, kurios suskirstytos į keturis kompleksus berniukų ir du mergaičių. Tokiuose rūmuose gali tilpti iki 1000 mokinių. Ir tai, reikia pasakyti, kad toks skaičius leidžiamas tik Vokietijoje, kame, ypač miestuose, yra didelis gyventojų susikimšimas. Šveicarų mokyklos yra bent per pusę mažesnės: 16 klasių su 400 mokinių. Kiekvienoje klasėje mokinių skaičius neturi viršyti 30 asmenų.

Mokyklos rūmai vidaus sutvarkymo atžvilgiu gali būti koridorinės ir centrinės sistemos. Pirmoji sistema yra tiek paprasta ir visiems žinoma, kad netenka daugiau aiškinti. Centrinė sistema vadinama tokia, kurioje visos klasės grupuojamos apie vieną didelę vidurinę sančią salę. Joje paprastai mokiniai pertraukų metu praleidžia laiką. Centrinė sistema negera tuo, kad joje klasės išeina į visas pasaulio šalis, kad mokiniai per maža gali jausti ir įprasta ilgai pasilikti klasėje. Tuos reikalavimus geriau atitinka koridorinė sistema. Koridorinėje sistemoje koridoriai turi būti dideli, erdvi gimnastikos salė. Labai pageidaujama mokyklinė pirtis, kurioje mokiniai galėtų naudotis drungnu ir šiltu vandeniu.

Svarbiausias dalykas yra klasė ir jos įtaisymas. Klasės sutvarkyme svarbiausieji dalykai yra pirmiausia klasės orientacija. Vadinasi, klasių sutvarkymas, atsižvelgiant, į kurią pasaulio šalį turi išeiti langai. Vieni laiko geriausiai langų nukrypimą į rytų pietus. kiti į pietų vakarus. Vieni rūpinasi, kad saulės spinduliai gaivintų klasę pamokų metu, kiti, kad ją dezinfekuoti pamokoms pasibaigus. Pirmoji klasių sutvarkymo sistema negera tuo, kad saulėtą dieną saulė per daug kaitina mokinius ir verčia dangstyti.

SVARBUS DALYKAS YRA KLASĖS SUTVARKYMAS MOKINIŲ SKAIČIAUS ATŽVILGIU. Žemesnėse klasėse mokinių skaičius neturi būti didesnis, kaip 50 žmonių vienoje klasėje: aukštesnėse klasėse tas skaičius perdidelis. Esant dideliui mokinių skaičiui vienoje klasėje, mokytojas negali tinkamai prižiūrėti savo mokinių ir priversti dalyvauti bendrame darbe. Toliau, klasę įrengiant, reikia atsižvelgti į mokytojo balso įtempimą, į mokinių regėjimo tolumą. Didelėse klasėse sėdintieji gale mokiniai negali gerai girdėti mokytojo balso ir nemato, kas parašyta lentoje. Į tai atsižvelgiant, vengiama klasės ilgesnės, kaip 9 metrai. Kad saulė iš vienos pusės galėtų klasę gerai apšviesti, normaliai ji turi būti 6 metrų pločio. Grindų plotis tada išeina 54 kvadr. metrai. Nustatant tokį grindų plotą, reikia, kad be užimtos suolais, katedros ir lentos plotmės dar liktų laisvos vietos. Klasės dydį nustatant, reikia imti omenin ne absoliutų dydį, bet dydį, kurį užimtų klasės suolai ir kiti baldai. Kad klasėje būtų užtektinai oro, reikia, kad ji nebūtų žemesnė, kaip 4 metrai. Tuomet klasės oro tūris susidarys apie 300 kub. metrų ir kiekvienam mokiniui teks apie 6 kub. metrai oro ir pusantro kvadr. metro grindų ploto. Kai kur, pavyzdžiui, Vokietijoje, tas santykis yra kitoks.

2. Klasė ir jos apšvietimas, vėdinimas ir šildymas.

Visur bendrai yra pripažinta, kad šviesa klasėje turi kristi iš kairės pusės, idant liemuo, galva ir ranka nemestų šešelio iš priešakio. Šviesos puolimas iš priešakio mokinių apakina, iš užpakalio ir dešinės pusės meta šešėlį ant jo darbo. Jei šviesa, krintanti iš kairės pusės derinama su šviesa, krintančia iš užpakalio, tai pirmoji turi būti žymiai stipresnė už antrąją. Šviesos kiekis turi būti apskaičiuojamas taip, kad klasė būtų užtektinai šviesi ir debesiuotam dangui esant. Tas galima tik tada, kad langai yra užtektinai aukšti ir kai matosi minimalis dangaus plotas. Yra nustatyta, kad stovint prie užpakalinės sienos pro viršutinį lango kraštą dangus turi būti matomas ne mažesniu, kaip 35 laipsnių kampu. Yra ir kitokių nurodymų: sakoma, kad langų plotas turi sudaryti apie vieną penktą dalį grindų ploto. Ta taisyklė tinka tada, kai per langą matosi minimalinis dangaus plotas. Jei nepakanka naturalinės švie-

sos, reikia pasirūpinti dirbtinos. Ji turi būti gera, pakankamai stipri, bet nespiginanti. Tam išvengti, pridengiama matiniu stiklu.

Kvėpavimas yra labai reikalingas sėkmingam darbui. Klasės vėdinimas yra viena elementarinių klasės įrengimo taisyklių. Vienas mokiniš per valandą iškvėpuoja 300 litrų oro su keturiais nuošimčiais anglies dvideginio. Kai tuo tarpu higiena nedaleidžia turėti daugiau vienos tūkstantinės dalies anglirūkšties. Dėl to svarbu tokį orą praskiesti grynu, vėdinant klasę. Jei vienam mokiniui atitenka 6 kub. metrai, tai klasę reikia vėdinti vieną kartą per valandą, jei 3 kub. metrai – du kartu per valandą ir dažniau. Sėkmingam vėdinimui nepakanka oro pasikeitimo per sienų plyšius, lubas duris ir langus, reikia įtaisyti vėdintuvus, kurie veiktų be perstojo. Paprasčiausiu vėdintuvu gali tarnauti kaminos. Daug sėkmingesnis ir geresnis, žinoma, specialiai įtaisytas vėdintuvas. Labai patogų yra įtaisyti vėdintuvus apačioje kartu su centraliniu šildymu. Tokiais vėdintuvais leidžiama į klasę šiltas oras su 50 nuošimčių drėgmės. Tokiam vėdinimui esant, galima išvengti nuolatinio langų darinėjimo. Bet pravartu pastebėti, kad nereikia užmiršti ir vėdinimo, langus atidarinėjant, nes: 1) aukščiau minėta vėdintuvė neatlieka darbo taip greit, kaip atidaryti langai; 2) langų atidarinėjimas turi auklėjamos reikšmės: protiną mokinius palaikyti savo kambariuose gryną orą.

Klasės normali temperatūra turi būti nuo 14 iki 19 C. Žema temperatūra reikalauja iš mokinio organizmo didelio skaičiaus kalorijų šilumos. Peršiltuose kambariuose mokiniai įgauna anemiją, galvos skaudėjimą, išėję greit persišaldo ir t.t. Šiltas kambarys yra paprastai per drėgnas, kas kliudo gero oro apsikeitimui odos paviršiuje. Iš antros pusės, neturi būti per sausas, nes iššaukia didelį organizmo garavimą, tas trukdo kvėpavimui.

Tam išvengti, geriausia šildyti centraliniu kūrenimu, leidžiant vamzdžiais šiltą orą arba vandenį. Oru šildymas tuo nepatogus, kad pakyla iki labai aukštų temperatūrų, ir sugulusios ant vamzdžių dulės sudega. Be to, labai išdžiovina klasės orą. Ekonominiau atžvilgiu, taip šildant, reikalauja daug kuro. Tų visų trūkumų neturi šildymas vandeniu. Vanduo užtenka šildyti iki 60°C.

Mokyklos vieta, oras, atstumas, kiemo sutvarkymas, šviesa turi reikšmės ir sveikatingumui ir darbo sėkmingumui.

Sanitariniu atžvilgiu patariama mokyklos kiemą apsodyti medžiais ir gėlėmis, kad tuo izoliuoti mokinius nuo aplinkumos. Mokyklos rūmai turi būti sausoje vietoje, atstu nuo užstojančių šviesą daiktų (namų, miško). Neturi būti nei labai aukštoje vietoje, – kad būtų gerai prieinama, nei dauboje, kad saulės šviesa galėtų netrukdomai apšviesti klases. Reikia saugoti, kad visur būtų užlaikomas

svarumas. Dėl to mokyklos rūmuose neturi būti leidžiami jokie susirinkimai, susivažiavimai ir t.t., nes nuo to labai kenčia mokyklos sanitarinė būklė. Priterštų klasių negalima greit išvalyti. Sanitariniai mokyklos reikalai labai kenčia nuo dulkių. Dulkių esama dviejų rūšių: organinės ir neorganinės arba mineralinės. Organinės beto, yra dar bakterijų sporos, apkrečiamos; neorganinės dulkes (smėlio, pelenų) sukelia bronchitą, mažakraujystę, gadina akis. (yra žinoma, kad viename grame dulkių yra apie 100000 bakterijų). Dėlto labai svarbu kāmbarius vėdinti ar įtaisyti dulkių čiulptuvus. Svarbiausia, žinoma, reikia vengti dulkes sukelti. Dėlto nereikia leisti įsinešti jokių nereikalingų rūbų į klasę. Viršutiniams rūbams turi būti atskiras kambarys, arba, blogiausiu atveju, palikti koridoryje. Reikia įtaisyti atmatoms dėžes, spaudykles, tik ne su smėliu, kad nekiltų dulkių, bet su vandeniu. Viskas reikia sistematingai valyti. Grindis reikia kasdien plauti arba iššlavus bent šlapiu skuduru ištrinti. Praslinkus pusei valandos, reikia, drėgnu skuduru nuvalyti visi mokyklos baldai. Tas pat reikia padaryti prieš pusę valandos pirm pamokų. Nors kartą savaitėje reikia grindis plauti su karštu vandeniu, su žaliu muilu ir soda.

Nors kartą mėnesyje tokiu pat būdu reikia plauti sienos ir baldai. Bet svarbiausia rūpintis grindų stoviu. Grindų švarai palaikyti labai patogiu jas nutepti mineraliniu aliejum per pusę sumaišytu su augaliniu.

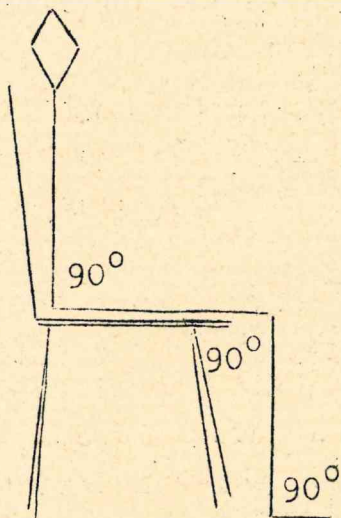
3. Klasės baldai: suolas, katedra, rašomoji lenta.

Suolas. Iki šiol yra žinoma apie 150 mokykl. suolų tipų. Geras suolas turi atitikti higienos, pedagogikos ir technikos reikalavimus. Pedagoginiu atžvilgiu, suolas turi būti patogus mokiniams sėdėti ir mokytojui prieiti, kad galėtų tēmyti mokinius. Dėl to suolai turi būti pakankamai dideli. Technikos atžvilgiu turi būti lengvi ir, kad lengvai juos būtų galima išvalyti; paprastos konstrukcijos, gražūs ir pigūs. Higienos atžvilgiu turi būti pritaikinti fiziologiniams sėdėjimo padėties reikalavimams.

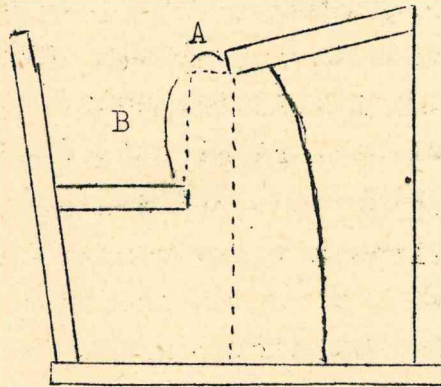
Apie tai pravartu pakalbėti plačiau.

Sėdimoji padėtis skaitomą normali, kada mokiniui, padėjus pėdas ant grindų, tarp sąnarių susidaro stačias kampas (Pav.1). Kad suolas atitiktų sėdimajai padėčiai, reikia atsižvelgti į du dalykus: suolo skirtumą (diferenciją) ir suolo atstumą. Suolo skirtumu vadinasi tarpas tarp sėdimosios ir rašomosios lentos (stalo). Suolo atstumu vadiname tarpą tarp sėdimosios lentos ir suolo. Kitaip tariant, suolo skirtumu vadiname vertikalinį sėdimos ir rašomos lentos atstumą, suolo atstumu - horizontalinį tarp sėdimosios ir rašomosios lentos tarpą.

Didumo atžvilgiu vienoje klasėje pravartu turėti 10° suolų, 3° laipsnių suolai būtini. Tame pačiame suole gali sėdėti mokiniai, ku-

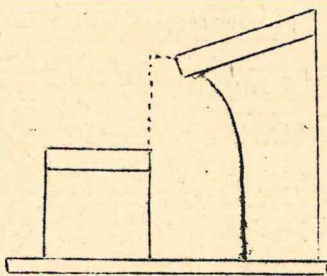

Piešiny 1.

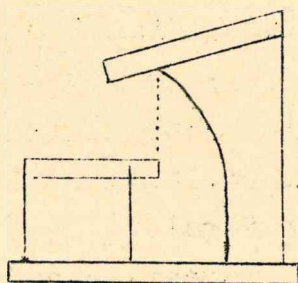

A - skirtumas. B - atstumas.
Piešiny 2.

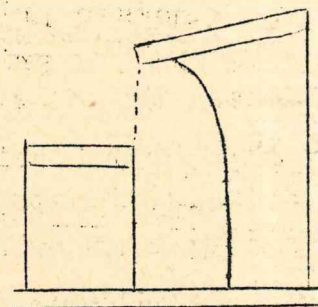
rių ūgių skirtumas neviršija 10 cm. Vertikalinis skirtumas 116 cm., aukščio mokiniui turi būti 19 cm. Ūgiui didėjant, didėja ir skirtumas. 170 cm. ūgio mokiniui turi skirtumas būti 39 cm. Atstumas gali būti teigiamas, neigiamas ir nulinis. Teigiamu atstumu vadinasi, jei rašomosios ir sėdimosios lentų briaunos nesueina ant vienos vertika-

A
Teigiamas atstumas

B
Neigiamas atstumas

C
Nulinis atstumas.

Piešiny 3.

linės linės, neigiamas, jei ta linė pereina, nulinis, jei per abi briaunas eina vertikalė linė (Pieš.3). Rašyti geriausia 2-3 cm. neigiamo atstumo. Paprastam sėdėjimui geriausia tinka suolas su mažu teigiamu atstumu, stovėti - 2-3 cm. teigiamo atstumo. Kad vienas suolas galėtų turėti visas tas tris ypatybes, pritaishoma iš priešakio judoma lenta.

Dėl netinkamo suolų įtaisymo mokiniai įgauna MIOPIJĄ (trumpareistę) SKLEROZĄ (nugarkaulio iškrypimą) ir panašiai.

Sėdimoji lenta turi būti tiek plati, kad galėtų padėti visas šlaunis; rašomoji - tiek didelė, kad būtų vietos sudėti sasiuviniams

ir knygomis. Stalčius turi būti ankštas, kad netrukdytų sėdėti. Atrama turi būti truputį atlinkusi į užpakalį. Stalas turi būti palinkęs į priekį 40° kampui. Briaunos neturi būti aštrios, kad nevargintų mokinių rašant. Kampai neturi būti smailūs, kad mokiniai nesusižeistų. Atsižvelgiant į suolo reikalavimus, mokytojas neturi palikti patiem mokiniams pasirinkti sėdimąsias vietas. Kas penki mėnesiai turi matuoti mokinius ir pritaikinti jų ūgiui suolus.

Kiti mokyklos baldai yra katedra ir lenta. Katedros stalas turi būti pakeltas ant estrados: mažose klasėse vienu laiptu, didesnėse - dviem.

Katedra turi stovėti labiau iš kairės klasės pusės, vadinasi, langų pusėje. Užtat dešinioji klasės pusė labai tinka pastatyti rašomai lentai. Rašomos lentos skiriasi medžiagos ir konstrukcijos atžvilgiu. Medžiagos atžvilgiu yra daromos iš medžio, linoleumo ar tam tikro akmens; konstrukcijos atžvilgiu - yra pastovios ir judamos. Šios antrosios, žinoma, geresnės. Toliau, reikia žiūrėti, kad kreida būtų geros rūšies, kad valymas būtų geras. Bet tai smulkmenos, kurios neįeina į didaktikos sritį ir mums mažai svarbios.

4. Mokomosios priemonės.

Iki šiol buvo kalbėta apie mokyklos privalumus, dabar prieisiame prie mokslo priemonių.

Visas mokslo priemones galima suskirstyti į mokymo ir mokymosi priemones. Mokymo priemonėmis vadinasi visos priemonės, kurios tarnauja paties mokytojo prie pamokos prisiruošimui. Tokiomis priemonėmis yra mokytojui reikalingi vadovėliai, knygos. Toliau eina vaizduojamosios priemonės: paveikslai, žemėlapiai, modeliai, atvaizdai, muziejai, archyvai, fizikos prietaisai ir t.t. Vis tai priemonės, kurioms skirta būti protinimo atrama; yra tai konkretiniai lavinimo daaviniai. Tie konkretiniai daaviniai yra tuo svarbūs, kad pirmiausiai atsiliepia į mokinio jusles, kurios yra akstinu protui veikti. Kiekviena pamoka turi eiti nuo juslinio prie protinio veikimo. Tada gali būti suprantamas veikimas priemonių, kurios skiriamos mokymui. Kad mokslo priemonės tikrai atliktų savo uždavinį, joms statome eilę reikalavimų: pirmiausia reikia, kad atliktų tikrovę, toliau, kad atvaizduotų gyvenimo dalelę, kad būtų, kiek galima, spalvuoti, kad atvaizduotų fizinį ir dvasinį gyvenimą, kad nebūtų per daug maži ir smulkmeniški. Tokius reikalavimus bene geriausiai atitinka judomi ir nejudomi paveikslai ekrane. Jie geriausiai atstoja statinę ir dinaminę gyvenimo pusę. Tinkamas tų paveikslų panaudojimas yra labai gera priemonė kovoje su kinematografu. Kinematografas, kaip žinome, labai plačiai naudojasi judomais paveikslais ir tai labai dažnai demoralizuojančiais. Jei judomų ir nejudomų paveikslų klausimas būtų

tinkamai mokykloje sutvarkytas, didžiausia dalimi atsvertų demoralizuojančio kinematografo reikšmę. Draudimas mokiniams lankyti kinematografą, neturint kuo jį pavaduoti, palieka be reikšmės. Labai būtų pravartu ir reikalinga, kad mokyklos sudarytų organizaciją, kurios tikslas būtų paruošti mokyklai mokslinio ir šiaip dorovingo turinio paveikslų ir filmų. Kalbant apie mokomųjų priemonių auklėjamąją reikšmę, tenka pasakyti, kad visas mokymo reikalams vartojamos priemonės turi būti gerai užlaikomos, kad galėtų būti mokiniams gyvu pavyzdžiu. Jos turi būti užlaikomos tam tikruose kambariuose ir tam tikrose spintose. Visur turi būti ryškus švarumas, gera tvarka. Mokslo priemonėms tvarkyti turi būti skiriamas tą dalyką nusimanantis mokytojas, kuris viską surašinėtu, suregistruotų ir tvarkingai mokiniams išduotų bei iš jų surinktų.

Mokymosi priemonėmis vadinasi tos, kuriomis naudojasi patys mokiniai mokomajam kursui ruošti arba kartoti. Tos priemonės yra labai svarbios mokymosi pasekmingumui, bet neapsieina be mokytojo paaikškinimų. Neužginčijamas dalykas, kad turi didelės reikšmės mokymosi darbe, bet tą reikšmę įgauna tik mokytojui tinkamai dalyką išaiškinus. Man rodos, kad mokinyš gali apsieiti be mokymosi priemonių geriau, negu be mokytojo paaikškinimų. Tokios mokymosi priemonės, kaip sasiuviniai, plunksnos, paišeliai, yra tiek paprastos, kad neverta daugiau apie jas kalbėti.

Mokymosi priemonės turėtų būti parūpintos iš visuomenės lėšų. Visuomenei, vadinasi, tėvams, kurie leidžia ir neleidžia vaikų į mokyklą, yra daug lengviau sudaryti reikalingas mokymosi priemonės įsigyti lėšas, negu pavieniams, kartais labai neturtingiems, tėvams.

Mokslo priemonės, nors yra labai svarbios, bet nėra svarbiausia švietimo priemonė. Visas švietimo darbas yra labai tampriai surištas su mokytojo asmeniu. Dėlto dabar mums teks panagrinėti mokytojo privalumus.

IV. Išviršinės protinimo sąlygos.

1. Profesinis mokytojo pasiruošimas.

Protinimo sąlygos mokykloje galima suskirstyti į dvi rūši: išviršines ir išvidines.

IŠVIRŠINĖS protinimo sąlygos yra visa tai, kas reikalinga sėkmingam protinimo darbui, kas pareina lyg iš viršaus - iš tikslingo mokytojo pasiruošimo mokymo darbui. Čia nekalbama apie mokinio nusi-
teikimą mokykliniam darbui, apie jo gabumus, atsidėjimą - visa tai sudaro išvidinės mokymo sąlygos. Išviršinės sąlygos nėra nei protinimo priežastis, nei išvidinės sąlygos, glūdinčios mokinėje. Tokiomis išviršinėmis sąlygomis mokytojo profesinis pasiruošimas, sugebėjimas dėstyti, klasės organizacija, darbo sutvarkymas ir t.t. Dar-

bo sutvarkymas yra svarbiausias dalykas tam didaktikos kursui, kuris tyrinėja išviršines protinimo sąlygas.

Čia didelės svarbos turi mokytojo individualinės savybės bei profesinis pasiruošimas. Mokytojas turi turėti: 1) tam tikrą minimumą pedagoginių gabumų, 2) teorinį pasimanimą, 3) praktinį patyrimą, 4) faktinę sugebėjimą dirbti pedagoginį darbą, 5) atsидėjimą pedagoginiam protinimo darbui. Tos visos savybės reikalingos kiekvienam pretenduojančiam į mokytojus. Yra tai pagrindinis lavinimo, auklėjimo ir specialinio mokymo uždavinys. Nuo jo nėra paliuosuojamas nei mokytojas nei auklėtojas.

Lavinimas gali būti įvairiai suprastas: sportininkas supranta lavinimą, kaip fizinimą, kuris įgyjamas gimnastika; menininkas - kaip estetinimą, nes estetika yra meno pagrindas, religijos mokytojas kaip religinimą, ir pagrindu čia paims religinį gyvenimą.

Bet visa tai yra tik dvi pagrindinės sritys, kurias apriboja fizinimas ir protinimas.

Pedagogikos sistema yra dalinama į LAVINIMĄ ir AUKLĖJIMĄ. Abi tos šakos nesutampa viena su kita, bet yra imamos atskirai. Lavinimą skirstant pagal gyvenimo sritis, gaunamas FIZINIS LAVINIMAS ir RELIGINIMAS; pagal žmogaus prigimties galias - PROTINIMO, DORINIMO ir ESTETINIMO MOKSLAS. Dar kitoks yra estetinis lavinimas ir auklėjimas, nes jie nesutampa nei su vienu paminėtųjų lavinimų, bet yra sudėtingas vaikų lavinimas, į kurį įeina ir protinimas, ir dorinimas, ir auklėjimas.

Bendro lavinimo mokyklos daugiausiai turi rūpintis auklėjimu. Yra direktorius ir jo padėjėjai; jie daugiausiai turi reikalo su auklėjimu. Specialinėse mokyklose mažiau domės kėrpiama į auklėjimą, daugiau į specialinį lavinimą. Bet tas dar nereikiška, kad mokantysis personalas yra paliuosuojamas nuo auklėjimo pareigos. Mokytojas-lavintojas turi būti pats išlavintas; mokytojas-auklėtojas pats išauklėtas. Visiems yra žinoma, kad ko pats neturi, negalima duoti kitam. Mokytojui-auklėtojui yra dovanotinas trūkumas mokslinių pažiūčių, bet jokiū būdu nedovanotinas išsiauklėjimo trūkumas, kuris ypač reikalingas žemesnėse mokyklose. Atvirkščiai yra su mokytoju-lavintoju. Jam dovanotinas išsiauklėjimo trūkumas, bet nepakenčiamas trūkumas išsilavinimo. Tokie mokytojai gali būti pageidaujami specialinėse mokyklose - vengtini bendro lavinimo mokyklose. Mokykla yra mokytojo sielos veidrodis: joje pasirodo mokytojas, koks jis iš tikrųjų yra. Jo blogas pavyzdys ardo jo teigiamas išdavas. Visos pastangos pasirodo bergždžios arba neigiamos. Geras mokytojas turi būti išlavintas ir išauklėtas. Mokytojas turi būti integralinė (pilnutinė) asmenybė. Mokytojo uždavinys yra ugdyti, vadinasi ruošti pilnutiniam gyvenimui. Tą gali atlikti tik žmogus, kuris pats yra universalus.

Kadangi mokytojui reikia būti tokiu, tai jam pritinka toks lavinimosi tipas, kuris yra arčiausiai tikslo. Dėl to liaudies mokyklos mokytojui užtenka įsigyti bendro išsilavinimo klasinėje gimnazijoje, kurios svorio centras yra humanizmas. Vidurinių mokyklų mokytojams pakanka išeiti realinę gimnaziją, kurios svorio centras yra materialiniuose dalykuose, plus pedagoginis išsilavinimas.

Kol nėra aukštesnės bendro lavinimo mokyklos už klasinę gimnaziją, tai į klasinę gimnaziją tenka žiūrėti, kaip į aukščiausią bendro lavinimo įstaigą. Klasinė gimnazija iki šiol suteikdavo geriausio bendro išsilavinimo. Suvienyta mokykla yra aukščiausias protinio tipo, nes neįveda nieko naujo, tik suvienija tris pagrindinius mokyklų tipus: klasinę gimnaziją, realinę gimnaziją ir aukštesniąją specialinę mokyklą. Iš tų trijų bendro lavinimo mokyklų tipų geriausia tenka pripažinti klasinę gimnaziją. Tuo visai nenoriu pasakyti, kad tai yra idealiausios mokyklos tipas, bet kad jis yra prie idealo arčiau, negu kiti mokyklų tipai. Po jos seka realinė gimnazija. Joje mažiau dėmes kreipiamas į bendrą lavinimą, daugiau į specialųjį. Dar žemiau stovi aukštesnioji specialioji mokykla. Ji mažai kreipia dėmesio į bendrą išsilavinimą, bet užtat pirmą vietą stato profesinį prisiruošimą. Augsburgio prof. Stöltze savo veikale „Universität und Bildung“ reikalauja, kad mokytojai bendrą išsilavinimą įsigytų tik klasinėje gimnazijoje. Be bendro išsilavinimo, mokytojas turi įsigyti ir specialaus išsilavinimo: iš vienos pusės pedagoginių žinių, iš antros pusės žinių iš savo specialybės.

Pradžios, vidurinės ir aukštesniosios mokyklos mokytojui svarbu ne tiek specialinis, kiek pedagoginis pasiruošimas. Pedagoginis pasiruošimas turi būti vienodas tiek pradžios mokyklai, tiek aukštesniajai, nes auklėjamoji pareiga nėra mažesnė ir pradinėje mokykloje, kaip ir aukštesniojoje. Specialiajai mokyklai toks pasiruošimas mažiau reikalingas. Užtat specialiosios ir aukštesniosios mokyklos mokytojui reikalingas didesnis specialinis pasiruošimas. Didesnis pedagoginis pasiruošimas reikalingas klasės mokytojui (vok. Klassenlehrer) negu dalyko mokytojui (vok. Fachlehrer). Pirmasis moka įvairių dalykų vienoje klasėje (pav. pradžios mokykla) antrasis vieną dalyką įvairiose klasėse (pav. gimnazijoje). Dalyko mokytojui, supratimas, reikalauja didesnės specializacijos, negu klasės mokytojui.

Įvairių dalykų mokymas vienoje klasėje ir meno mokytojo eina plačia horizontaline linija, dalyko mokymas (įvairiose klasėse) - siaura vertikaline. Pirmos rūšies mokytojui užtenka įgyti bendras išsilavinimas aukštesniojoje mokykloje, plus pedagoginis pasiruošimas, antram specialus savo šakoje išsilavinimas, įgyjamas aukštojo mokykloje; plus taip pat pedagoginis pasiruošimas.

Mokytojams ruošti įstaigos.

Vienas tikslas galima atsiekti įvairiais būdais ir atžvilgiais. Mokytojo tikslo turinį sudaro pedagoginis išsilavinimas. Grynai pedagoginiam išsilavinimui yra reikalinga apsipažinti su pedagogikos sistema ir jos pareinamaisiais (Grundwissenschaften) ir pašaliniais (Hilfswissenschaften) mokslais. Iš pedagogikos sistemos mokytojui labiausiai susidomėtina protinimo ir dorinimo mokslais. Protinimo mokslas arba didaktika reikalinga mokytojui, kaip lavintojui, dorinimo mokslas kaip auklėtojui. Turint jau tokį pasiruošimą, labai patogiu baigiamaisiais dalykais imti bendrasis psichologijos kursas su pedagogikos sistema ir pedagoginius dalykus iš filosofijos mokslų. Apie filosofijos svarbą pedagogikai Stoltze išsitaria, kad niekuomet esą negalima sėkmingai užsiimti pedagogika be filosofijos ir dėlto besiruošiančiam mokytojui turįs būti suteiktas pasipažinimas su filosofijos pagrindais bei atskiromis filosofijos disciplinomis. Toliau prie filosofinių pažinčių, reikia praeiti protinimo mokslą, etiką - dorinimo mokslą, estetiką - grožio pajautimą, estetinimą ir kartu eiti nuo pedagoginės teorijos prie praktikos. Pirmo laipsnio praktika suteikia pedagoginės pratybos. Jos duoda progos padaryti išvadas ir taikyti jas pedagoginiam gyvenimui. Pratybos parodo, kaip įsigytas žinias taikyti praktikoje. Yra tai pirmas žingsnis pedagoginiam darbe, kuris duoda šio tokio patyrimo. Tikro pasiruošimo čia negali būti, nes nėra galimybės sudaryti tinkamą pedagoginiam darbui dirvą. Ji gali atsirasti tik dirbant mokykloje. Be to, negalima spręsti, ar kandidatas tinka mokytojauti. Tam klausimui išspręsti net nepakanka kelių bendrųjų pamokų, nes čia kandidatas neturi galimybės pareikšti savo individualinių savybių. Gerų rezultatų gali duoti tik bandomieji metai (Probejahr), kokie plačiai yra praktikuojami Vokietijoje. Tas labai pageidaujama ir mokyklos gerovei ir pačiam kandidatui prieš įstojant į pedagoginį veikimą. Auklėtojo profesija per daug svarbi, kad būtų galima netinkamą žmogų pakęsti iki gyvos galvos.

Bandomieji metai gali turėti labai didelės reikšmės ir pačiam besiruošiančiam kandidatui ir auklėtiniams. Besiruošiančiam kandidatui praktika padeda patikrinti savarankias teorines žinias ir palengva įžengti į normales vėžes. Auklėtiniams yra ta gera pusė, kad jie visą laiką yra vadovaujami patyrusio mokytojo. Besiruošiančiam kandidatui, kad turėtų laiko gilinti savo žinias teorijoje nedaug teiskiriama praktikai valandų. Vidutiniškai, užtenka 8-12 valandų per savaitę. Jaunam, neprityrusiam žmogui sunku yra nuosekliai užsiimti pedagoginiu darbu, nes jam dar trūksta teoretinių ir praktinių žinių. Tikslinga būtų bandomam kandidatui vieneriems metams pavėsti tvarky-

ti kokią nors mokyklą vyresniųjų priežiūroje. Tas galima padaryti liaudies mokykloje, vidurinėje ar aukštesniojoje mokykloje; be to, reikia pavesti auklėti vieną klasę. Atlikus praktikos darbą, kandidatas gali būti kvalifikuojamas. Tada būtų mažiau pavojaus netinkančiam žmogui pavesti visam gyvenimui tokią svarbią įstaigą, kokia yra mokykla. Turint žmonių mokykloje dirbti švietimo darbą, nebeskurstų ir pats švietimas. Yra žinoma, kad mokymas yra tuomet pažangus, kada pažangus yra pats mokytojas. Kiek mokytojas pats yra susižavėjęs mokslu, tiek jis sužavėja savo mokinius. Mokymo ir lavinimo darbe mokytojas turi būti visuomet jaunas, jaunas dvasioje. Pasenęs mokytojas neturi teisės eiti savo pareigų. Mokytojas auklėtojas nustoja jauno, kai užmiršta savo pareigą - lavinti ir mokyti.. Mokytojas nustojęs domėtis savo dalyku, tampa negyva mumija. Degot sako, kad geriausias dalykas pasilikti jaunam yra gyventi žmonių labui. Tai reikia, kad mokytojas turi būti pilnutinis žmogus. Norėdamas būti pilnutinis žmogus, niekuomet negali nustoti lavintis. Norėdamas lavinti kitus, visuomet turi bendru ir specialiniu žvilgsniu pats lavintis.

2. Klasės organizacija.

Tiek klasių, tiek visos mokyklos organizacija yra tos pačios, kad galėtų tarnauti visam dėstomam kursui. Kadangi mes neturime atskiro kurso ir laiko, tai paliesime mokyklą bendrai, kiek liečia daktikos kursą.

Klasė mūsų kalboje turi dvi prasmi. Iš vienos pusės klasė yra suprantama, kaip mokytojo vedama su tam tikru mokinių skaičiumi vietoje, kurioje dėstoma tam tikras dalykų skaičius, iš antros pusės - kaip tam tikro laipsnio ir tam tikromis priemonėmis lavinimas.

Šiai antrai prasmei prancūzų kalboje atitinka žodis "cours" ir reiškia tam tikrą išsilavinimo laipsnį. Kursas paprastai sutampa su metais arba yra skirstomas pagal trejų metų laipsnį: ŽEMESNYSIS, VIDURINIS ir AUKŠTESNYSIS. Pavyzdžiui, jei penki dalykai išdėstoma dviems metams tokiu būdu, kad vienais metais praeinama elementarinė dalis, antrais aukštesnioji, tuomet vieniems metams atitinka vienas kursas. Čia mokymo laipsnis neatitinka klasei. Taigi, klasės kaip mokymo vieta, nesutampa su klase, kaip mokymo laipsniu, nes vienas kursas gali būti suskirstytas kartais į kelias klases (paraleles klases), arba vienoje klasėje gali būti keli kursai (pavyzd. liaudies mokykla, kur viename kambaryje yra įvairaus išsilavinimo mokinių). Gali atsitikti ir taip, kad klasė gali atitikti vienam išsilavinimo laipsniui. Paralelės klasės yra tuo geriau, kad duoda galimybės skirti mokinius pagal jų individualinius gabumus ir išvengti susigrūdimo vienoje klasėje. Vienoje paralelinėje klasėje gali būti nuo 30 iki 75 mokinių, vidutiniškai apie 50 mokinių. Žemesniosios paralelinės klasės gali būti didesnės, aukštesnės turi būti mažesnės. Kur moks-

las yra skirstomas kompleksais, geriausia, kad pasikartotų metuose du kartu pavasarį ir rudenį; reikia, kad mokiniai būtų išleidžiami du kartus į metus. Toks suskirstymas yra geras tuo, kad negabesnieji mokiniai paliekami toje pat klasėje ne visiems metams, o tik pusei. Mokymo suskirstymas yra geras, kad: 1) kiekviena klasė atitinka vienam išsilavinimo laipsniui, 2) kad būtų mokiniai vienodos sudėties kitaip tariant, kad vienoje klasėje būtų vienodo pasiruošimo mokiniai ir galėtų vienodu žingsniu eiti pirmyn; 3) kad tarp vienos klasės mokinių nebūtų didelio skirtumo amžiaus atžvilgiu, kuris, kaip žinome turi reikšmės pasiruošimo vienodumui. Jeigu amžiaus skirtumas, paimtas nuo vidurinio aritmetinio, į vieną ar į kitą pusę, susidaro didesnis kaip 3 metai, sunku tikėti, kad darbas galėtų eiti normaliai. Tik atskirais atsitikimais leidžiama prasilenkti su minėtają taisykle; 4) reikia vengti, kad vienoje klasėje nebūtų per daug mokinių. Geriausia, jei mokinių skaičius liaudies mokykloje neperviršija 50, vidurinėje 40, aukštesniojoje 30 mok. vienoje klasėje.

3. Darbo santvarka.

Kai mokiniai yra suskirstyti klasėje, reikia nustatyti dienos darbo laikas. Darbo laiko suskirstymas daugiausiai priklauso mokomajam personalui. Čia įeina pamokų ilgis, skaičius, laikas ir pan.

Kiekvieno tipo mokykla turi tikslą patiekti išsiauklėjimo bei išsilavinimo minimumą. Dėlto svarbu nustatyti pamokų skaičius iš tam tikro dalykų kiekio. Dėl pamokų skaičiaus apibrėžimo jų gero sutvarkymo, mokyklos nustatytas kursas galima išeiti net anksčiau, kaip per 8-9 metus. Kaip turi būti sutvarkoma pamokos ir pati darbo tvarka bus kalbama vėliau. Darbą suskirsčius, turi eiti pats jo tvarkymas.

Pirmiausia reikia patirti, kiek darbo mokinsys gali atlikti be nuovargio. Tas reikalinga nustatyti darbo laikui, kad pats darbas būtų sėkmingas. Nustačius darbo laiką bendrai, toliau svarbu nustatyti, koks laikas darbui yra geriausias. Nustačius valandas, reikia analizuoti patį darbą, skiriant sunkesnę nuo lengvesnės. Toliau, reikia suderinti darbo sunkumą su laiko tinkamumu, būtent, tokioms valandoms, kurios labiau patogios darbui, reikia duoti sunkesnę darbą, o kurios mažiau patogios - lengvesnę darbą.

Tie dalykai nėra lengvai išsprendžiami, nes experimentinimas nėra tiesioginis pavienių asmenų. Bet visgi yra žinoma, pavyzdžiui, kiek mokinsys gali be nuovargio atlikti darbo. Axel-Key sako, kad mokyklinio amžiaus vaikas jau nuvargsta po vienos darbo valandos. Jis sako, kad mokyklinio amžiaus vaikui (6-7 metų) vienai valandai darbo reikia skirti 3 val. miego. Didėjant amžiui, reikalas miegoti mažėja. Taip, pavyzdžiui, 9 metų amžiaus vaikas turi miegoti 11 val.,

11 metų - dešimt su puse val., 13 metų - dešimt valandų, 14 metų - devynias val., 18 metų - aštuonias su puse valandas. Toliau einant, miegojimo reikalas mažai bepriklauso nuo amžiaus ir pasilieka apie 7-8 val. Labai svarbu, kad darbas būtų sujungtas su žaidimais. Juo auklėtinis jaunesnis, tuo jo veikimas daugiau turi pasireikšti žaidimu. Pavyzdžiui, nurodoma, kad 7 metų vaikui reikia skirti žaidimams 6 val. per dieną, 9 metų - 5 val., 11 metų - 3-4 val., 13 metų - 3 val., 15 metų - 2 su puse val., 17 metų - pusantros valandos. Darbui laiko skiriama atvirkščiai: jaunesniems mokiniams mažiau, senesniems daugiau. Tam reikalui patiekiami tokių davinių. 7 metų vaikui - dvi val. darbo, 9 metų - 3 val., 16 metų - 8 su puse val., 17 metų - 9 val. Darbo suskirstymui tarp mokyklos ir namų (namų mokyklinio darbo) yra nurodoma maž daug tokie daviniai. 7 metų vaikas mokykloje dirba 2-2 su puse val. namams negaudamas jokio darbo, 9 metų vaikas mokykloje dirba nuo dviejų su puse iki trijų su puse valandų, namie vieną valandą; 11 metų vaikas - mokykloje dirba 4, namie vieną valandą; 13 metų vaikas mokykloje 4-5 val., namie 1 val. 40 min.; 15 metų vaikas - mokykloje 5 val., namie 3 val. 40 min.; 17 metų vaikas mokykloje 5 val., namie 4 val. 10 min. Į tą valandų skaičių įskaitomos gimnastikos ir dainavimo pamokos. Paėmus atskirai, taip atrodo: 7 metų vaikui - pusė val. dainavimo, 2 val. gimnastikos, 9 mt. - 1 val. dainavimo, 2 gimnastikos; 11 metų - pusantros val. dainavimo ir pusantros gimnastikos. Einant gimnazistų amžiui atstatoma 2 val. dainavimo ir 3 gimnastikos. Čia buvo duota vienas pavyzdys racionalaus darbo suskirstymo. Bet mums čia svarbu yra suskirstymas laiko, kurį tenka praleisti mokykloj, kitaip tariant, sėdimojo laiko. Tas suskirstymas yra žymiai sunkesnis, nes pareina nuo daugelio aplinkybių: nuo darbo sunkumo, nuo jo gyvumo, nuo mokinio individualinių savybių ir panašiai.

Mokymosi laikas galima suskirstyti į 2 dalis: 1) sėdimojo laiko dalis gali būti praleidžiama mokykloje, 2) kita dalis darbo gali būti paliekama namuose atlikti. Čia nagrinėsime tą dalį laiko, kuri yra praleidžiama mokykloje. Ji taip pat skiriama į dvi dalis: 1) prieš didžiąją pertrauką ir 2) po didžiosios pertraukos.

Yra konstatuojamas faktas, kad tinkamiausias darbui laikas yra iš ryto. Paskui mokiniai nuvargsta, darbingumas nupuola, dėmesys susilpnėja. Dėlto maždaug po trijų penktadalių darbo laiko daroma didesnė pertrauka. Tinkamiausias darbui laikas yra maž daug nuo pusės valandos, nuo darbo pradžios iki vienos valandos prieš didžiąją pertrauką, paskui po didžiosios pertraukos nupuolus dėmesiui, nebėra taip palankus laikas darbui.

Žinant laiko patogumą ir sunkumą darbo, nesunku sutvarkyti taip, kad sunkesnės pamokos atstatytų labiau palankioms valandoms. Tas rei-

kalavimas nesunku yra išlaikyti mokykloje, kur prisilaikoma klasių sistemos mokymo (Klassenlehre), vadinasi, kur vienas mokytojas moko vienoje klasėje įvairius dalykus. Kiek sunkiau mokyklose su dalykine sistema (Fachlehre), kur mokytojas yra laiko suvaržytas. Bet ir tai reikia stengtis sunkesnius dalykus parinkti patogesniame darbo laike. Sunkesniais dalykais skaitome tuos, kurie daugiau reikalauja proto darbo, pavyzdžiui, matematika, filosofijos propedeutika ir kiti. Lengvesniais - kurie mažiau reikalauja proto įtempimo, pavyzdžiui, braižyba, paišyba, rankų darbai ir kiti. Sulig to reikia skirti ir laikas. Tas dalykas labai sunkus, nes labai daug pareina nuo mokinių individualinių savumų. Pavyzdžiui, kas vienam mokiniui lengva, kitam, atvirkščiai, gali būti nemėgiama ir sunku. Principialiai imant, geriausia pamokas sutvarkyti taip, kad sunkesni dalykai kaitaliotųsi su lengvesniais. Kaip žmogus ką nors sunkaus nešdamas, pasikeičia iš vienos rankos į kitą, taip ir sunkesnės pamokos turėtų būti pakeičiamos lengvesnėmis. Iš prityrimo žinome, kad bendrai nuovargimas ateina kiek vėliau. Dėlto, kaip buvo pažymėta, labai gera protinį darbą kaitalioti su fiziniu lengvu darbu. Tačiau nereikia užmiršti, kad ir protinis ir fizinis darbas vargina žmogų. Bet pakeičiant protinį darbą lengvu fiziniu, žmogus vėl kiek pasilsis nuo protinio darbo. Seniau buvo nuomonė, kad fizinis darbas prašalina nuovargį, kitiems iš protinio darbo, bet dabar yra patirta, kad fizinis darbas neprašalina, bet tik nustumia toliau bendrą nuovargį. Logiškai imant, kitaip ir negali būti: kaip fizinis, taip ir protinis darbas, atima energiją, tik ne vienos rūšies. Kuomet viena aikvojama, kita atsistato.

Kaip svarbu pamokas sutvarkyti dienos valandomis, nemažiau svarbu jas sutvarkyti savaitės dienomis. Pavyzdžiui, pirmadienis yra labai palankus darbui. Paskui, palankiausias darbui laikas iki ketvirtadienio. Ketvirtadienis yra vidutinio palankumo. Penktadienis vėl kiek pakyla. Mažiausiai palankus darbo laikas yra savaitės gale. Kai kur, pavyzdžiui, Šveicarijoje, ketvirtadieniais pamokų nedaroma. Tuomet mokiniai, žinoma, pasilsėję, penktadienį parodo daugiau aktyvumo, bet užtat darbo dienomis reikalaujama daugiau pamokų.

Sutvarkius mokinių ir pamokų skaičių ir darbo laiką, svarbu nurodyti, kad mokiniai tvarkingai lankytų pamokas. Pamokų apleidinėjimas, savaime suprantama, turi neigiamos reikšmės, tiek lavinimo, tiek auklėjimo žvilgsniu. Dėlto, reikia žiūrėti, kad be svarbių priežasčių mokiniai neapleidinėtų pamokų. Todel yra neišvengiamas klasės registravimas, kurį turi vesti klasės globėjas. Iš to registro matosi, kaip mokiniai lanko pamokas ir dėl kurių priežasčių jas apleidinėja. Čia, žinoma, reikia skaitytis su mokinių sveikata. Tuo reikalingu mokiniai ir klasių globėjai turi palaikyti tamprus ryšius su mo-

kyklos gydytoju ir prie to, su mokinių šeimomis. Pavėlavimai taip pat turi būti pažymimi, nes tai parodo mokinių stropumą. Pasivėlavimų priežastis taip pat turėtų būti pažymima. Neatsilankymų priežastys gali būti skirstomos į 3 rūšis: 1) neatsilankymai be priežasties, 2) neatsilankymai dėl ligos ir 3) dėl pakankamų priežasčių. Mokyklos nelankymas labai dažnai pareina nuo netinkamo pačių mokytųjų įrengimo, nuo atmosferos ir kitų priežasčių. Jei klasė švari, jei mokytojai geri, jei draugai malonūs, noriai yra lankomos pamokos. Iš to plaukia išvada, kad kiekvienas auklėtojas, matydamas klasėje kokių trūkumų, turi pasistengti surasti ir pašalinti priežastis, kurios trukdo mokiniams reguliariai lankyti pamokas. Kiekvienas mokytojas pastebėjęs mokinių, neatsilankant jo pamokose, turi pasistatyti sau klausimą, ar kartais nėra jis pats kaltas, ar nieko netrūksta klasės tvarkai. Klasėje tvarka ir geri santykiai labai sėkmingai kovoja su mokinių nesilankymu.

Šalia tvarkos, antras svarbus dalykas yra drausmė. Palaikyti klasėje tvarką yra galima tik tada, kai kiekvienas klasės dalyvis jaučia pareigą prisidėti prie tvarkos palaikymo. Jo individualinis nusiteikimas susišlieja su bendra klasės nuotaika ir veda prie savystovaus tvarkingo nusiteikimo, kuris jų tolimesniame gyvenime turi didelės įtakos, šalindamas kliūtis.

4. Drausmė.

Kiekviena išvystomoji pareiga gali reikštis dvejopu būdu: teigiamu, kada ugdymas tiesioginiu būdu veda prie savystovaus veikimo ir neigiamu, kai šalina kliūtis kliudančias siekti savystovumo. Teigiamą išvystomąją pareigą galima pavadinti skatinimu, neigiamąją - drausminimu. Iš to išeina, kad protinimas gali reikštis iš vienos pusės teigiamu skatinimu, iš antros - neigiamu drausminimu. Teigiamas skatinimas verčia žmogaus protą savystoviai veikti, neigiamas drausminimas stengiasi pašalinti kliūtis. Jei, pavyzdžiui, mokytojas lakoniškais klausinėjimais priverčia mokinių galvoti, yra teigiama - protinimas, kitaip sakant, skatinimas. Kai pavyzdžiui, pamokos metu sudraudžia ar liepia kreipti dėmesio į dėstomąjį dalyką - turime drausminamąjį protinimą, kitaip sakant, drausminimą.

Toliau, protinimo darbe labai svarbu žinoti, kas ir kokia yra drausmė, kokie jos privalumai ir kaip ji palaikytina?

Pirmutinė savo prasme drausmė yra įsakymas, neleidžias ko nors daryti. Ji savo tikslu turi apsaugoti teigiamą veikimą nuo iškraipymų. Drausmė savo esme yra neigiama protinimo priemonė; savo tikslu gali būti teigiama ir neigiama. Drausmė, kuri nustato taisykles ir išimtis, kuriomis normuoja tam tikrą veikimą, kad nenukryptų iš savo normalių vėžių, vadinasi teigiama. Tokia, pavyzdžiui, yra karo

drausmė, kuri nurodė, kas neigtina. Neigiamoji drausmė pasireiškia sąryšy su tuo, ką žmonės turi atlikti įstatymo žvilgsniu, kad jo neperžengtų, kitaip tariant, nustatymas vykdytinų taisyklių palaikyti normalei veikimo eigai. Čia ir patys mokytojai ir mokiniai stengiasi sėkmingai paraginti užlaikyti drausmę tuos, kurie jos neužlaiko. Tas yra sėkminga ypač tada, kai skatinamasis tam pritaria pažymių nusiteikimu. Aktyvus ar pasyvus veikimas čia imamas subjektyvine prasme, būtent kai mokinys yra nusistatęs tuo atžvilgiu, kai imame, kaipo prisitaikinimą taisyklei, turime objektyvų veikimą.

Subjektyviniu žvilgsniu galime kalbėti ne tik apie drausmę, bet ir drausmingumą. Drausmė čia visur bus imama disciplinos prasme. Skirti disciplinos sąvoką nuo drausmės sąvokos yra netikslu. Vokiečiai disciplinos sąvokai vartoja žodį Zucht. Mokyklinė disciplina suprantama visuma taisyklių, kuriomis stengiamasis laikyti mokinių veikimą normalinėse vėžėse. Mokyklose yra taisyklių, kurios normuoja mokinių tvarkingumą, padorumus, santykius ir t.t. Mokyklinė drausmė subjekto žvilgsniu turi būti įvykdoma. Jei mokinys neištengia išpildyti drausmės reikalavimų, negali įvykdyti drausmės, stovio atžvilgiu ji turi būti nuolatinė, nenusilenkianti nusistatymui ir palenksti mokinių sąmoningam pastoviam nusistatymui vykdyti nustatytas taisykles.

Drausmei palaikyti taisyklės, jų įvykdymas ir sudarymas mokytyje pastovaus bei sąmoningo nusiteikimo, yra trys dalykai, kurie sudaro drausmės esmę.

Jei drausmės taisyklės yra uždedamos tokios, kad negali būti išpildyta, jas reikia pakeisti, bet jei jos tyčia nepildomos, reikalinga išviršinė prievarta bausmės arba įtikinimo pavidale.

Pirmoji, vadinasi, bausmė remiasi baime ir įpratimu, antroji, vadinasi, įtikinimas - sąmoningu įtikinimu, kuris veda prie pastovaus sąmoningo nusistatymo. Jei tenka kalbėti apie jų pedagoginę reikšmę, reikia pasakyti, vadinasi, įtikinėjimas, turi tikras pedagoginės reikšmės ir yra pedagoginė vertybė.

Bausmė išviršiniu atžvilgiu turi būti įvykdyta. Turinio atžvilgiu drausmė yra numatomoji, kitaip tariant preventivinė ir baudžiamoji - reprezentivinė. Pirmoji stengiasi neišpildytą drausmę atitaisyti nebaudimu, antroji baudžia už nepildymą drausmės. Pedagoginiu atžvilgiu didesnės reikšmės turi numatomoji drausmė, tačiau faktinas prasižengimas negali palikti nenubaustas. Kad labiau paaiškėtų šitų dviejų sąvokų reikšmė, duosime porą pavyzdžių. Kad mokinys lankytų pamokas, reikalinga drausmė. Numatoma už nelankymą pamokų tam tikra bausmė, kuri nebus įvykdyta, jei nebus apleista pamokos. Tas ir sudaro numatomąją arba preventivinę drausmę. Kada mokinys neatsilanko į pamokas - yra baudžiamas. Tas sudaro baudžiamąją arba reprezentivinę drausmę. Numatomoji drausmė yra įvykdoma dėlto, kad mokinys ne-

įgautų blogo papratimo nelankyti pamokų. Iš to aiškėja santykis tarp numatomosios ir baudžiamosios drausmės iš vienos pusės ir tarp skatinamosios ir drausminamosios pareigos iš antros pusės. Pasirodo, kad juo blogiau sutvarkyta numatomoji drausmė, tuo dažniau drausmei palaikyti prisieina vartoti bausmės. Kuriam pedagogui dažnai prisieina palaikyti drausmę bausmėmis, išduoda sau testimonium paupertatis, kad nemoka tinkamai sutvarkyti numatomosios drausmės.

Numatomoji ir baudžiamoji drausmė.

Drausmės arba disciplinos esmę sudaro: 1) skatinamoji ir drausminamoji pareiga, 2) aktyvus nusiteikimas, pasiektos tvarkos stovis. Kitaip tariant, nustatymas normų, jų įvykdymas ir kyląs reikalas įvykdyti normas, vadinasi, drausmės reikalas. Išviršiniai drausmė pasireiškia, kaip prievarta iš vienos pusės įtikinimu, iš kitos - baudimu. Tikros pedagoginės vertės turi tik įtikinimas. Nuo jo laimėjimų priklauso visuomenės tvarka ir laisvė. Dėl to pagal protinio laipsnį jis virsta iš išviršinio į išvidinį: iš įtikinimo, įsitikinimą, iš valdymo į valdymąsi.

Esantis reikalas nustatyti ir taikinti bausmę sudaro reprezentyvinės drausmės esmę. Šiaip drausmė, kaip tokia, yra numatomoji arba preventyvinė. Kaip privalu pakeisti įvadas dėstymu, taip privalu baudžiamoji drausmė pakeisti numatomąja. Iš to išeina, kad platus ir dažnas baudžiamosios drausmės taikymas mokykloje yra simptonas, kuris rodo, kad nėra tinkamai sutvarkyta numatomoji drausmė, ir tas parodo paties pedagogo vertę, parodo, kad jis nesugeba kitokiomis priemonėmis palaikyti mokykloje drausmės. Mokytojui mokykloje drausmė nėra nei grynai tikslas, nei grynai priemonė. Drausmė negali būti nei veikimo, nei gyvenimo tikslas. Svarbu palaikyti tvarka dėl tvarkos, o ne dėl to, kad ji sudarytų gyvenimo turinį. Bloga yra reikalauti, kad mokinys palaikytų tvarką dėl tvarkos, nepaaiškinus jam tvarkos reikšmės. Jeigu drausmė turi būti išaiškinama, to galutinioje sąskaitoje, su ja prasilenkiama, turi būti apsaugotas išviršinė prievarta, arba bausmė. Baudimas turi vadovautis protingais motyvais. Mokytojas turi turėti užtektinai tvirtos valios, kad nepasiduotų savo pykčio aistrai ir pritaikytų bausmę laikydamasis taisyklės: tvarka dėl tvarkos. Pati bausmė turi būti mokinio suprantama ir nedidesnė už jo prasikaltimą.

Ne mažiau yra svarbus teorinis klausimas, kuris gali duoti progos kalbėti apie drausmės taikinimą praktiniame gyvenime ir apie jos palaikymo priemones: numatomąją ir baudžiamąją drausmes.

Be numatomosios drausmės labai svarbu drausmei palaikyti priemonė yra mokytojo autoritetas bei mokytojo draugavimas su auklėtiniais, apie kuriuos čia ir teks pakalbėti.

Iki šiol buvo kalbėta daugiau apie priemones drausmei palaikyti, kurios neliečia mokytojo esmės. Pripuolamai buvo užsiminta apie mokytojo vaidmenį protinimo darbe. Yra aišku, kad pedagogas negali išvystyti tvirto būdo savo auklėtiniuose, jeigu pats jo ne turi. Tą pat galima pasakyti ir apie drausmingumą. Gera tvarka mokykloje daugiausia remiasi mokytojo autoritetu, jo tvirtu būdu ir sąmoningu drausmingumu. Negera mokytojui turėti gerų savybių, bet jei neišstengia parodyti savo tvirto būdo, vargiai gali būti gerai užlaikoma mokyklos drausmė. Nemokėjimas drausmės palaikyti kompromituoja patį drausmės dalyką.

Tiek įsakymai, tiek draudimai yra tam tikras įteigimas (suggestionavimas), sėkmingai einas nuo stipresnio žmogaus veikimo į silpnesnį taip, kad silpnesnis nesąmoningai pasiduoda stipresniam. Mokytojo tvirtas pasiryžimas ir geras nusiteikimas kiekvienu atveju paremti savo žodį yra pirmutinė sąlyga, kuri padeda palaikyti mokykloje drausmę. Žinoma, žodį paremti ne fizine prievarta, bet mokinius įtikinančiais faktais. Joks žodis nėra sėkmingas, jei nėra paremtas įtikinimu. Drausmė neturi išsileisti per daug į smulkmenas. Smarkus ir be svarbaus reikalo įsakinejimas veda prie pedantiškumo ir verčia mokinius reaguoti. Be to, maži prasižengimai, kurių mokinys negali išvengti, veda prie didesnių ir pratina toliau nebevertinti mokytojo įsakymų. Įkyri ir smulkmeninga drausmė veda prie mokinių demoralizavimo. Drausmė veikiau yra auklėjimo priemonė ne savo kiekybe, bet savo kokybe, reiškia - ne kaip plačiai ji yra vartojama, bet kokia yra vartojama. Kiekybiniu atžvilgiu drausmė turi būti taupi, kokybiniu - protinga. Iš to galima padaryti išvada 1) kad prasižengimas būtų užtenkamai didelis, 2) kad mokytojas jo neatlikdamas, neprivalo reikšti savo subjektyvios nuomonės, vadinasi, nesiremti asmeniniais motyvais. Turi turėti užtektinai faktų, įrodančių mokinio prasikaltimą, kad nebūtų kartais nubaustas neteisingai. Prasikaltimas ir drausmė turi būti mokiniui suprantami, taip, kad bausmė su būtinumu seka prasikaltimui.

Toliau bausmė turi atstatyti prasikaltimui. Lengva bausmė mažai mokinių paveikia, didelė iššaukia reakciją. Be to, bausmė turi būti griežtai su visomis smulkmenomis išpildyta. Neišpildyta bausmė mažina drausmę. Pati drausmės formula turi būti aiški, suprantama ir tinkamai tam išreikšta. Pirmas bausmės formulės savumas, vadinasi, aiškumas arba suprantamumas duoda ją lengvai suprasti, antras savumas, vadinasi, tinkamu tonu išreiškimas padeda išvengti mokinių pasipriešinimo. Smarkus tonas gali sukelti pasipriešinimą, lėtas - gali per mažai atkreipti mokinių dėmesį. Su draudimu turi reikštis ir mokytojo širdingumas. Toliau, draudimas turi būti nuoseklus. Negali būti geros tvarkos, jeigu vienas mokytojas draudžia, ką kitas lei-

žia. Nebuvimas mokykloje tvarkos rodo, kad nėra tinkamai apgalvota drausmė. Visų mokytojų veikimas turi sudaryti organingą vienumą. Jei vienas mokytojas draudžia, kitas leidžia mokiniai įpranta nesilaikyti drausmės. Jeigu kur mažai veikia draudimas, geriau taikinti patarimą, kaip neturintį būtinumo žymės.

Kartais autoritetingo mokytojo patarimas daugiau turi reikšmės, negu kito griežtas liepimas. Įsakymas neretai randasi nesąmoningu klusnumu ir baime, patarimas sąmoningu bei laisvu klusnumu ir meile. Tik laisvas klusnumas turi tikros pedagoginės reikšmės ir turi pedagoginės vertybės charakterį. Bet taip suprastas klusnumas yra tik idealas. Mokytojas turi stengtis įsigyti autoriteto ne savo griežtumu, bet protinga drausme, turi atsiminti, kad tik laisvas drausmės atžvilgiu apsisprendimas turi tikros pedagoginės reikšmės. Buvo jau kalbėta, kad svetimas valdymas turi pasikeisti sąmoninga savivalda. Toks autoritetas, žinoma, ne kiekvienam pavyksta įsigyti, bet tai nereiškia, kad mokytojas neturi jo siekti. Mokytojas pirmiausia turi savo asmenyje įgyvendinti išvidines ir išorines drausmės koncepcijas, paskiau turi ją pareikšti kitų valdyme. Tiksliai suprasta drausmė siekia valdymą pakeisti valdymusi. Drausmė yra tik auklėjimą palaikanti priemonė ir tai daug mažesnė, negu patarimas, prašymas, siūlymas ir panašiai. Yra žinoma, kad autoritetingo auklėtojo patarimas gali turėti daugiau reikšmės, negu kartais įsakymas. Mokytojo mandagumas turi labai didelės reikšmės palaikyti mokyklos drausmei; iš kitos pusės mokytojo nemandagumas labai ardo mokyklos drausmę. Sociologijos moksle yra žinoma: 1) priverčiamoji drausmė, 2) numatomoji drausmė. Pirmoji yra kaip smarkesnis pasireiškimasis antrosios. Yra konstatuojama faktas, kad priverčiamoji drausmė dažnai prieinama vartoti ten, kur nėra tinkamai sutvarkyta numatomoji drausmė.

Mokyklos drausmė yra labai svarbus dalykas, jeigu mokytojas jos nemoka palaikyti, reiškia, kad nemoka jos suprasti. Iš kitos pusės ir supratimas dar nereiškia mokėjimo. Drausmei palaikyti yra dar ir kitokių priemonių. Drausminimo būdai yra plačiai suprasti sugestijos būdais, kai čia siūlymas, prašymas, patarimas ir t.t. yra tam tikras sugestyvus, veikimas išeinantis iš valdančio ir veikiantis į valdomąjį. Yra žinoma, kad prašymas žmonių santykiuose turi daug didesnės reikšmės, negu įsakymas. Švelnus su mokiniais apsiėjimas turi daugiau reikšmės, negu buvo senosios mokyklos manoma. Klaidingi buvo suprantama drausmė paremta baime. Drausminimo pažanga turi pasireikšti tuo, kad svetimą drausmę turi pakeisti savęs supratimas ir mokėjimas apsispręsti įvairiose sąlygose ir įvairiais atvejais. Vyresniojo nurodomi vaikai nėra tikra prasme drausmingi, nes

gaivalingai veikia pagal savo palinkimus. Tokioje drausmėje pasireikia paprastas bailumas, drąsos stoka, nemokėjimas prisitaikyti aplinkybėms.

Tikras drausmingumas apsireiškia, kada žmogus veikia įvairiose sąlygose, kada pats veikimas sudaro pastovumo išpūdžio. Joks žmogus be veikimo negali įsigyti tikro drausmingumo. Veikimas gali pasireikšti žaidime, masiniame darbe ir santykiuose su kitais. Žaidimas pats reikalauja tam tikro susivaldymo, įsijautimo, tam tikro laidumo, reikalauja paklausyti tam tikros tvarkos, tam tikrų autoritetinių taisyklių. Jis yra surištas su malonumo emocijomis.

Kadangi protinimas pagal tam tikras taisykles, reikalaujančias laikytis tvarkos (kas sudaro drausmės esmę), tai auklėja tvarkingumą, tai plačiai suprastas tvarkingumas yra rimta drausmės atrama. Mokinys jaučiasi turįs gyventi pagal tvarką, kuri nustatoma iš viršaus ir privalo ją gerbti, kaip gyvenimo gėrybę. Tokiu būdu pamažu jis pats pareina prie gyvenimo tvarkai reikalingos pakraipos. Tas prasideda nuo smulkesnių dalykų ir veda prie reikalingo nusiteikimo tolimesniam veikimui. Tokie yra, pavyzdžiui, rašto darbai, veikimas kuopelose ir panašiai. Visa tai drausminimui turi didelės reikšmės, nes ir pati tvarka yra suderinimas mažmožių į vieną visumą. Mokyklos gyvenimas turi būti sutvarkytas pagal tam tikrą planą, kurį sudaro gyvenimo pareigų pildymas. Santykiuose su mokytojais ir aplinkuma mokinys turi žinoti, kas jam galima, kas draudžiama. Tvarka lydi visą žmogaus gyvenimą. Tvarkos būtinumas yra sudėtinė drausmės dalis. Iš kitos pusės išvidinė ir išorinė drausmė yra viena svarbiausių mokyklos gyvenimo sąlygų. Drausmės veikimas yra visa tai, kas skatina mokinių susimastyti, palenkia prie darbo ir veda prie tvarkingo nusistatymo stovio. Mathins pastebi, kad, jei mokykloje būtų taip įdomiai dėstoma, kad džiaugsmas tenkintų saugumo jausmą, jei materialę prievartą pakeistų mokytojo malonus nusiteikimas, drausmei palaikyti nebereikėtų griebtis kitų priemonių. Tam tikslui pasiekti užtenka mokytojui sugebėti sužadinti gerai tvarkai nusiteikimą. Jeigu mokykloje nėra tvarkos - pats mokytojas kaltas. Mokytojas ir mokinys - yra žmonės. Jeigu mokytojas nori būti gerbiamas, turi gerbti savo mokinius. Jei pakanka reikšmingo žvilgsnio ar žodžio, neturi teisės griebtis kitokios priemonės palaikyti drausmės. Mokytojas turi šalinti visas kliūtis, kurios kliūdo laisvai pasireikšti mokinių asmenybei. Kiekvienas mokinių kūrybos darbelis yra kas tai nuostabaus, kuriame pasireiškia jų individualumas, ir dėl to tas turi būti mokytojo branginamas. Jis pasidaro materialinė mokinio nuosavybė, kuri reikalauja tam tikro respekto. Panašiai yra ir su nematerialinėmis gėrybėmis. Kiekviena jo pastangomis įsigyta pažintis yra laikoma šventa jo asmens nuosavybė. Tokiu būdu, kai

pirmoji nuosavybė yra turtas, tai antroji yra darbas. Kai pirmoji būna verčiama aukštesne kultūrine gėrybe, tai antroji pasidaro materialinės kūrybos akstinu. Kūrybinis akstinas remiasi savimeilės akstinu. Žmonės ima idealizuoti tuos kūrėjus, kurie yra ką nors sukūrę. Turtas ir darbas pripažįstama neliečiama nuosavybe. Žinoma, negalima pripažinti, kad tai yra šventa, bet negalima ir nepripažinti žmogaus turto, kaip jo "aš" objektizacijos (pavyzdžiui, nežinomų autorių kūriniai). Žmogaus dvasios egoizmas nėra mažesnis už materialinį egoizmą. Iš to paaiškėja, kokia analogija yra tarp turto nuosavybės ir garbės nuosavybės. Pastaroji neturėtų būti slopinama.

Yra žinoma faktų, kad nuosavybės nepripažįstant, pradeda irti visuomenės ūkis. Atėmus žmogui nuosavybę, yra atimamas ir jo stipriausias veikimo akstinas (žinoma, jei jis nėra pakeičiamas kitu). Kas kita, jei neturtas yra pakeistas kitu koku dorybės laipsniu, kuris turi tolimesnį tikslą. Žmogaus objektizacija apribojama žmonių dora sudaro aukštesnį veikimo laipsnį. Tuomet materialinis akstinas gali būti pakeistas aukštesniu laimės akstinu. Tačiau čia neverta apspręsti nuosavybės klausimo. Čia tik norėta parodyti nuosavybės reikšmę mokyklos gyvenime, pripažinti nuopelnus, kuriuose jie yra užsipelnę. Labai dažnai nuosavybės vertinimas yra blogas ta prasme, kad neatsižhiūrima į sąlygas, kada vertinama, kaip priemonė. Kada mokiniai į dovaną pradeda žiūrėti, kaip į teisėtą pasipelnymo šaltinį, ir kai tik dėl nuosavybės ima lenktyniuoti su savo klasės draugais, tai visa negali teigiamai atsiliepti mokyklos drausmei. Bet, jei protingas mokytojas dovanomis moka naudotis, kaip priemonė, kuri yra akstinas pakelti mokyklos darbingumą, žinoma, prieš tai nieko negalima turėti. Darbas, kaip ir turto nuosavybė, remiasi egoizmu ir dėlto nėra idealus dalykas. Galima ir reikia naikinti egoizmas, kaip darbo motyvas, pakeičiant aukštesniais motyvais, bet nepraktiška prieš egoistinę žmogaus pusę, ir neverta tam pataikauti. Kaip tokiame egoizmui reikia pripažinti teises; neprivalu nenorėti pakeisti aukštesniu veikimo akstinu.

Turtas yra pateisinamas, kaip teisėta nuosavaus darbo išdava, bet negalima pateisinti turėjimas nuosavybės be darbo. Tokiu atveju gali būti pripažįstamas perteklius, bet sunkiau pripažįstama prabanga, kadangi ne visi gauna už savo darbą atitinkamą atlyginimą. Dar mažiau gali būti pripažįstama trestams ir sindikatams, nes čia materialinė gėrybė virsta subjektyvuotu mišiniu.

Iš to išeina, kad ir mokinių pastangos būti nuopelnuose pripažintiems turi būti atremtos į nuosavų darbą. Įgytus nuopelnus, žinoma, reikia pripažinti, bet dar nereikia, kad jau mokinių reikia apdovanoti. Visokios dovanos yra surištos su tam tikra prabanga. Dėlto praktikoje jos, jei nevisai prašalintinos, tai nepageidaujamos, kad plačiai

išsiplėtotų. Mokinys turi mokėti įvertinti savo pastangas ir išgales. Mokinys paprastęs į dovanas žiūrėti, kaip į atlyginimą už savo darbą ir pastangas, nebemoka pats įvertinti savo darbo ir elgesio, arba vertina jas per daug. Kad darbas ir elgesys yra daugiau negu pakanka, yra nuopelnas jo tam tikrų galių, negu pastangų. Dėlto reikia taip sutvarkyti, kad pagyrimai ir dovanos nepasidarytų mokiniui jo pastangų tikslu ir pasipelnymo šaltiniu. Panašūs dalykai gali būti tik skatinamąja priemone. Pagyrai ir dovanos skatina savimeilę, kuri, kaip jau buvo minėta, yra žemiausias darbo akstinas. Iš to išeina, kad mokytojui reikia būti atsargesniam su pagyrimais, dar labiau atsargesniam su nuopelnų apdovanojimu. Skatinamuoju darbo akstinu turėtų būti idėja, aukštesnė ambicija, o ne žemas egoizmas. Jei dovana gali būti pakenčiama, tai tik protingo mokytojo rankose, kad ji laikoma ne materialine gėrybe, bet kaip teisėta darbo išdava. Dovana, kaip žemiausias akstinas, griežtai smerktina, nes demoralizuoja mokinius. Ji tartum parodo, kad apdovanotasis mokinys yra geresnis, doresnis už kitus. Tas gali įnešti į klasę nesuderinamo su altruistiniais jausmais pavydo. Dovanos vargiai gali būti panaikintos, užtat reikia stengtis jas pakeisti aukštesniais negu egoizmas akstinais. Priešingai, gali labai pakenkti mokinių tolimesniam nusistatymui. Reiškia turi būti dovanoms nustatytos ribos. Juo didesnė dorinamoji pusė, juo gali būti platesnės jos ribos. Kraštutinis nusiteikimas arba į vieną arba į kitą pusę nėra sutaikomas su realiu gyvenimu. Tai, mano supratimu, yra daugiau nieko, kaip kad Vakarų Europoje vadina emuliacija, vadinasi, suteikiama garbės daugiau kitiems negu sau.

Drausmei palaikyti yra dar viena priemonė, kuri vadinasi pedagoginė priežiūra. Dar viduramžiais buvo manyta, kad drausmė neprivalo siekti toliau, kaip draudimas. Kur draudimo negali būti, reikia tenkintis patarimu ir priežiūra. Priežiūra verčia mokinį laikytis drausmės taisyklių, nes auklėtojas aiškiai pastebi kiekvieną auklėtinio pasielgimą. Bet tas gali būti visai nepakenčiama, kai auklėtojas tą savo pareigą suprantą policejiška pareiga. Tas klausimas turi būti išspręstas draugingai. Priežiūra turi būti suprantama numatomosios, o ne baudžiamosios drausmės prasme. Drausmė neturi pasižymėti įkyrumo smulkmeniškumu ir virsti diktatoriška biurokrato mokytojo priežiūra. Tačiau auklėtojo akis turi pastebėti visus mokinių veiksmus, nors ne į visus reaguoti.

V. Išvidinės protinimo sąlygos.

1. Susidomėjimas.

a) Susidomėjimo akstinas, jo išdavos ir priemonės žadinti. Susidomėjimo terminas reiškia susiinteresavimą. Jis turi pasyvinės ir aktyvinės reikšmės. Pasyvinė - reiškia gėrybę, dėl kurios interesuo-

jamasi, o aktyvinė - veiksmą, kuriuo interesuojamasi. Žodžiu, šis terminas reiškia ir dalyko įdomumą ir juo susidomėjimą. Įdomumas yra pagrindinė sąlyga susidomėjimui, o šis yra pagrindinė sąlyga domėjimuisi, dėmesiui. Kyla klausimas, kokie yra veikiamieji susidomėjimo akstinai, jo išdavos, kaip palaikyti ir žadinti susidomėjimą. Bendras susidomėjimo priežastis yra dalyko įdomumas. Neįdomiu dalyku galime domėtis tik su tam tikra prievarta, bet tai nėra aktyvinio susidomėjimo veiksmas. Gi, aktyviniai dalykai žmogui yra įdomūs, kurie turi teoretinės, praktinės ar estetinės vertės. Šitas dalyko vertingumas arba tam tikra dalyko gėrybė ir patraukia žmogaus protą, valią arba jausmus. Taigi, įdomumas glūdi ne tik pačiame dalyke, bet dalyko santykyje su mūsų asmenimi arba atvirkščiai, t.y. vertinamajame santykyje tarp dalyko ir esmės. Mokytojas turi imti mokinio asmens santykiaviną su mokomu dalyku (save perstatęs mokinių vietoje, žiūrėti, kas juos įdomauja).

Minėtas dalyko įdomumas yra subjektyvinė apraiška, kiek ji priklauso nuo asmens. Bet dalyko įdomumas turi ir objektyvinį momentą, t.y. tai, kas pareina nuo pačio dalyko ir padaro jį įdomiu. Pasirodo, kad juo ryškiau iškeliamos dalyko ypatybės, kaip objektyvinio įdomumo padarai, juo labiau padidės subjektyvinis įdomumas ir dargi jis apims didesnę žmonių skaičių. Todėl susidomėjime įtampa didėja, jungiant subjektyvinį ir objektyvinį susidomėjimo momentą.

Susidomėjimo akstinai yra tiesioginiai ir netiesioginiai. Tiesioginiai bus tada, kai pats dalykas laikomas įdomiu dėl jo paties ypatybių, žodžiu, kaip pats dalykas laikomas tam tikra gėrybe. Netiesioginiu - kai dalykas telaikomas priemone tiesioginei vertybei atsiekti. Tiesioginiai susidomėjimo akstinai yra stipresni už netiesioginius, todėl pratinant, reikia ieškoti tiesioginių akstinių, nes šis daro protinimo vyksmą įdomiu, o įdomumas gaivina protinimo darbą.

Susidomėjimas yra savaimingo veiklumo pradžia, nes susidomėjimas yra dažnai svaiminga psichikos reakcija įdomiam dalykui. Čia susidaro džiaugsningumo, nes įdomus dalykas, kaip tam tikra gėrybė pergyvenama. Dėl šito džiaugsmingumo reakcija jau pareina į savaimingą nuostatymą, o iš čia į savaimingą darbą. Susidomėjimas verčia mokinį aktyviai dalyvauti protinimo darbe. Interesas tai dvasinis apetitas. Ir iš tikro, juo stipresnis interesas, juo sėkmingesnės būna pastangos, tuo didesnė medžiagos asimiliacija. Todėl visai teisingai reikalaujama, kad protinimo vyksmas būtų vedamas įdomiais, netiesioginiais akstinai būtų keičiami tiesioginiais, kad dėstymas ir pati mokomoji medžiaga būtų pritaikinta mokinių interesui.

Bet ugdymas turi ruošti žmogų realiam gyvenimui. Tad ir protinimo darbas turi būti atliekamas ne vien tik iš malonumo. Taigi reikia, kad domėtusi taip tiesioginio, taip netiesioginio dalyko įdomu-

nu. Faktinai nevisada protinimas (dėstomieji dalykai) galima padaryti įdomiu, o tačiau reikia jį vykinti, t.y. įdomumo principas neturi protinime nelygstamos reikšmės. Jis tėra viena sėkmingų mokymo sąlygų, į kurią privalu atsižinti, ypač pradiniam protinio darbe. Tačiau dalyko įdomumas, jei ir nėra nelygstamas, dalyku susidomėjimas dėl tiesioginių ar netiesioginių akstinių mokyme visada turi būti gyvas ir žadinamas kaip dalykas, kuris palengvina žinių pasisavinimą ir įneša į darbą džiaugsmingumą.

Pirmiausia svarbu pašalinti susidomėjimui kliūtis: nemalonūs išpūdžiai, šaltis, alkis, nuovargis ir kt.; pašalinti išorines išsiblaškymo priežastis: garsai, nepaprasti vaizdai; toliau žadinti palankius susidomėjimui (dalykus) nusiteikimus, kurie žymia dalimi pereina nuo mokytojo: tai jo paties dėstomuoju dalyku įdomavimasis, tikimas prie dėstymo pasiruošimas, klausimo pastatymas ir t.t.

Po viso to reikia įdomiai vesti pati pamoką ir skaitytis su tuo, kas žadina subjektyvinį mokinių įdomumą. Čia kaip tik reikia: 1) skaitytis su mokinių gabumais, amžiumi, intelektualiniu išsilavinimu, 2) pradedamuoju punktu imti faktinus mokinių interesus, kurie sudaro jų gyvenimo turinį, ir rišti protinį su jais. Galima pasigauti ir naujybių, kurios patraukia; 3) netiesioginis įdomumas pakeisti tiesioginiu dalyko įdomumu, 4) žadinti mokinius imtis darbo ir užtikrinti jo sėkmingumą. Žodžiu, čia reikalinga: dėmesio palaikymas reikiamoj įtampoje, mokymo ugdymas, pagal didaktinės asimiliacijos, taisykles ir nuolatinis mokinio aktyvumo žadinimas.

2. Dėmesys.

a) Dėmesio esmė ir rūšys, b) sąlygos palankios dėmesiui sutelkti, c) dėmesio reikšmė protinio vyksmui ir d) dėmesio nuovargio apsisėiškinas.

a) Dėmesio esmė ir jo rūšys. Dėmesys yra mūsų sąmonės suspietimas viename arba keliuose dalykuose ir vienalaikinis pašalinimas iš jos židinio visų kitų dalykų. Dėmesio priešgynybė yra išsiblaškymas, t.y. negalėjimas pastoviai suspiesti sąmonės viename arba keliuose dalykuose. Nuo to reikia skirti distrakciją, kuri yra užsimastymas viena idėja ar dalyku, t.y. vienalaikinis nepaprastas dėmesio sutelkinimas (Šv.Tomas Akvinietis taip buvo vienu kartu susimastęs). Kilmės atžvilgiu dėmesys būna valingas. Savaimingas dėmesys - kai dalyko veiksmas į mūsų sąmonę pakanka dėmesiui suspiesti (vaikas klausosi pasakos). Valingas - kai sąmonė sutelkiama viename dalyke mūsų valios įsakymu. Objekto atžvilgiu dėmesys yra išvidinis ir išviršinis. Išviršinis - kai sąmonė yra suspiečiama išviršiniuose dalykuose, patikrinamuose jauslėmis ir išvidinis - kai sąmonė suspiečiama išvidiniuose dalykuose.

Dalyje skaičiaus atžvilgiu dėmesys yra suvienytas ir suskirstytas. Suvienytas - kai sąmonė sutelkiama viename dalyke, o suskirstytas - kai sąmonė sutelkiama keliuose dalykuose. Išvermės ir įtampos atžvilgiu dėmesys yra pastovus, patvarus, lengvai atkreipiamas, kuriems yra priešingi - banguojas, svyruojas ir sunkiai atkreipiamas. Dėmesio vertingumas pareina nuo valingumo, platumo, patvarumo ir įtampos. Tačiau ne visos šios gerosios dėmesio ypatybės dėmesyje supuola, pavyzdžiui, didėjant dėmesio įtampai, mažėja jo platumas. Todėl sintetikai pasižymi paprastai dėmesio platumu, analitikai - jo įtampa.

Įvairios dėmesio rūšys priklauso nuo temperamento, pavyzdžiui, flegmatikai gali turėti pastovų dėmesį, sangvinikai - lengvai atkreipiamą, greitą ir panašiai. Dėmesys yra daugiau moralinės ir intelektualinės kultūros padaras. Jis gali būti vystomas sąryšyje su ugdymu, o ypač protinimu.

Kažkas yra pasakęs: "Dėmesio laipsnis yra mokyklos vertingumo laipsnis". Todėl mokykloje svarbu jį vykdyti, pereinant nuo svyruojančio prie pastovaus, nuo savaimingo prie valingo ir t.t. Bet šitas dėmesio lavinimas gali eiti tik sąryšyje su sudarymu jo sutelkimui sąlygų.

b) Palankios sąlygos dėmesiui sutelkti. Neigiamos dėmesio sąlygos reiškia buvimą aplinkybių, kliudančių dėmėjimuisi; teigiamos dėmesio sąlygos - buvimą palankių aplinkybių. Kliudančiomis aplinkybėmis yra įspūdžiai; kiršiną psichiką ir atitraukti nuo dalyko nemalonūs kūno susijautimai (šaltis, alkis)) ir smarkiai jaudiną jausmai. Kai šios kliūtys ar drausmė ar kitu būdu yra padalintos, reikia sudaryti teigiamas sąlygas, kurios yra objektyvinės ir subjektyvinės. Pirmosios pareina nuo domėjimosi dalyko, antrosios nuo asmens išvidinio nusiteikimo, nusistatymo.

Rūpinantis objektyvinėmis dėmesiui sukelti sąlygomis, svarbu žinoti, kad tokiomis yra didelė įtampa įspūdžio, pareinančio nuo tiesioginio dalyko įdomumo. Ir iš tikrųjų kai domėjamasis dalykas sudaro ryškių įspūdžių, tai dėmesys savaimingai atsiranda žmogaus psichikoje, ir gana lengvai palaikomas, dėl ko ši sąlyga ir tarnauja savaimingam dėmesiui sužadinti. Savaimingu dėmesiu prie minimų pastangų gaunama maksimum išdavų. Antra sąlyga yra susidomėjimas dalyku dėl subjektyvinio įdomumo (susidomavimas). Šis dalykas tikrai remia įspūdžio įtampą ir žadina dėmesį valingu būdu, kas reikalauja veiklios dvasios energijos, išlavintos valios ir pastovių dėmesio nusiteikimų. Nuovargis ir stoka energijos dažnai būna išsiblašymo priežastimi. Toliau, valios lavinimas rišasi su pačio dėmesio lavinimu.

Lavinant valią, reikia domėtis reikiamaisiais motyvais, o la-

vinant dėmesį, reikia susitelkimo, kas sunkiai įvykdoma be valios pastangų. Ir valia ir dėmesys gali būti lavinami patiekiant jiems reikiamųjų motyvų, kurių yra emocijonaliųjų ir racionalinių. Bausmė, baimė, dovana – yra emocijonaliai motyvai, o pasiryžimas išsilavinti, prievolės supratimas ir kt. yra racionaliniai motyvai. Pagaliau sugebėjimas vadovautis sąmoningais valios veiksmais, sudaro dėmesiui pastovių nusiteikimų, būtent prisiverčiama save be sunkių pastangų domėtis ir netiesioginiai įdomiu dalyku. Valingas dėmesys yra tam tikra intelektualinė dorybė, kuri palengvina kiekvieną naują darbą. Mokytojas turi stengtis dėmesį pakelti iki įdomavimosi laipsnio.

c) Dėmesio reikšmė protinimo vyksmui. Domėjimasis arba įdomumas ir dėmėjimasis turi vienas antram grįžtamosios reikšmės. Be to, domėjimasis ir dėmėjimasis yra surišti su apercepcija, kuri yra sutapdymas naujųjų pažinčių su seniau įgytomis. Kai žmogaus psichikoje įgyjamos tam tikros naujos pažintys, kyla reikalas suvesti į sintetinę vienybę naujosios pažintys su jau esamomis. Be aktyvinio domėjimosi negali būti aperceptyvinio pažinties pasisavinimo. Šitas pasisavinimas arba tas pažinčių sutapdymas įvyksta per keturius tarpsnius: a) potencijalinis įgytų pažinčių sąmonės stovis (pasisavinimo stovis), b) pats pasisavinimas naujų žinių, c) kai naujai pasisavintos žinios susiduria su senosiomis, žmogaus sąmonėje įvyksta tam tikra reakcija, kurios išdavoje gaunamas atbaigiamas susidomėjimas ir d) aktyvus domėjimasis.

Šitie keturi tarpsniai, kuriuos pereina žinių pasisavinimas, turi būti išlaikyti nuoseklume. Tarp potencijalinės ir aktualinės sąmonės negali būti nei per didelio vienodumo, nei per didelio kontrasto. Perdidelis kontrastas tarp potencijalinės sąmonės ir įgyjamo dalyko išpūdžio negali būti suvestas į sintezę. Vienodumas nežadina susidomėjimo.

Dėmesys yra surištas su aperceptyvinio protinimo vyksmu, tad palaikymui dėmesio labai daug reikšmės turi vaizdumo principas. Tačiau ne visuomet privalu mokiniuose žadinti susidomėjimas vien dėl įdomumo. Tas leistina tik jaunesniajame amžiuje, kai reikia tenkintis savaimingu dėmesiu, bet auklėtiniui bręstant nuosekliai nuo jo reikia eiti prie valingo, nes tik šis yra svarbi protinimo sąlyga. Juo mažesnis mokinytis, juo mažiau galima nuo jo reikalauti valingo dėmesio ir atvirkščiai.

d) Dėmesio nuovargio apsiraiškimas. Valingas dėmesys yra tam tikra pastanga, kuri reikalauja energijos aikvojimo, o jas išaikojus ateina nuovargis, kas yra ženklas, kad darbas turi būti pertrauktas. Panašiai kyla ir nuobodis, nors jis ir skiriasi nuo nuovargio. Nuobodis yra jausmas pareinąs iš netikslingo energijos aikvoji-

mo, kai pats darbo tikslas nėra pergyvenamas kaip tam tikra gėrybė. Nuobodis gamina nemalonų nusijautimą. Neįdomus darbas aikvoja energiją ne tik kaip darbas, bet ir kaip nemaloni emocija.

Claparaide nustatė, kad įdomus darbas nevargina arba mažai vargina žmogų; sunkus ir įdomus vargina mažai; lengvas ir nuobodus vargina proporcingai daug, ir sunkus ir neįdomus labiausiai vargina.

Kai mokinys ima nuobodžiauti, mokytojas turi keisti mokymo būdą ar panašiai, bet kartu turi stengtis lavinti mokinių valią, valdyti savo dėmesį. „Žmogus yra labai daug laimėjęs, jei jis yra pasisavinęs galią valdyti savo dėmesį“. (Džems).

Įdomiai ir išmintinai stato dėmesio klausimą jogai (karališkasis mokslas).

Susidomėjęs mokinys yra iš viršaus nusiteikęs protinimui vyksmui. Įsidomėjimas yra dalyko supratimas su dėmesio pagalba. Tuodu momentu charakterizuoja mokinių veiklumą. O ištisame protinimo vyksme tas veiklumas reikia žadinti ir palaikyti. Atliekamasis auklėtinio veiklumas turi atitikti formalinei auklėjimo pareigai, kuri yra protinių mokinių galių veikdymas didaktinėmis priemonėmis, t.y. auklėtinių sužadindimas iš šalies, kad paskui pats veiktų iš savęs. Žodžiu, čia reikia derinti pasyvinis ir aktyvinis protinimo metodas.

3. Mokinio veiklumas.

a) Darbo principas, b) darbo mokykla, c) Daltono planas, d) regulatyvinė savarankiškoji veiklumo principo rolė.

Mokinys yra veiklus, kai jis įgytas žinias moka ne tik taikinti naujiems atsitikimams, bet ir žinių pasisavinimo vyksme dalyvauja aktyviai. Taigi, auklėtinio veiklumas reiškiasi savarankišku darbu. O ugdomasis veikimas išvystomąja savo pareiga ir yra ne kas kita, kaip auklėtinio veikdymas. Kaip šis savarankiškas mokinio veiklumas suprasti ir kaip jis laikyti praktikoje – štai du nagrinėtini dalykai, būtent: darbo principas ir darbo mokykla.

Auklėtinio atžvilgiu darbo principas yra ne kas kita, kaip savaimiškas auklėtinio veiklumas, kuris šalia susidomėjimo yra trečia sėkminga protinimo vyksmui sąlyga. Šituo atžvilgiu darbo principas įeina į išvidinį protinimo sąlygų skyrių; bet organizacijos atžvilgiu, kaip veidomoji protinimo lytis ir kaip mokymo metodas, darbo principas gali rasti sau vietos protinimo metodologijoje.

Darbo principas bei darbo mokyklos problema faktinai yra išvidinis auklėtinio veiklumo problema, iškelta aiškėn sąryšyje su mūsų laikų ugdymo reikalavimais. Wilmann nurodo 4 žymes charakterizuojančias lavinimą tradicinėje mokykloje: 1) kompromisinis eklektizmas lavinimo pagrinde. 2) pasyviai pasisavinamas atomizmas lavinimo turinyje, 3) žmonių niveliacija visuomenės vienybės susilpnėjimu ir 4) suniveliuotos asmenybės sumenkėjimas.

Kad prieš šitas silpnybes atsikreipė mūsų laikų pedagogikos pakraipa visai nenuostabu, nes kultūrinio gyvenimo savybės apspindi naują pažangą, kuri būna dažnai reakcija prieš silpnybes. Norint tat susekti teigiamąjį darbo mokyklos koncepcijos turinį, reikia nusisatyti kokiomis priemonėmis ji nori atitaisyti senojo lavinimo klaidas. Kiekvienas kultūrinės pažangos laimėjimas ne vienu tik teigiamuoju, bet ir neigiamuoju būdu, t.y. ne tik atitaiso senąsias klaidas, bet prieina prie kito krašto pasigaudama reaktyvinės energijos. Gi tikra pažanga turi eiti integraliniu sintezės būdu: naujus laimėjimus jungti su teigiamomis kultūrinės praeities tradicijomis. Darbo mokyklos koncepcijoje yra teigiamas branduolis - savarankiško veiklumo idėja. Su ta jungiamas šalutinės, kurios papildo senąją sistemą: 1) kiekvienas atskiras ugdomasis darbas turi būti sąryšyje su pilnutinio ugdymo sistema, 2) sutelktinės kūrybos idėja ir 3) tendencija pakeisti (?) papildyti mokslo šakų daugingumą sąmoningą iniciatyvą. Darbo mokyklos koncepcija stengėsi pasisavinimą pakeisti aktyvumu, atomizmą papildyti auklėtinio asmenybės išvystymui, prieš medžiagos daugingumą pastato suorganizuotą visumą ir iš auklėtinių sudaro solidarę visuomenę. Bet kad ši mokykla nebūtų vienašališka, reikia joje nepaneigti nei teigiamųjų senosios mokyklos tradicijų.

Kas yra iš tikro darbo mokykla? Atsakymas pareina nuo to, kaip suprantamas darbo principas. Darbo mokyklos supratimas ima evoliucionuoti nuo darbo mokyklos perveikimo (veiksmo) prie savarankiško veiklumo mokyklos. Tarp šių visų sąvokų yra šio santykiavimo: kiekvienas darbas yra veikimas, bet ne kiekvienas veikimas yra darbas: toliau kiekvienas savarankiškas veiklumas yra veiksmas, bet ne kiekvienas veiksmas yra savarankiškas. Laipsniavimas čia eina prasidedant darbu per veikimą į savarankišką veiklumą. Pasirodo, kad tai, kas paprastai vadinama darbo mokykla, yra savarankiškojo veiklumo principo realizavimas sutelkiniame lavinime. Darbo principas suprantama kaipo savarankiškojo veiklumo principas, buvo tinkamas daugiau ar mažiau visų laikų mokykloms. Tik vienokiais keliais prie to einama tradicinėje mokykloje, kitokiais keliais mano eiti dabartinė mokykla. Tradicinė mokykla šito tikslo siekė žinių perteikimu, ir joje vyravo perteikiamoji pareiga; naujoji mokykla šito siekia daugiausia išvystydama mokiniuose kuriamąją iniciatyvą, ir joje išsivyrąja išsivystomoji pareiga. Tačiau ugdyme yra būtina abiejų pareigų pusiausvyra. Perteikiamoji pareiga įveda auklėtinį į civilizacijos stovį, perteikiama kultūrinės gėrybės, o išvystomoji auklėtinio protinės galias; pirmuoju atveju yra pasyvus momentas, antruoju - aktyvus.

Ir štai mokykla, suteikianti persvaros perteikiamajai pareigai, lavina labiau pasyvinį pasisavinimo sugebėjimą, kurio pakraipa eina

kaip tik tradicinė mokykla ir todėl vadinama pasyvinė, o mokykla, suteikianti persvaros išvystomajai pareigai, lavina aktyvinę kūrybos galią, kuria pakraipa eina darbo mokykla ir vadinama aktyvine. Tad darbo mokykla yra mokykla, kurioj išvystomoji lavinimo pareiga, turinti savo tikslu išvystyti mokinių savarankišką veiklą gauna persvaros palyginant su perteikiamąja pareiga (lavinimo).

Tačiau darbo mokykla, kaip ir senoji, neišlaiko pilnai integralinio ugdymo reikalavimų, neišlaikydama pusiausvyros tarp abiejų ugdymo pareigų ir todėl yra nepriimtina. Pats darbo mokyklės principas yra ne tik priimtinas, bet ir privalomas ugdymo darbe. Perteikimo pareiga suteikia žinojimo, išvystomoji - sugebėjimo. Čia kyla reikalas taip išvystyti perteikiamąją ir išvystomąją pareigą, kad trumpiausiu laiku atsiekus tarp žinojimo ir sugebėjimo pusiausvirą, kuri atitiktų kultūrinį mokslo bėgį. Darbo principas yra sėkmingas tik organizuotame sąryšyje su visa ugdymo sistema.

VI. Mokomoji medžiaga ir jos suskirstymas.

1. Mokomasis lobis, 2) mokomosios medžiagos suskirstymas:

a) nenutrūkstamas pažangus, koncentrinis ir mišrasis, mokymo-planas, c) mokymo planas.

Šis paskutinis protinio organizacijos skyrius turi apimti šiuos tris klausimus, kas sudaro mokomąją medžiagą, kaip dera suskirstyti mokomasis lobis atžvilgiu į įvairius protinius tikslus ir kaip turi būti išlaikoma vienybės principas mokymo plane. Atitinkamai šiems trimis klausimams susidaro trys atskiri paskyriai: a) mokomasis lobis, b) mokomosios medžiagos suskirstymas ir c) mokojo plano sutelkimas.

1. Mokomasis lobis.

Pilnutinis ugdymas privalo žmogų paruošti pilnutiniam gyvenimui, apimdamas visas gyvenimo sritis (prigimtį, kultūrą ir religiją), bei visas žmogaus galias (protą, valią ir jausmus).

Visa mūsų žiniija susideda iš bendrai filozofinių, specialinių mokslų ir apreiškųjų teologinių pažiūrų. Visos jos turi rasti vietos protinio vyksme. Tad mokomąjį lobį ir sudarys pažiūrų grupės: bendros filozofinės, specialinės mokslinės ir apreiškotosios teologinės.

Mokomasis lobis yra sistematinga žiniijos organizacija. Ji išsemiama tik įvairių laipsnių lavinimo visumoje. Žemesniuose laipsniuose mokomasis lobis išvystomas bendrai, kas jau paskiau aukštesniuose lavinimo laipsniuose praplečiama, pagilinama. Mokomasis lobis yra savos rūšies katekizmas, pagal tai, kokio dydžio reikalauja lavinimo laipsnis. Pavyzdžiui, filozofija vyresnėse klasėse gali būti dėstoma kaip propedeutika. Ne visai nuosekliai ji galima dėstyti žemesniuose lavinimo laipsniuose.

Bet mokytojas turi teikti mokslingosios pasaulėžiūros, kai tik tam yra gera proga. Pradžios mokyklose ji gali būti įsteigiama tam tikru nujautimu, įkvėpimu. Jei tokios pasaulėžiūros nesudarys mokykla, tai mokiniai susidarys ją prietarų ir obskurancijos šviesoje. Jei mokykla neįkvėps pasaulėžiūros, tai naujos kartos pasisavins pasaulėžiūrą pripuolamų veiksmų įtakoje.

Kiekvienam žmogui yra reikalingas bendras ir specialus išsilavinimas. Bendrasis suteikia žmogui orientacijos bendrame gyvenimo plote ir ruošia žmogų daugiau pilnutiniu žmogumi. Specialusis - teikia reikalingų kuriai profesijai žinių ir ruošia žmogų kuriai nors specialybei. Bet juo labiau auga pasidalinimas į specializacijas, juo labiau reikia rūpintis, kad augtų ir bendrasis išsilavinimas, nes jis praplečia pasaulėžiūros akiratį ir daro sėkmingesnį patį profesinį veikimą. Ir net, juo žmogus įgyja bendrai, didesnį išsilavinimą, juo aukštesnei profesijai vėliau jis gali būti skiriamas. Bendram lavinimui daugiau turi persvaros bendros filozofinės ir ap-reikštos teologinės pažintys, o specialiajam - specialiosios mokslinės. Ir vienos ir kitos sueina į mokomąjį lobį, nes mokomasis lobis yra sintetinė specialiųjų mokslinių, bendrųjų filosofinių ir ap-reikštųjų teologinių pažinčių visuma apie prigimtį (pasaulį), kultūrą (žmogų) ir religiją.

2) Mokomosios medžiagos suskirstymas. Nenutrūkstamai pažangia-me, koncentriniam ir mišrajam mokomajame plane.

Mokomosios medžiagos suskirstymas turi būti padarytas pagal tam tikrą mokomąjį planą, kuris skaitytusi tiek su lavinimo tiks-lais, tiek su dalyko ypatybėmis, mokymo laiku, mokyklos tipu ir t.t. Čia kyla du klausimai, būtent, kaip privalu sutvarkyti atskirų daly-kų dėstymas per įvairius lavinimo tarpsnius ir kokios tipingos daly-kų grupės gali būti nustatytos pagal mokomųjų dalykų ypatybes. Į pirmąjį klausimą yra trys atsakymai. Nenutrūkstamai pažangusis moky-mo planas. Šio plano savininkai sako, kad kiekvienas mokomasis daly-kas privalo būti dėstomas nuo pradžios iki galo pagal pažangiai ne-nutrūkstamą eigą. Pavyzdžiui, dėstant istoriją pradedama nuo senųjų amžių ir nenutrūkstamai iš klasės į klasę išdėstoma iki naujausių laikų, laikantis chronologinės tvarkos. Šis mokomasis planas turi tačiau savo trūkumų mažiausiai du: 1) dėl supratimo skirtumo, kurį mokiniai būdami žemesnėse klasėse ir aukštesnėse klasėse nevienodai bus suprantami ir pasisavinami dėstomieji dalykai, ir 2) pats kurso žinojimas taip pat bus nelygus. Šitas kliūtis pašalinti stengiasi kitas mokymo planas.

2) Pagal jį mokomoji medžiaga, sulig tuo kaip kyla mokymas, papil-lomas, gilinamas, praplečiamas jos mastabas. Pavyzdžiui, dėstant fi-ziką, jei pradžioje buvo suteikta tik elementarinių žinių, tai antru

kart tas pats kursas vėl pakartojamas tik jau platesniu mastu ir poetiškai, kad koncentrinis mokomasis planas duoda auklėtiniui galimybės aprėpti mokomosios medžiagos pilnybę ir susigventi su glūdinčia joje sistema. Koncentrinis pritaikymas svarbus taip pat, kaip tvirto išamono veiksnys ir kaip pateikiąs aperceptyvines orientacijas.

Koncentrinis planas ypač yra svarbus pasaulėžiūros klausimuose, nes 99 % kovoja prieš vokišką religijos supratimą, nes šio plano nenaudojant negalėjo sutaikinti vaiko pažinimo apie religiją su kitomis pažintimis. Čia reikia pakartoti su pagiliniu ir praplatinimu. Mokinyt turėdamas šiaip išeito išsilavinimo sistemą, supranta naują faktą ir randa jam naują vietą savo žiniose. Ypač, kai jau turi pagrindinį teoretiską išsilavinimą, dalyko supratimą. Del to koncentrinis pritaikymas mokiniams gali pasirodyti nuobodus ir kelti nusiminimą, nesidomėjimą ir 2) lengvai gali pakelti žinių savinimosi svorį, o apleisti savarankiską mokinių veiklą. Atsverti šitas silpnybes ir suderinti pirmąjį mokomąjį planą su antruoju pasisiūle mišrusis mokomasis planas.

3/ Šis mokomasis planas jungia abu prieš tai liestuosis planus: nenutrūkstamąjį pažangų ir koncentrinį planą. Šis planas vieniems mokomiesiems dalykams taiko nenutrūkstamai pažangųjį, antriems koncentrinį mokomąjį planą. Jei dalyko medžiaga nuosekliai paskartoja lavinimo vyksme ir eina pagal kylančio sunkumo tvarką, tada šiam mokslo dalykui yra taikomas nenutrūkstamai pažangusis mokomasis planas; pavyzdžiui, taip yra su matematikos mokslu, taip pat ir su fizikos mokslu, kur naujos pažintys dažnai yra išvedamos iš senesniųjų kombinacijų, plus dar vienas kitas naujas dėsnis. Tačiau jau šitokiu planu negalima dėstyti visuotinės istorijos, nes senieji bei viduriniai amžiai nepasikartoja naujuose amžiuose, kai visų trijų istorijų periodų pažinimas gali būti svarbus. Taigi aišku, mokomieji planai reikia taikyti dalyko ypatybėms.

II. Bet daugiau įvairumo yra sprendžiant antrąjį klausimą -- kokios tipingos dalykų grupės gali būti nustatytos pagal mokomųjų dalykų ypatybes, turinčias reikšmės pasisavinimui bei pertiekimui. Skirstant dalykus tipingomis grupėmis reikia atsižiti reikia atsižiti pedagogikos reikalavimų, kas ir sudaro visą klausimo sunkumą. Vieni mokomąjį planą dalina į tipingus skyrius pagal žmogaus ir gamtos gyvenimą. Pirmuoju atveju gauna istorinius - humanitarinius mokslus; antruoju prigimtuosius, o visus apskritai, sudaro ne tik istorija, gamta, geografija ir kt., bet ir dainavimas, paišyba, lipdyba, namų darbai, gimnastika.

Dalinimo principas palietė ir šiuos paskutiniuosius, bet visai neteisingai. Reinas turėjo skirti mokslo dalyką nuo dėstymo

dalyko: pirmuoju atveju mokslas, kaipo disciplina, antruoju - kaipo dėstymo dalykas. Šis neskylimas padarė netiksliau ir Reino suskirstymą.

Arčiau tikslumo stovi Dopferdorfo suskirstymas, kuris skiria: 1) daiktiškus dėstymo dalykus (gamtos mokslai, žinios apie žmogaus gyvenimą ir t.t.), 2) Kalba su atatinkamais meniškais sugebėjimais (kalbėjimas, skaitymas, rašymas) ir 3) meniški sugebėjimai (paišyba, dainavimas, gimnastika, muzika). Šis suskirstymas būtų visškai geras, jei jame būtų nuosekliai išlaikyta suskirstymo pagrindai, juk šalia realinių dalykų reikia statyti idealinius, o šalia formalinių - materialinius. Be to, jo pabrėžiamas formalumas geriau tikėtų meniškiems sugebėjimams, kadangi šitie dalykai reikalauja daugiau formalinio lavinimo. Muzika, gimnastika, paišyba - iš esmės yra formaliniai dalykai. Juos galima pavadinti technikiniais dalykais, reikalaujančiais visų pirma formalinio lavinimo.

Wilmannas eina panašiu keliu. Surinkęs žinias techninio arba meninio sugebėjimo dalykus, kurie yra formaliniai, atatinkamai pastatė jiems prieš dalykus, kurie toliau yra materialiniai. Tai realiųjų grupė: istorija, geografija, gamtos mokslai ir polimatinė žinija. Trečią grupę sudaro idealijos: filozofija, teologija, matematika, filologija, kurios pusiausvyroje išlaiko materialinę ir formalinę pareigas. Tokiu būdu gauname šią pažinimo medžiagos schemą.

Mokymo dalykai	Idealijos (mater.form.dal.)	Realijos mater.dalykai	Meniški sugeb. form. dalykai
Etiniai	Filologija, Teologija	Istorija	Muzika
Etiniai fiziniai	Filozofija	Geografija polimatinė žinija	Grafika
Fiziniai	Matematika	Gamtos mokslai	Gimnastika, technika

3. Mokomojo plano sutelkimas.

Mokomoji medžiaga privalo būti organingai suorganizuota tokiu būdu, kad jos žinios įdedamos į auklėtinio psichiką, sudarytų joje vieną visumą, sutvarkytų pagal vieną pagrindinę idėją. Vadinasi mokomosios žinios yra reikalinga koku nors būdu koncentruoti apie vieną idėją ir jau sukoncentruotas žinias mokomajame plane teikti mokiniams. Čia pasirodo tokio medžiagos sutelkimo arba jos koncentravimo yra dvejopo: išviršinio ir išvidinio. Išviršiniu būdu yra koncentruojamoji mokomoji medžiaga, arba tai, kas sudaro ugdyme išviršinius objektus; išvidiniu būdu yra koncentruojamas pats auklėtinis. Pirmoji yra objektyvinė koncentracija, nes liečia pačią me-

džiaga, gi antroji yra subjektyvinė koncentracija, nes liečia auklėtinio psichiką. Pirmuoju atveju žmogaus ugdymo sistemoje yra telkiama žmogaus gyvenimo sritis ir todėl einama labiau objektyvinės koncentracijos kryptimi. Objektyvinė koncentracija atstatina pertiekiamajai arba materialinei pareigai, o subjektyvinė koncentracija atstatina išvystomajai arba formalinei lavinimo pareigai. Iš kitos pusės perleidžiamoji pareiga turi pasirūpinti, kad mokomoji medžiaga būtų sukoncentruota pagal išviršinius lavinimo principus; išvystomoji pareiga turi pasirūpinti auklėtinio galių veikimu.

Šiais dalykais ne visi sutaria. Saikas siūlo koordinaciją - dėstomųjų dalykų santvarką, palenktą vienam vienybės pradui; kiti siūlo koreliaciją - dalykų santykiavimą tarp savęs kurios nors sąvybės atžvilgiu. Koordinacijoje mokomoji medžiaga jungiama su centru, koreliacijoje - su santykiais. Šitie skirtumai pareina iš objektyvinės ir subjektyvinės koncentracijos. Į jas pasižiūrėsime arčiau.

a) Objektyvinė koncentracija.

Ji prasideda kiekviename atskirame dalyke. Kiekvieno dalyko medžiaga jau turi sudaryti tam tikrą loginę visumą, persisunkusią viena idėja ir sistematingai sutvarkyti. Todėl fragmentinis dėstymas visada turi spragų, nes jis mažai dėstymo vyksme kelia logišką ryšį tarp dalyko dalių. Atvirkščiai, dėstymas, kuris šituo rūpinasi, vykdo atskiro dalyko koncentraciją.

Yra koncentruojami ir atskiri dalykai. Šituo rūpinantis privalu pirmiausia rūpintis naturalaus dalyko sutapimu bei brendimu, nes perdidelis kontrastas, kaip žinome, "supurto" mokinio psichiką, o perdidelis panašumas iššaukia nuobodumą. Bet jei yra susektas naturalus nuo vieno dalyko priėjimas prie kito, tai tie du dalykai gera yra jungti į vieną pamoką. Vengtina yra dirbtina dalykų koncentracija, kaip neteisinga yra manyti, kad dėl koncentracijos atskiri dalykai turi nustatyti savo didaktiškų ypatybių, nes, būk, visa turi sueiti į vieną organingą visumą.

Kai surasti yra didaktiškai giminingi dalykai, dera jie sukoncentruoti į vieną sistemą, apie vieną kurį pagrindinį dalyką. Tačiau šis dalykų sisteminimas pareina nuo to, ar lavinimas yra specialus ar bendras. Kai lavinimo dalykai yra specialieji, tuomet jie reikalinga koncentruoti apie tuos dalykus, kurie turi ypatingos reikšmės profesiniam pasiruošimui. Šiuo klausimu visi sutaria. Skirtingos nuomonės išeina aikštėn, kai reikia koncentruoti bendrojo lavinimo mokomieji dalykai, pavyzdžiui, darbo mokykla kolektyvinės koncentracijos visai nepripažįsta. Kas atskirų dalykų koncentravimą apie vieną dalyką pripažįsta, tam geriausia tokiu dalyku laikyti pagrindiniai mokomieji bendro lavinimo dalykai. Iš čia nesunku pa-

tirti, kad tai bus idealijos, kurios išlaiko pusiausvyrą tarp dviejų lavinimo pareigų: pertiekiamosios bei išvystomosios ir tuo įneša pusiausvyrą į visą mokymą. Tuo būdu idealijos savaime atlieka koncentracijos pareigas.

Paskutinis koncentracijos tarpsnis yra suvienodinimas dėstomųjų dalykų visatos su pasaulėžiūra, padėta į mokomojo dalyko pagrindą, nes tik tada mokomosios medžiagos koncentravimo (laikas) reikalas bus patenkinamas, kai mokomoji medžiaga yra tikslingai su tvarkyta pagal vieną pasaulėžiūrą. Šitą reikalavimą ypatingai stato priklausomybės principas ta prasme, kad prigimtis turi būti palenкта kultūrai, gi kultūra - religijai. Mokomajame plane kultūros palenkimas religijai yra ne kas kita, kaip medžiagos koncentravimas apie religiją. Po šitų paaiškinimų yra aišku, kad koncentravimo linija lavinime eina šiuo keliu: 1) pirmiausia yra koncentruojamas atskiras dalykas, 2) atskiri dalykai yra gretinami tarp savęs, 3) paskui visi dalykai yra koncentruojami apie vieną ir 4) pagaliau dėstomojo dalyko visetas yra koncentruojamas apie vieną pasaulėžiūros principą.

b) Subjektyvinė koncentracija.

Subjektyvinė koncentracija yra išvystomosios pareigos išdava. Koncentracija mokinio psichikoje. Subjektyvinė koncentracija turi protinio vyksmui didžiausios svarbos. Mokykliniame lavinime jau galima spręsti apie mokytoją iš to, kaip jis reikalauja iš mokinio įsiminimo ir logiško medžiagos sutvarkymo, bei kiek jis pats prie šito prisideda. Mokomosios medžiagos supratimas kaip tik ir pareina nuo to, kiek mokinyš ją pergyvena savo psichikoje. Darbo mokykla ir stato reikalavimų dalyką pergyventi ir savarankiškai jį apdirbti. Taigi, subjektyvinė koncentracija yra psichinė apskritai ir protinė atskirai sintezė, atsiengiama savarankišku veiklumu. Valdyti mokinyje subjektyvinė koncentracija, reiškia lavinti jį suimant dalyką savarankiškai kuriamuoju sinteziu. Protinė koncentracija yra siekiama lavinimo darbu. Tačiau ugdyme, apłamai, turi rasti vietos moralinė arba valios koncentracija, nes, kaip sakyta, ji yra žmogaus galių teikimas ugdymo sistemoje. Protas šitoje koncentracijoje iš esmės turi tarsi jungiamojo, telkiamojo pobūdžio. Jam turi būti palenkti jausmai ir valia. Panašaus iš esmės telkiamojo pobūdžio aktyvinėje koncentracijoje turi religija.

Kai kas, ypač darbo mokyklos lavinimai taip užsiima subjektyvine koncentracija, kad pamiršta objektyvinę, apleisdami perteikiamąją pareigą. Tuo tarpu koncentracijos klausime reikia žinoti, kad tarp jų yra labai artimo ryšio: objektyvinė ugdymo sistemos koncentracija neturi reikšmės, jei ugdymas nesugebės sutelkti auklėtinio būtybės subjektyviniu būdu, o gi iš kitos pusės subjektyvinė koncentracija tėra galima sąryšyje su objektyvine koncentracija.

A N T R Ū J I D A L I S.

Protinimo metodologija (Bendroji metodika).

Įžanga: Metodikos mokslas:

- 1) metodikos objektas ir aptartis,
- 2) metodikos santykiavimas su didaktika ir su pedagogika apskritai,
- 3) metodikos suskirstymas.

a) Nominalinė metodikos aptartis galima išvesti iš graikų kalbos žodžio "metods", kuris reiškia tyrimo kelią, tyrimo vykdymą. Jo bendratis "metodein" reiškia laikytis tikro kelio (via et ratio). Pats žodis metodika reiškia metodo meną. TAIGI, METODIKA YRA PROTINIMO, MOKYMO METODO MOKSLAS.

b) Protinimo metodo mokslas - metodika - yra didaktikos dalis ir, būtent, ta, kurioje yra tyrinėjami mokymo dalykai, jo tikslas. Tačiau kai kurie pedagogai metodikos vardu vadina visą didaktiką, kas yra neteisinga, todėl, kad didaktika yra mokymo mokslas, gi metodika yra mokymo būdo mokslas, taigi už didaktiką siauresnė. Metodika telpa didaktikoje, gi didaktikos mokslas nebeįeina į metodiką. Kaip didaktika įeina į pedagogiką, apskritai, kaip į ugdymo mokslą, taip metodika įeina į didaktiką - kaip į protinimo mokslą, arba kaip į vieną dalį pedagogikos. Taigi metodikos terminas yra skiriamas protinimo metodologijos mokslui, gi didaktikos mokslas, skiriamas protinimo mokslui, kuris apima ir metodologiją; reiškia, METODIKA YRA TOJI DIDAKTIKOS DALIS, KURI TYRINĖJA PROTINIMO VYKSMA.

c) Metodika skirstoma į bendrąją ir specialiąją. Bendroji metodika tyrinėja bendrus (dalykus) dėsnius bet kuriam protinimui sąryšyje su aukštesne prigimtimi. Ji tyrinėja psichologinius bei loginius protinimo pasisavinimo momentus, nurodo mokytojo veikimo pradus, kelia mokymo priemones, tikslą, duoda pamokos teoriją. Tokiu būdu gauname šias bendrosios metodikos dalis: 1) protinimo vyksmas, 2) vykdomosios protinimo priemonės ir 3) pamokos teorija. Specialioji metodika tyrinėja didaktinius atskirų dalykų momentus ir gali būti skirstoma į tiek dalių, kiek yra atskirų mokymo dalykų, dėl to ji čia nebus dėstoma ir reiks tenkintis tik bendrąja metodika. Specialiosios metodikos gali būti dėstoma prie atskirų specialių dalykų.

I. Protinimo vyksmas:

- 1) psichologiniai mokymosi bei mokymo tarpsniai:
 - a) patyrimas,
 - b) supratimas,
 - c) pritaikymas.
- 2) loginiai mokymosi bei mokymo tarpsniai:
 - a) analizė,
 - b) sintezė.

3) organiškai genetinis mokomosios medžiagos išvystymas.

Protinio vyksmas yra pereinamasis klausimas, einant nuo protinio organizacijos prie protinio metodologijos. Kai jau sudarytos visos protinio aplinkybės bei sąlygos ir yra nustatytas mokomasis planas, reikia eiti tada prie pačio mokymo, protinio vyksmo. Prigimtas protinio vyksmas turi atitikti prigimtą pažinimo vyksmą. Todėl protinio metodika ir pradeda spręsti mokymosi vyksmą, pagal pažinimo būdą, o apie mokymąsi – pagal mokymosi būdą. Nustatius mokymo būdą, nustatinėjamos mokymo priemonės, kurios turi atitikti protinio vyksmą, kaip jis reiškiasi normaliniame mokymo bei mokymosi vyksme. O tik po to protinio vyksmas yra organizuojama į protinio vieneta – pamoką. Visa tai yra bendra visiems mokiniams ir visiems dalykams. Specialioji metodika šitą laiko jau atskiriems dalykams.

1) Psichologiniai mokymo bei mokymosi tarpsniai.

Protinio vyksme sprendžiamuoju momentu yra pažinimo vyksmo prigimtis. Bet protinio metodologijoje pažinimo problemos negali būti iš pagrindų nagrinėjamos. Metodikai šiuo klausimu tenka pasinaudoti gnozeologijos, logikos, ontologijos ir psichologijos mokslų daviniais, nes šie mokslai savo objektais turi pažinimą. Ir čia dar kartą aiškėja filosofijos reikšmė pedagogikai, ir Wilmanas visai teisingai ir tobulai yra sintetiniai suderinęs Aristotelio filosofijos pažiūras su moderniąja Herbarto pedagogika.

Pagal savo psichologinę prigimtį žmogus dalyvauja pažinime visą savo būtybę: jauslėmis bei jauslėmis ir protu. Todėl iš pažinimo akto negali būti pašalintas nei jauslinis, nei protinis pradai, kitaip sakant, nei vaidinys, nei sąvoka. Pirmasis pareina nuo nuvokimo, antrasis – nuo suvokimo. Pirmajame pažinimo tarpsnyje yra išpūčio išviršinėjimas jauslėms ir išpūčio atgaminimas išvidinėmis jauslėmis arba jauslėmis, kitaip sakant, vaidinio pagaminimas; antrajame pažinimo tarpsnyje yra suvokimas vaidinyje išvidinės jo idėjos, kitaip sakant, sąvokos pagaminimas protu ir sąvokos pavartojimas protavimo vyksmui. Pirmas ir antras tarpsnis sudaro empirinį pažinimo momentą, trečias ir ketvirtas sudaro protautinį, pažinimo momentą. (Trečias gamina protinę medžiagą – Verstand, ketvirtas protinę medžiagą vartoja protavimui – Vernunft). Visi keturi pažinimo momentai kartu sudaro organinę pažinimo visumą, atitinkančią žmogaus psichofizinei būtybei.

Pagal šitą gamtinį pažinimo vyksmą turi eiti ir mokymo bei mokymosi vyksmas. Mokymosi vyksmas yra asmenų brendimas pažinime. Mokymasis turi nuosekliai eiti per keturis pažinimo tarpsnius: patirti išpūdį, pagaminti vaidinį, sudaryti sąvoką ir sudarytą sąvoką panaudoti protavimui. Jei vienas jų protavimo vyksme bus apleistas, tai mokiniui truks arba ryškumo arba aiškumo arba sąmojingumo. Be to,

čia reikia pažymėti pajuslinis pažinimas, kuris yra priežastis protiniam pažinimui; o gi protinis pažinimas yra tikslas, kuriam tar nauja mokymas. Kaip tik dėl šito nereikia niekinti juslinio pažini mo, nes siekiant kurį tikslą, reikia naudotis ir jo esminėmis prie monėmis. Ir empirinis ir protinis momentas turi rasti sau vietos mo kymo bei mokymosi vyksme, prie kurių dar prisideda techninis arba pritaikomasis momentas. Tokiu būdu gauname tris pažinimo momentus: 1) empirinį, 2) racijonalinį ir 3) techninį, kurie eina trimis moky mo bei mokymosi tarpsniais, laiptais (fazėmis), Vilmannas juos taip apsako: "Kiekvienas pažįstamas receptyviai ir aktyviai". Pirmuoju atveju turinys pažįstamas, antruoju pritaikomas; pirmuoju keliu gau namas mokymasis, antruoju - protinimasis; pirmasis - žinojimas, an trasis - sugebėjimas; pirmasis - pasisavinimas, vaizdavimas, antrasis - kūryba. Jei receptyviniame momente skiriame dar empirinį ir raci jonalinį, gausime tada tris psichologinius momentus: 1) patyrima (Anfassung) atitinkantį empirinį patyrimo tarpsnį, 2) supratimą (Verständniss) - racionalinį tarpsnį ir 3) apdirbamąjį arba pritai komąjį (Bestattingung, Anwendung) - techninį. Šitie trys pažinimo tarpsniai ir išvysto reikalingas gyvenimui savybes.

A Pažinimo tarpsniai	Empirinis arba pa tirtinis momentas		Racionalis arba protautinis momentas		Techninis arba pritaikomasis momentas	
B Mokymosi tarpsniai	Domėjimasis, patyri mas - jo rezultatai		Mąstymas, jo re zultatai - supra timas.		Vykdymas, jo re zultatai - pri taikymas.	
	Vaizdavi masis iš viršinės juslės	Vaizdavi masis iš vidinės juslės	Nomina linis žo džio su pratinimas	Religinis dalyko su pratinimas	Teorinis sugebėji mas	Protinis sugebė jimas
C Mokymo tarpsnis	1) Rodymas	2) Vaizda vimas	3) Aiškini mas	4) Išvysty mas	5) Teorinis veikdy mas	6) Prakti nis veik dynas
D Pagrindi nės moky mo lytys arba prie monės	a) daikto arba jo atvaizdo parodymas b) vyksnio parodymas c) aktyvaiz dus veiksmo per dirbimas	a) daikto aprašymas b) padėties nusakymas c) pasako jimas apie įvykius.	a) žodžio nagrinė jimas, b) teksto nagrinė jimas c) teksto išaiški nimas d) teksto atpasako jimas e) teksto aptari ma s.	a) indukty vinis mąs tymas, ap tarimas, c) suskirs tymas, d) išve džiojimas, e) išrodi nėjimas.	a) mecha ninis ir sprendžia mosios at džiama minties su lavinimas paklausimo mik linimas b) kuria mosios ini ciatyvosty vos žadinimas moksle	a) mecha ninis išsprend žiamas su gebėji maso mik linimas b) kuria mosios ini ciatyvos žadinimas mene

					c)pratinimas daryti pritaikinius mokykloje ir gyvenime.	c)pratinimas daryti pritaikinius kūryboje.
--	--	--	--	--	---	--

Taigi, kol susidaro pas mus sąvoka, tai mūsų psichika turi pereiti tris momentus: 1) ispūdžių patyrimas per išorines jusias, 2) vaidinio pagaminimas išorinėmis juslėmis, 3) savokos sudarymas, sukimas vaizdinyje, jos idėjos ir 4) praktinis savokos panaudojimas sistematingame mastyje. Tai toks genetinis pažinimo vyksmas: patyrimas, supratimas ir apdirbimas. Šiai Wilmanno mokymo bei mokymosi tarpsnių schemai yra daromi kai kurie priekaištai. Pirmiausia ji visai paneigiama nesuprantančių mokymosi bei mokymo tarpsnių koncepcijos. Juk šie mokymo bei mokymosi tarpsniai yra ne kas kita, kaip tik psichologiniai pasisavinimo tarpsniai, kuriems atitinka mokymo lytys arba, kaip Wilmannas sako: "Aus der Momenten der Aneignung erfließen die Formen des Untersichtes". (s 450 V Anfl.) Taigi, mokymosi bei mokymo tarpsnių koncepcija remiasi principu, kad mokymosi mokymas turi atitikti vyksmui, o mokymas mokymosi vyksmui.

Toliau, ši mokymosi ir mokymo tarpsnių schema nėra sustingusi bei mechanišku būdu sudaryta, kaip kiti sako. Pasisavinimo laipsniai ir mokymo lytys dėl savo bendro charakterio randa pritaikymo prie kiekvienos mokomosios medžiagos, tik kitu atžvilgiu. Pavyzdžiui empirinis metodas turi persvaros realijoms, empirinis ir racijonalinis - religijai, empirinis ir techninis - kalboms, racijonalinis ir išvystomas - filozofijai, racijonalinis ir techninis - matematikai, techninis - meniškiems sugebėjimams (gimnastikai, grafikai, paįšybai, rankų darbams). Taigi, mokymosi ir mokymo tarpsniui nereikia vienos kurios schemos, kuri turi būti taikoma ištisai; pasirodo, kad čia reikia skaitytis taip pat ir su mokomąja medžiaga.

Mokymo ir mokymosi tarpsniai yra tie atskiri pradai, kurie turi dalyvauti mokymo statyboje ir turi gyvos pamokos reikšmės su gyvenimu, kaip prie jų dar prisideda loginiai pasisavinimo momentai; organiniai genetinis medžiagos išvystymas ir pats mokymas būna reiškiamas tam tikrų metodų lytimis. Kuriamoji mokytojo inicijatyva turi skaitytis taip pat su visais šiais dalykais, kurių sutapdymas vienoje pamokoje padaro ją gyvą, idomą mokomosios medžiagos dalelę.

Nesunku suprasti, kad tai, apie ką čia kalbama, liečia atskirus mokymo pradus, jų nagrinėjimą, prieš ką kai kurie pedagogai metodologai yra nusistatę. Metodikai jie nori palikti nagrinėti tik bendruosius mokymo dalykus, bendrą struktūrą. Bet jie nenujaučia, kad iš vienos pusės būtų tai šabloniška struktūra, o iš kitos pusės perdidelis pasitikėjimas mokytojo inicijatyva arba jo diletantizmas.

Taigi, protinimo metodikos gilinimasis į atskirus mokymo pradus, o šiuo tarpu nagrinėjimas mokymo bei mokymosi tarpsnių turi neginčijamosios paruošamos reikšmės.

Iš tikro geriau pasitikėti pedagogine sistema, negu viena kuriamąja inicijatyva. Pedagoginė sistema dar nevaržo mokytojo kuriamos inicijatyvos, pavyzdžiui, meno kuryba vyksta pagal tam tikrus dėsnius, bet nepakanka vien tik šiuos dėsnius žinoti ir mechanškai juos taikyti kūrybiniame darbe, arba visai jų kūrybiniame momente nežinoti. Kaip mene, taip lygiai ir pedagogikoje reikia nusimanyti apie deramą sistemos ir kuriamos inicijatyvos santykiavimą. Kuriamoji inicijatyva turi reikštis didžiausiame laipsnyje, bet ji bus tik tada teisinga, jei jos pagrinde glūdi sistema, turinti praeities tradiciją.

2. Loginiai mokymo bei mokymosi tarpsniai.

a) analizė,

b) sintezė.

Mokyme nepakanka skaitytis vien tik su psichologiniais pasisavinimo momentais (patyrimu, supratimu, pritaikymu), bet dera skaitytis ir su loginiais pasisavinimo momentais, būtent, statybos, kaip privalu pati medžiaga paruošti dėstymui, kaip ji analizuoti ir sintetizuoti. Čia ir turime reikalo su sinteze ir analize.

Apie analizę ir sintezę galime kalbėti, kai yraėjimas nuo visumos prie sudedamųjų jos dalių arba atvirkščiai, pavyzdžiui, sąvokos talpa yra žymių visetas, o atskira jos žymė yra vienos visumos padaras, sąvokos talpos sudedamoji dalis. Jei eisime nuo atskiros sąvokos prie atskirų jos žymių, tai eisime mes analitiniu keliu, gi jei eisime nuo atskirų sąvokos žymių prie sąvokos, tų žymių viseto – sąvokos talpos, tai eisime mes sintetiniu keliu. Analizė veda nuo siauresnės sąvokos prie platesnės, o sintezė nuo platesnės prie siauresnės, nes einant nuo platesnės prie siauresnės sąvokos, einama nuo labiau platesnės talpos prie siauresnės talpos, kitaip tariant, nuo mažiau abstraktaus dalyko prie labiau abstraktaus, kas ir yra sintetinis kelias (iš tikro mažesnės talpos sąvoka yra didesnės tysos, o didesnės tysos sąvoka yra abstraktinė). Todėlėjimas nuo konkretinio dalyko prie abstraktinio yra daroma analizės keliu, o atvirkščiai – sintezės keliu, pavyzdžiui, mes turime konkretų medį arba jų eilę; atitraukime arba apibendrinimo keliu pereiname prie to, kad medis yra kamienas su šaknimis ir lapais. Čia kelias buvo analitinis, nes nuo konkreta dalyko (medžio)ėjome prie abstraktaus – prie jo sąvokos. Atvirkščiai, jei paimsime medžio sąvoką ir grįšime prie konkreta dalyko, tuomet eisime analizės keliu.

Jei dahar paimsime atskirus pasisavinimo momentus, tai pamaty-

sime, kad ir čia perėjimas nuo vienu dalykų prie kitų yra analizės arba sintezės kelias, pavyzdžiui, dalyko supratimas yra perėjimas nuo dalyko dalių prie jo visumos, taigi, dalyko supratimas eina analizės keliu. Vadinasi, perėjimas nuo empirinio prie racijonalinio tarpsnio arba nuo patyrimo prie supratimo yra analitinis kelias. Bet dalyko pritaikymas yra perėjimas nuo bendros taisyklės prie jos pritaikymo atskiriems atsitikimams, o tai yra sintezės kelias, nes kiekvienas pritaikymas yra sintezė. Vadinasi, kad perėjimas iš supratimo į pritaikymą arba perėjimas iš racijonalinio tarpsnio į techninį yra daromas sintezės keliu. Pagaliau, turint supratimą, galima taip pat stebėti, ieškoti taisyklės kilimo ir šitas perėjimas nuo bendros taisyklės prie bendro stebėjimo galimas sintezės keliu. Iš čia ir galime padaryti išvadą: perėjimas nuo bet kurio psichologinio pasisavinimo tarpsnio į racijonalinį tarpsnį įvyksta analizės keliu, o perėjimas iš racijonalinio tarpsnio į bet kurį kitą tarpsnį (empirinį ar techninį) įvyksta sintezės keliu.

Loginės sintezės ir analizės pritaikymas mokomuosiuose dalykuose turi būti įvairus, žiūrint kaip tik pagal tai, kaip psichologinio pasisavinimo momentas juose persveria. Realijas persveria empirinis momentas ir juose einama nuo patirtinių dalykų prie protautinių; taigi, realijoms yra svarbesnė analizė. Atvirkščiai, kalbose patiekiamas sintetinis visumos turi sudaryti jų pradedamąjį punktą, nes kalbų mokslai yra racijonaliniai; bet kalbų moksle randa vietas ir sintezę. Stengiantis, pavyzdžiui, išmokti kalbos taisyklių, bus einama analizės keliu, o stengiantis įgyti sugebėjimo naudotis kalbos aparatu bus einama sintetiniu keliu. Mokymas ir turi žiūrėti ar mokslas reikalauja analitinių ar sintetinių priemonių.

Čia reikia dar pažymėti, kad kalbos mokslas turi dar reikalo su analize ir sintezės analogine prasme. Reikia skirti loginę ir daiktinę sintezę bei analizę. Loginė sintezė ir analizė yra prirodnėjimo metodas, kurie pirmu atveju einama nuo abstraktaus dalyko prie konkretaus, o antru atveju nuo konkretaus prie abstraktaus. Loginė analizė skirsto ir dėsto žymes, tuo tarpu daiktinė, techninė arba verbalinė analizė ir sintezė vartojama kalbų moksle, ji skirsto ir dėsto kalbos dalis, pavyzdžiui, analizė, analizuodama bet kurį tekstą, eina nuo šio teksto visuma prie atskirų sakinių, nuo sakinių prie atskirų žodžių.

Kalbos moksle turi persvaros du psichologinio pasisavinimo momentai: 1) supratimas ir 2) pritaikymas. Kalbos moksle svarbu pastebėti gyvą kalbos aparatą ir įsigyti sugebėjimo šį aparatą taikyti savo pritaikomiems reikalams. Vadinasi praktinis kalbos mokslas turi eiti sintetiniu keliu ir analizė tegali būti pakenčiama tik negyvoje kalbose, kur stengiamasi įsigyti taisyklių supratimą ir

atskirų žodžių bagažą. Naujose kalbose analizė įveda nuobodumo ir sudarko kalbos aparatą taip, kad jis vėliau netinka praktiškai išmokyti tos kalbos; tuo tarpu sintezė teikia gyvos kalbos aparato pažinimą ir moko jį taikinti savo reikalams. O kada kalbos aparatas yra lengvai naudojamas, analizė gali pagilinti mokinio žinojimą, patiekdama taisyklių, analizuodama šios kalbos dėsnius. Panašiai ir su kitais mokslo dalykais. Pagal psichologinius pasisavinimo momentus reikia taikinti jiems mokymo priemones ir siekti tikslo, ieškoti, kuris iš dviejų loginio pasisavinimo momentų turi jiems persvaros, nes paprastai jokio dalyko mokymas neapsieina visiškai be analizės ir sintezės ir reikalauja jų tam tikros proporcijos. O apie jų reikšmę palyginamai Wilmannas taip sako: 'Analizė iš empirinės medžiagos išveda sąvokas ir dėsnius, sintezė kuria principus, kurie turi tarnauti santykiavimui; analizė tyrinėjimui suteikia tvirto pagrindo, o sintezė – perspektyvų ir motyvų. Analizė mokslui turi priemonės (reikšmės) prasmės, o sintezė tarnauja lyg ir tikslu. Wilmannas pataria vartoti analizę, jei tik reikia, o sintezę, jei tik galima.

Iš tikro kiekvienas mokymas, jei jis nepasiduoda sintetiniu būdu, kaip, pavyzdžiui, realiųjų mokymas, tai bent turi sintetiniai baigtis, nes moksliniai rezultatai galų gale privalo būti suvedami prie sintezės. Sintezė yra tarsi mokiniams lavinimosi tikslas. Tačiau ten, kur ji gali būti pritaikoma pradžioje, analizė vartotina, jei tik reikia, pavyzdžiui, kaip sintetiniu būdu yra įgytas kalbos sugebėjimas, analizė pagilina kalbos žinojimą, iškelia šitos kalbos dėsnius ir taisykles.

Iš paskutinių dviejų pasakymų matome, kad žiūrint protinio vyksmą, psichologiniu atžvilgiu, keliamas klausimas, kaip turi būti sutvarkyta mokomoji medžiaga, kad ji atsakytų psichologijos dėsniams būtent: mokymas turi eiti pagal tris psichologijos pasisavinimo tarpsnius: 1) patyrimą, 2) supratimą ir 3) pritaikymą. Jis turi patiekti jauslams medžiagos, sužadinti patyrimą, vesti ir realinio ir nominalinio supratimo ir pagaliau suteikti teorinio ir praktinio sugebėjimo. Loginio atžvilgiu keliamas klausimas, kaip sutvarkyti mokomoji medžiaga, kad ji atitiktų logikos dėsnius, t.y. kad būtų perteikiama analitiniu arba sintetiniu keliu einant. Jungiant abu atžvilgius kartu, nustatoma, kaip pasižymi kiekvienas iš trijų pažinimo tarpsnių: sintezė ir analizė.

3. Organiškai genetinis mokomosios medžiagos išvystymas.

Genetinis mokomosios medžiagos išvystymas yra įvairiai suprantamas, pavyzdžiui, Herbart mano, kad mokomasis planas privalo būti taip sutvarkytas, kad tarp kultūrinio žmonijos išsivystymo ir auk-

lėtinio lavinimo eigos būtų nustatytas atatikimas. Auklėtinis lavinimosi metu turėtų išeiti dabartinės kultūros išsivystymo kelią. Tą patį sako ir Zilner reikalaudamas, kad auklėtinis pereitų pagrindinius išsivystymo žmonijos tarpsnius. Rein pabrėžia dar tautinius momentus. Juodu numato, kad per 8 metus lavinimo liaudies mokykloje galima išeiti 8 žmonijos išsivystymo kultūros tarpsnius, atatinkamai kiekvienais metais pereinant: 1) pasakas, 2) Robinzoną, 3) patrijarchus, 4) teisėjų gadynę, 5) karalių gadynę, 6) Jėzaus gadynę, 7) apaštalių istoriją, 8) protestantizmo gadynę.

Ši kultūrinė teorija turi dirbtinio pobūdžio, nes tarp auklėtinio ir žmonijos kultūros išsivystymo negalima rasti jų nusakyto atatikimo. Be to, auklėtinis gyvena paskutiniame kultūros laipsnyje, tai norint jį pervesti per visus kultūros vystymosi tarpsnius, reiktų jį grąžinti į praeitį, kas reikštų žaisti fikciją. Auklėtinio lavinimą privalu išlaikyti ne genetinė kultūros išsivystymo eiga, bet genetiniu organingos mokomosios medžiagos išsivystymu, išlaikant genetinę jaunimo psichologijos eigą. Iš tikro, pasirodo, kad mokomoji medžiaga dažnai esti organizmas, kuris genetiniu būdu išsivysto tam tikroje tvarkoje. Čia Seif ir sako, kad kiekvienas mokomasis dalykas yra tam tikras organizmas, kuris yra vieno prado gaivinamas ir kuris yra galimas suskaldyti organingomis vienetomis; genetiškumas reiškia, kad atskirą organingą vienetą reikia išvystyti tokiu būdu, kaip organizmas yra išsivystęs tikrovėje. Tarp tikrovės ir dvasios išsivystymo yra artimo atatikimo, pavyzdžiui, literatūroje viena genetinė idėja gali išsivystyti dailiajam kūrinyje. Iš viso žmogaus dvasios kūriniai yra tam tikri dalykai, kurie jo dvasioje gimsta, genetiniai vystosi ir noksta. Vadinas, žmogaus dvasioje, kaip ir tikrovėje, esama tam tikros genetinės tvarkos. Nenuostabu tad, kad pažinimas išsivysto normaliai ir pilnai, kai jis pajėgia sekti išsivystymą tikrovėje, nes ir patys daiktai geriau yra tyrinėti, kaip juos galima sekti, kaip jie išsivysto. Genetinis mokomosios medžiagos išsivystymas mokomajame plane ir yra todėl geras, kad jie sužadina auklėtojo susidomėjimą, nes išsivystymo eiga, kaip atatinkami žmogaus dvasiai, pagauna mokinių dėmesį.

Bet kas vystosi per tam tikrą laiką, turi vieningą pradą. Tad šalia genetiškumo, mokomosios medžiagos išvystymui yra svarbus dar vieningumas arba organingumas. Iš tikro kur yra vieningas pradas, ten galima kalbėti jau apie organizmą; ir kas pripažįsta genetiškumą, turi pripažinti ir organiškumą, nes šie dalykai yra tarp savęs sumišę. Iš to išeidamas Wilmannas ir stato reikalavimą, kad ugdymas būtų organingai genetinis: atskiros mokomosios medžiagos dalys, organingos vienetos turi kelti aikštėn vienybės pradą, o visa kartu mokomoji medžiaga turi būti sutvarkyta pagal prigimtąją geneti-

ne tarpsnių eigą. Tik čia reikia pažymėti, kad genetinis dėstomųjų dalykų sutvarkymas (išvystymas) gali būti dvejopas: 1) realinis - kai medžiagos išvystymas seks realų augmens išvystymą ir 2) mokslinis, kai jis atitiks žmonijos supratimo išsivystymo pradą, pavyzdžiui, kosmografijos pamokos realiniai genetinis dalyko išaiškinimas bus tada, kai jis seks dangaus sanrangos išsivystymą, o moksliniai genetinis, kai bus aiškėn keliamas ne tai, kaip išsivysto dangaus sanranga, bet kaip vystosi ir žmonijos supratimas tuo klausimu, būtent: keliant aiškėn paeiliui antropometrinių, geometrinių heliocentrinių pasaulio sąrangos supratimą.

Organingai genetinis mokomosios medžiagos išvystymas jungia savy taip pat ir analitinį bei sintetinį pasisavinimo tarpsnį. Organingąją mokomąją medžiagą galima suimti sinteze, o atskiros jos dalys gali būti tiriamos analitiniu būdu. Organiniai genetinis vyksmo pritaikymas mokyme kelia klausimą, apie įvairius mokymo organizmus. Wilmannas skiria šiuos organizmus: į prigimtuosius, visuomeninius, estetinius ir intelektualinius. Prgimtuosius organizmus tiria gamtos mokslai. Šiais organizmais yra visa tai, kas gamtos aplinkumoje išėina, kaip tam tikra vienybė - tai sutelktiniai sintetiniai organizmai. Pavyzdžiui, tos rūšies organizmai bus: prūdas, šaltinis, pieva, miškas, kalnai ir t.t. Visuomeninių organizmų išvystymas dėstomas per istorijos pamokas. Tokie organizmai yra: šeima, giminė, visuomenės organizacijos, tautos, valstybės, Bažnyčia, religija ir t.t. Religija yra socialinis organizmas, nes ir joje yra gyvas Dievo pradas ir Jos išgalėjimas pasauly. Estetiniai organizmai tarnauja objektus per literatūros bei meno pamokas. Iš čia aišku, kad tikrai organizmai yra žmogaus kūrybos padarai. Idealiniuose bendro lavinimo dalykuose turima reikalo jau su intelektualiniais dalykais (organizmais), pavyzdžiui, kalbos moksle intelektualiniais organizmais bus atskiros kalbos dalys, atskiras tekstas ir kt.; geometrijoje - įvairios figūros; filozofijos prepadeutikoje - atskira sielos galia, proto veiksmas. Žodžiu, mokomoji medžiaga yra skirstoma į: 1) prigimtuosius, 2) visuomeninius, 3) estetinius ir 4) intelektualinius organizmus, kurie genetiniu būdu yra keliami aiškėn. Toku būdu, ORGANINIAI GENETINIS MOKOMOSIOS MEDŽIAGOS IŠSIVYSTYMAS TURI ORGANINGUMO PRINCIPĄ, REIKALAUJANTĮ, KAD ATSKIROSE MOKOMOSIOS MEDŽIAGOS DALYSE, FORMOSE SUDARYTŲ DIDAKTINIŲ ORGANIZMŲ, TURINČIŲ VIENINGO PRADO IR GENETIŠKUMO PRINCIPĄ, REIKALAUJANTĮ ATSKIRAS DALIS VYSTYTI PAGAL VIENINGĄ PRADĄ.

II. VYKDOMOSIOS PROTINIMO PRIEMONĖS.

- 1) mokymo metodai,
- 2) mokymo lytys,
- 3) mokymo būdai.

Vykdomosios protinimo priemonės apima tris klausimus: 1) mokymo metodus, 2) mokymo lytis ir 3) mokymo būdus. Jos reikia atskirti nuo mokymo priemonių. Vykdomosios protinimo priemonės, kurios yra nagrinėjamos protinimo metodikos dalyje, yra mokytojo veikimo savybės, kurios charakterizuoja patį protinimo darbą. Pirmiausia čia tenka pradėti nuo mokymo metodų.

1) Mokymo metodai: 1) tetinis - teikiamasis ir 2) heuristinis - randamasis metodas.

Plačia prasme protinimo metodas yra tai, kas vadovauja protinimui apskritai; siaura prasme protinimo metodas yra vykdomoji protinimo priemonė. Taigi, ir metodas plačia prasme yra planingas kelias tyrinėjant kokį klausimą, ar mokant dalyką; metodas siaura prasme yra kelias arba būdas, kuriame yra mokymo dalyko jungiamas su dalyko tyrinėjimu. Pats mokymas gali vykti nuotakiu dėstymu ir pasikalbėjimu. Nuotakusis dėstymas reikalauja iš mokinio pasyvumo, jis dėstomąjį dalyką tarsi pastato prieš mokinio akis, todėl toks dėstymo metodas vadinamas TETINIU arba dogmatiniu, nes ugdomas prakalba. Bet kai mokymas vykdomas pasikalbėjimu, jis reikalauja iš mokinių jau tam tikro aktyvumo, reikalauja būti šito pasikalbėjimo dalyviais, dalyvauti tiesos suradime, todėl šis metodas ir vadinamas HEURISTINIU arba randamuoju. Pirmasis mokomasis arba tetinis dalyvauja perteikiamajai pareigai, o antrasis arba heuristinis - išvystomajai pareigai; todėl, kur ima viršų perteikiamoji pareiga, ten išeina aikštėn tetinis metodas, ir kur išeina aikštėn išvystomoji pareiga, ten ima viršų heuristinis, pavyzdžiui, tradicinėje, pasyvinėje mokykloje, kurioje vyravo pritaikomoji pareiga, vyravo taip pat ir tetinis metodas; moderninėje darbo mokykloje atvirkščiai. Čia iškeliant labiau išvystomąją pareigą iškeliamas ir heuristinis metodas. Būtų klaidinga manyti, kad heuristinis metodas yra tikrai šių dienų metodas. Heuristinio metodo apraišką randame ir praeity, pavyzdžiui, savotiškomis šio metodo apraiškomis yra Sokrato dialogas, dialektinė viduaramžių diskusija, katechetinis paklausų mokymas. Abiejų šių metodų derinimas gali būti įvairus.

Kiekviena pažintis galima imti labiau empiriniai arba labiau racionaliniai. Pirmu keliu gaunama pažinimo medžiaga, antru - pažinimo lytys. Pažinimo medžiaga yra atskiri dalykai, o pažinimo lytys yra tai, kas tuos dalykus jungia. Ir medžiaga ir lytys galima teikti tetiniu ir rasti heuristinius metodus. Iš čia gauname 4 metodus:

1) kai mokiniui yra suteikiama ir medžiaga ir lytis, gauname lyties bei medžiagos teikiamąjį arba tetinį metodą, pavyzdžiui, toks metodas bus pavartotas tada, kai mokytojas patieks mokslo davinių ir pats išves taisyklę; 2) kai mokiniui yra suteikiama medžiaga, o jis pats randa pažinimo lytį, gauname medžiagos teikiamąjį, o lyties randamąjį

jį metodą, pavyzdžiui, kai duodama mokiniui kuris nors mokslo pažinčių ir reikalaujama rasti taisyklę; 3) kai mokinys randa medžiagą, o mokytojas suteikia taisyklę, gauname medžiagos randamąjį, o lyties teikiamąjį metodą, pavyzdžiui, kai iš mokinio reikalaujama savo pavyzdžiais arba daviniais paremti kurią nors taisyklę; 4) jei pats mokinys randa medžiagą ir lytį, turime medžiagos randamąjį arheuristinį metodą, pavyzdžiui, tai įvyksta tada, kai mokinys randa ir medžiagą ir taisyklę, o mokytojui visas darbas belieka kreipti į tikslą, tai atsitinka, kai mokinys turi parašyti rašto darbą be duotos temos ir medžiagos.

Taigi tetinis ir heuristinis mokomasis metodas galima įvairiai derinti ir šis jų derinimas dargi yra mokymo darbe privalomas. Vien tik pasyvus mokymas, kuris naudojasi vien tik tetiniu metodu, padaro mokinį nenormaliai receptyvų, gi tuo aktyvus mokymas, kuris naudoja vien heuristiniu metodu, aktyviai mokinio dvasiai mažai suteikia materialinių pažinčių. Pirma pakraipaėjo tradicinė mokykla, o antrąja nuėjo jos antitezė darbo mokykla. Darbo mokykla kaip tik ir ieško pritaikymo heuristiniam metodui. Tačiau pasitaiko, kad darbo mokyklos reiškėjas taip toli nueina ir tiek daug reikalauja mokinių laisvės, kad nebelieka nieko veikti mokytojui. Mokinys neįpratęs eiti metodingu keliu, nepasižymi savo darbo ekonomija bei reikalingu tikslumu. Taigi vienas tik heuristinis metodas lavinime negali būti taikomas, panašiai kaip sakyta apie išvystomąją pareigą, kuri viena negali lavinimo padaryti pilnu. Bet jei yra vietos pertiekiamajai pareigai darbe, turi būti vietos ir tetiniam metodui. Tetinis ir heuristinis metodas turi tinkamai sutarti, kaip turi tinkamai sutarti pertiekiamoji ir išvystomoji pareiga. Ir jiems tinka dargi tas pats šių pareigų santykiavimo principas - privalu trumpiausiu laiku pasiekti maksimum išlavavimo pertiekiant minimum žinių.

Aptarus tetinį ir heuristinį metodą gali dar kilti klausimas apie metodo vertingumą protinio darbe apskritai; čia pasirodo, kad netinka nei per mažas nei per didelis juo pasitikėjimas. Perdidelis pasitikėjimas metodu neleidžia auklėtojui reikštis kuriamąja iniciatyva, o gi per mažas pasitikėjimas metodu auklėjimo darbe auklėtoją padaro priklausomą nuo pripuolamų veikinių. Ugdymas, apskritai, jau yra tam tikras menas, kuris šalia praktinio patyrimo reikalauja turėti ir teoretinio nusimanyto. Abu kartu didina faktinį sugebėjimą. Praktiško patyrimo įgyjama praktika, o gi nusimanyto momentą kaip tik stiprina metodo žinojimas. Taigi, pedagoginė sistema yra ta, kuri patiekusi ir metodus yra ne slopintoja auklėtojo iniciatyvos, kuri reikalauja ugdomosios kūrybos darbui, bet yra gera draugė. Apskritai, konservatyvūs pedantai per daug metodu pasitiki, o drąsūs aktyvistai - per mažai jį įvertina, per mažai mąsto, ogi antrieji per daug. Žodžiu, abi priešgynybės pareina nuo minties nesaiku-

2. Mokymo lytys: a) vaizdinamoji (rodomoji bei vaizduojamoji), b) samprotaujamoji (aiškinamoji bei išvystomoji) ir c) veikdomoji (teoriškoji bei praktiškoji). Vykdomosios protinimo priemonės bei mokymo metodų svarsto dar mokymo lytis ir mokymo būdus. Tačiau kai kas tarp mokymo lyčių ir būdų neranda skirtumų ir, pavyzdžiui, šalia trijų mokymo lyčių – vaizdinamosios, samprotaujamosios ir veikdomosios – deda dar dėstymą, klausinėjimą. Tačiau klausinėjimas ir vaidinamasis mokymas nėra tas pat: vaidinamasis mokslas įvyksta pagal psichologinius mokymo dėsnius, o gi klausinėjimas tėra mokymo būdas, turintis reikalo su mokymo technika. Taigi, mokymo lytis yra veikdomoji protinimo priemonė, pritaikinta vienam kuriam psichologiniam mokymosi tarpsniui; mokymo būdas yra ugdomoji protinimo priemonė, pritaikinta mokymo technikai ir nesurišta su jokia atskiru mokymo tarpsniu.

Kadangi mokymo lytis yra veikdomoji protinimo priemonė, pritaikinta vienam kuriam psichologiniam mokymosi tarpsniui, tai pagal tris pagrindinius mokymo tarpsnius susidaro ir šios mokymo lytys: a) vaizdinamoji, kuri apima juslių bei jauslių patyrimą (kas liečia juslinį patyrimą – išviršines jausles – yra rodomoji), gi kas liečia juslinį patyrimą – išvidines jausles, yra vaizduojamoji – ji atitinka nominalinį žodžio išvystymą; c) išvystomoji – atitinka realinį dalyko išvystymą; abi kartu liečia vieną mokymosi tarpsnį – supratimą ir d) ^{veikdomoji} ~~vaizduojamoji~~ – atitinka veikalo pritaikymą.

Vaizdinamoji mokymo lytis apima rodomąją ir vaizduojamąją, turi reikalo su tuo, kas statoma prieš jausles ir jausles ir kas turi tam tikros lyties vaizdą. Vaizdai yra tai, kas prataria į jausles bei jausles. Jis (vaizdas) turi ryšio su vaizdumu arba to dalyko ypatybe, dėl kurios jis tinka vaizdėjimui, yra geriau patiriamas jauslėmis bei jauslėmis. Taigi, vaizdinamoji mokymo lytis, kaip turinti reikalo su vaizdais ir apimanti jauslinį bei juslinį patyrimą, tarnauja grendžiamuoju mokymo pradū. Jos svarbumas čia pareina nuo to, kad ji grendžia pamatus kiekvienam pažinimui, jo išdava – vaidinius. Kuo ryškesnis bus vaizdas, tuo gyvesnis bus vaidinys ir tuo aiškesnė bus pati sąvoka, vaidiniu besiremianti. Todėl vaidinamasis mokymas turi siekti maximum vaizdumo, o gi vaidinamosios mokymo lyties vyriausias tikslas yra suteikti mokiniui geros koncepcijos.

Pats vaizdumo principas buvo suprastas vėlai. Pirmiau mokyme viešpatavo tik knygos ir žodis, ir tai buvo laikoma vienintėle mokymo priemone. Tačiau, kada atkreipta dėmesio į juslių veiklumą, mokyme prideramą vietą pradėda užimti ir vaizdavimo priemonės. Čia kelią yra praskynę filantropai (Rousseau) savo naturalistinėmis pažiūromis. Dabar vaizdumo principas yra jo vertinamas ir reikalaujama, kad mokymo darbai būtų statomi, kiek galima, į tiesioginį sąryšį su vaizdumu. Vaizdumas yra siekiamas dalyko arba jo atvaizdo parodymu, aki-

vaizdžiu veiksmo apdirbimu. Visa tai rodomosios mokymo lyties priemonės, kuriomis tenka pamokoje naudotis. Jei mokiniui yra kas kalbama, turi būti tai ir demonstruojama, būtent, rodoma aptariamus daiktus, nes juo labiau mokinsys kurį daiktą pavartoja, t.y. juo daugiau jusių gauna kurį daiktą patirti, juo vaidinys būna ryškesnis ir sąvoka aiškesnė.

Toliau vyksmo demonstravimas vaidinį dar sustiprina, o akyvaizdus veiksmo perdirbimas suteikia mokiniui sugebėjimą tą veiksmą pakartoti, nes mokinių sugebėjimas prasideda nuo pamėgdžiojimo. Taigi, veiksmus reikia perdirbinėti mokinio akyvaizdoje: žodį tarti, gaidą dainuoti, ženklą rašyti ir panašiai. Tada, kai negalima mokiniui demonstruoti daiktų, šituos daiktus gali pavaduoti jo atvaizdai ir paveikslai. Taigi, daiktų atvaizdai, dailieji paveikslai ir t.t. kas vaizduoja daiktus arba net gyvenimo scenas, yra vaizdaus mokymo priemonės. Atvaizduotas dalykas, tiesa, negali pratariti į tiek jusių, kiek prataria gyvas daiktas, bet užtat jis turi dar kitokių plusų: dailusis paveikslas gali pratariti į jausmus; o judamieji dalykai gali atvaizduoti gyvenimo scenas geriau kaip realybėje ir iškelti kai kurias idėjas, pavyzdžiui, teisingumo, meilės ir panašiai. Taigi, paveikslai ir gali parodyti tai, ko akimis negalima matyti gyvenime. Čia gyvename dvasinio turinio įvaizdavimą, arba vaizdumo principo pritaikymą abstrakcijoms, kas tenkina žmogaus psichikos reikalavimą kiekvienai sąvokai turėti vaidinį, kuris, jei nekils iš vaizdo, tai bent iš paties žodžio. Tad dvasinio turinio įvaizdavimas siekia dvasines idėjas pakeisti patiriamu vaizdu, panašiai, kaip menas dvasines idėjas realizuoja konkretiniame vaizde - kūrinyje.

Dvasinio turinio įvaizdavimas yra vaizdavimas plačia prasme, nes jis stengiasi sukelti ryškių išpūdžių ir vaizdų išvidinėse jauslėse. Vaizdavimas siaura prasme turi tikslo sukelti aiškių ir ryškių išpūdžių išviršinėse jauslėse. Vaizduojamoji mokymo lytis atitinka vaizdavimui siaura prasme; o vaidinamoji mokymo lytis stengiasi mokinio vaizduotėje sukelti tokių ryškių vaizdų, kurie arti stovėtų prie patiriamų realių daiktų. Todėl šalia įsivaizdavimo mokytojas dar turi dalyką gyvai nupasakoti. Ir čia atsiranda žodinis vaizdavimas.

Žodinis vaizdavimas mokiniui reikalingas tada, kai negalima pasinaudoti nei daiktu nei jo atvaizdu. Čia gyvu žodžiu stengiamasi taip apsaityti daiktas, kad žodžiai mokinio vaizduotėje sukeltų pasakojamo daikto planą ir konkretų (daikto) vaizdą. Todėl žodžiais vaizdavimas ir bus atsiekęs tada savo tikslą, kai iš patiektų mokytojo daikto bruožų mokinsys galės susidaryti nusakytojo daikto vaizdą. Tačiau žodinis vaizdavimas pirmiausia turi skaitytis su mokinių amžiumi. Pavyzdžiui, visai jauno amžiaus mokiniui pasakojant kurį dalyką, reikia bent bendriausiais bruožais pabrėžti jį lentoje ar padaryti jo modelį. Daikto atmatavimas lentoje uždeda darbo išviršinėms jauslėms

tu pačiu lengvindamas išvidinį juslių darbą, kurį užkrauna aprašymas. Tik mokiniui bręstant, galima yra darbo svorio centrą vis labiau nukelti į išvidines jusles.

Šalia aprašymo, kuris yra vaizduojamas žodinio aprašymo, yra dar vyksmo, padėties ir vyksmo nusakymas. Vyksmo nusakymas yra mokiniams lengviausiai suprantamas, nes jame yra genetinės eigos, tačiau ir čia yra patariamai braižymai lentoje. Nusakymas padėties, kaip ir aprašymas turi tikslą daugiau nusakyti daiktus iš realių mokslų, nors taip pat tinka ir jausmų sužadinimui ir dvasios pakėlimui. Aprašymas ir nusakymas gali būti geri ne tik lavinimui, bet ir auklėjimui.

Trečia priemonė yra pasakojimas, kuris turi tikslą objektyvinius įvykius nusakyti. Jis tinka istorijai, religijai, visuomeniniams mokslams ir kt. Geras pasakojimas sužadina susidomėjimą dėstomuoju dalyku, pagauna mokinių dėmesį, pažadina vaizduotę, lengvai įsiminga ir atmintį, taigi mokyme jis turi didelės reikšmės. Vienas pedagogas yra net pasakęs, kad mokytojas yra tiek vertas, kiek jis moka papasakoti. Wilmannas papasakojimą laiko vienu iš svarbiausių mokymo priemonių. Iš tikro, papasakojimas kartais esti sėkmingesnis, kaip paklausai, nes pastarieji dažnai išblaško mokinių dėmesį, suskaldo pamokos nuotaiką. Tačiau papasakojimas tampa tada geras ir sėkmingas, kai jis yra pergyvenamas tiek iš auklėtojo, tiek iš auklėtinio pusės; tai yra viena iš svarbiausių papasakojimo savybių, kuri pareina nuo papasakojimo medžiagos sutvarkymo. Kai dingsta visumos išpūdis, kai papasakojimas nėra gerai sukoncentruotas, išblaškyltas, tada dingsta ir papasakojimo vertybė ir jo išvados. Taigi, papasakojimas neturi būti skaldomas, kokių nors pašalinių įtempimų, bereikalingų paaiškinimų ir kt., bet jame turi būti išvidinis vedamosios idėjos pergyvenimas viso papasakojimo dalyse, nuo ko pareina ir jo sėkmingumas. Pagaliau pati papasakojimo išvada turi savaime išplaukti iš papasakojimo ir neturi būti tarsi moralas. Ypač šitokios išvados neturi daruoti pačios papasakojimo visumos. Svarbiausia yra tai, kai papasakojimas auklėtinio pergyvenimas pats įteigia išvadą. Patys mokiniai taip pat gali pasakoti. Tai turi reikšmės jų iškalbai, o taip pat tarnauja kalbos aparato lavinimui bei pasiruošimui į dailiąją kūrybą. Papasakojimas lavina jų estetinį skonį ir duoda progos įveikti kalbos aparato trūkumą.

Su papasakojimo apžvalga baigiama ir vaizdinamosios mokymo lyties apžvalga. Kaip matėme, vaizdinamoji mokymo lytis susideda iš rodomosios ir vaizduojamosios. Rodomoji veikia per išviršines jusles, su žodinio vaizdavimo pagalba. Dabar reikia pažiūrėti toji mokymo lytis, kuri priklauso supratimui, ogi supratimas vykdomas iš vienos pusės aiškinimu (nominalinis žodžio supratimas), iš kitos pusės išvystomu (realinis dalyko supratimas). Pagal tai susidaro aiš-

kinamoji bei išvystomoji mokymo lytis.

SAMPROTAUJAMOJI-IŠVYSTOMOJI BEI AIŠKINAMOJI MOKYMO LYTIS. Ji atatinka realų daikto supratimą. Ši lytis reikia skirti nuo išvystomosios pareigos. Išvystomoji mokymo lytis atlieka mokymo pareigą, dėl to ji imama čia objektyviniu atžvilgiu. Išvystomoji pareiga gali būti atliekama bet kurio mokymo lytimi. Išvystomoji yra mokymo lytis, kurios pagalba mokytojas išvysto mokiniams mokomąjį turinį tikslo praveisti juos savo mintimi eiti logiška išvystymo eiga. Išvystomajai mokymo lyčiai pradedamuoju punktu gali eiti ir empirinė ir racijonalinė medžiaga. Pirmuoju atveju mokomasis turinys yra vystomas mokiniams empiriniai, nes tos ypatybės yra ši medžiaga, antruoju atveju mokomosios medžiagos turinys vystoma protavimo keliu. Naujos pažintys šiuo atveju sudaromos iš ankstyvesniųjų, pavyzdžiui, algebroje. Abejais atvejais reikia kelti loginis minčių priklausomumo santykis. Išvystomoji medžiaga turi būti logiško apžvelgiamumo ir nuosekliai aiškėti savo išvystomąja mintimi, nes juo didesnis bus logiškos medžiagos apžvelgiamumas ir juo nuosekliau prasikiš išvystomoji mintis, tuo didesnis bus sėkmingumas. Galutinas išvadas reikia suimti į tam tikras formules, nes jos turi sudaryti pasisavinimo pažiūras. Išvystymas turi eiti pasigaudamas indukcijos, suskirstymo, išrodinėjimo. Dėl aiškinamosios mokymo lyties tai, kad kiekvienas mokymas yra plačia prasme suprantamas aiškinimas. Siaura prasme aiškinimu vadinama toji mokymo lytis, kuri turi tikslų žodžio arba atskiro teksto aiškinimą mokymo tikslais. Ši aiškinamoji mokymo lytis graikų kalba vadinama egzegeze, lotynų - interpretatio. Bet didaktinė egzegezė reikia skirti nuo teologinės egzegezės, kuri yra aukštesnis Šv. Rašto aiškinimas. Didaktinė egzegezė pagrindu turi žodį arba tekstą ir stengiasi suprasti juose glūdinčias mintis. Šios mintys susekamos formaliniu žodžio aiškinimu ir materialiniu daikto aiškinimu. Ir vienu ir kitu atveju svarbu išlaikyti organingas sąryšis atskirų paaiškinimų, kurie turi reikšmės su visa visuma. Atskiri aiškinimai turi kelti visumos supratimą. Pats teksto skaitymas turi būti lėtas ir atvirkščiai. Bet, aiškinimai yra paruošiamieji, kurie ruošia supratimus ir atbaidiamieji, kuriais sudaroma galutinis išpūdis daromos išvados.

VEIKDOMOJI MOKYMO LYTIS. Veikdamoji mokymo lytis atatinka tą psichologinio pasisavinimo tarpsnį, kuris yra vadinamas pritaikymu. Veikdymas ir pritaikymas todėl turi čia artimo ryšio, kad veikdyti yra daryti, kad kas veiktų, o gi veiksmas yra ne kas kitas, kaip pritaikymas darbe jos įgytų pažinčių. Taigi, VEIKDOMOJI YRA MOKYMO LYTIS, KURIOS PAGALBA MOKYTOJAS STENGIASI PARAGINTI MOKINĮ SAVARANKIŠKAI DIRBTI. Pirmas šio darbo laipsnis yra įgytų pažinčių pritaikymas naujiems atsitikimams. Iš tikro, tada tik įgytos pažintys turi reikšmės, kai yra žinoma jų prasmė arba, kitaip sakant, kai yra mokoma jas pavartoti savo reikšmėms. Taigi, mokiniai reikia vesti

nuo supratimo prie pritaikymo, nes, einant šia pakraipa, mokomasi įgytos pažintys naudoti naujais atsitikimais, kas atogražos keliu gilina vėl supratimą. Tuo būdu tarp gyvenimo ir mokslo yra statomas tiltas: mokslas suteikia pažinčių, kurios naudojamos savaimingai kūrybai. Pirmuoju atveju, kada mokiniams yra teikiama pažinčių mokytojas yra regimai aktyvus, o mokiniai pasyvūs; antruoju atveju, kada mokiniai veikdami, mokytojas yra regimai pasyvus, o gi mokiniai aktyvūs. Antruoju atveju svarbus yra mokytojo aktyvumas, kuris turi reikštis veikdomaisiais įkvėpimais, autoritetu, vedamaisiais paklausimais, patarimais, įteigimais ir t.t.

Patį veikdomoji mokymo lytis specialiai atitinka darbo principui. Darbo principas kelia savarankiškąjį mokinių veikimą, o gi veikdomoji mokymo lytis šį veiklumą kaip tik ir turi tikslų labiausiai žadinti.

VEIKDOMOSIOS MOKYMO LYTIES SĄLYGOS. Mokymas tik tada gali būti veiklus ir produktyvus, kai mokiniai savaimingai domisi dėstomuoju dalyku dėl jo tiesioginio įdomumo. Tada tiesioginis dalyko įdomumas ir savaimingas domėjimasis yra dvi pirminės sąlygos veikdomajai mokymo lyčiai. Iš tikro, tiesis įdomumas yra pagrindus savaimingam domėjimuisi, o savaimingas domėjimasis palengvina veikimą ir prie jo skatina. Trečia sąlyga - didžiausias vaizdumas. Mat vaidinimai turi judinamosios galios: juo ryškesnis vaidinys, tuo daugiau mus pajudina veiksmui. Be to, vaizdumas yra tiesioginiame santykiyje su domėjimusi. Ketvirta sąlyga metodologinis paruošimas. Metodologinis paruošimas sunormuoja savarankiškąjį veiklumą, kreipdamas į tikslą ir daro patį darbą sėkmingu. Penktoji sąlyga - pažangus nuoseklumas darbo uždaviniuose, būtent, darbas privalo būti taip vedamas, kad pirminės priemonės būtų sekamomis priegaidomis. Šešta sąlyga - kuriamosios iniciatyvos žadinimas. Jei mokiniai neturės kuriamosios iniciatyvos, jei tekartos tik tai, ką kiti yra darę, tuo tarpu juos reikia pratinti kurti, kadangi šitoks jų pratinimas arba kuriamosios iniciatyvos išvystymas yra kaip tik ta grandis, kuri turi jungti mokyklą su gyvenimu.

Apžvelgiant dabar visas mokymo lytis iš karto, matoma, kad empiriniui psichologinio protavimo tarpsniui atitinka vaidinamoji mokymo lytis, kuri yra rodomoji ir vaizdinamoji ir kuri mokyme taiko vaizdumo principą; racionaliniam tarpsniui atitinka aiškinamoji ir išvystomoji mokymo lytis, kuri išvysto pažintis, techniniam tarpsniui atitinka veikdomoji mokymo lytis, kuri nuosekliai išleidama iš pritaikymo ribų, veda prie laisvos kūrybos. Mokyme visos šios trys lytys gali būti tinkamai derinamos, tačiau sąryšyje su ta ar kita mokomąja medžiaga gali kuri nors viena iš jų labiau išsivyrtauti, pavyzdžiui, realijas dėstant, kuriose vyrauja patirtinis protinio elemento, vyrauja taip pat ir vaidinamoji mokymo lytis; idealiniuose

dalykuose, kur vyrauja protinis elementas, ima viršų aiškinamoji ir išvystomoji mokymo lytis. Tačiau vienos kurios mokymo lyties prasikšimas dar nereiškia jos viešpatavimo. Vienos kurios nors mokymo lyties įsiviešpatavimas yra ne kas kita, kaip vienašališkumas, nuo kurio nebuvo ir nėra laisvos pedagoginės sistemos arba atskirų laikotarpių. Pavyzdžiui, kai XVIII šimtm. iškiilo vaizdumo principas, tai tada manyta, kad vaizdinamoji mokymo lytis yra pati svarbiausia. Tačiau lengva įspėti, kad vaizdinamoji mokymo lytis, patiekdama žmogaus psichologijai konkretinių davinų, labiausiai lavina jusles, kas tačiau lavinime, apskritai, nėra sau tikslas, nes jei taip būtų, tai gyvuliai reiktų laikyti labiau išlavintais kaip žmonės, kadangi jų juslinis pažinimas yra tobulesnis. Bet taip nėra. Vaizdinamoji mokymo lytis yra tik pradedamoji genetiniu atžvilgiu mokymo lytis. Kita klaidinga nuomonė buvo viduramžyje, kai sąryšyje su filozofinių mokslų pažanga labiausiai buvo proteguota aiškinamoji ir išvystomoji mokymo lytis, atmetant visai vaizdinimą bei veikdymą. Trečioji nuomonė reiškiasi mūsų laikais, kai veikdomoji mokymo lytis darbo mokykloje įgauti vis daugiau ir daugiau pretenzijų. Šia pakraipa eina amerikoniškas individualizmas. Per didelis Amerikoje einas lenktynėjimas iš vienos pusės reikalauja asmens veiklumo, o iš kitos pusės – nenuilstamos gamybos. Šie du dalykai simptomingai riša darbo mokyklą su amerikoniškuoju aktyvumu. Taigi, veikdomosios mokymo lyties įsiviešpatavimas mokykloje veda prie kraštutinio aktyvizmo, prieš kurį galime tikėtis, kils ne kas kita, kaip kraštutinis pasyvizmas. Linkimas į šią pusę jau pradeda reikštis visokiais okultizmais, susidomėjimu Budha, teozofinėmis pažiūromis į gyvenimą ir panašiai. Tikrai, pedagogika perennis atremta į filozofiją perennis išlaiko pusiausvyrą tarp atskirų mokymo lyčių. Visos jos čia turi savo reikšmės: vaidinamoji mokymo lytis lavina jusles bei jausles, aiškinamoji patiekia arba teksto egzėgę, išvystomoji išvysto protines galias, veikdomoji veda į pritaikymą ir savaimingą kūrybą.

3. Mokymo būdai: a) tiesioginiai: aa) nuotakusis dėstymas, ab) klausinėjimas, ac) atskiri paaiškinimai; b) netiesioginis: ba) tylimasis mokymas, bb) namų darbai, bc) kontroliavimas.

MOKYMO BŪDAS, kaip jau anksčiau sakyta, YRA VYKDOMOJI PRIEMONĖ PRIKLAUSANTI MOKYMO TECHNIKAI IR NETURINTI RYŠIO SU PSICHOLOGINIO PASISAVINIMO TARPSNIAIS. Jei mokymo lytis turi santykio su minėtais tarpsniais, tai mokymo būdas jo visai neturi. Mokymo būdas yra mokymo priemonė, kuri išeina aikštėn, kai, išorinė darbo apraiška. Mokymo būdai yra netiesioginiai ir tiesioginiai. Tiesioginis mokymo būdas yra nuotakusis dėstymas, atskiri paaiškinimai ir klausinėjimas, netiesioginiais mokymo būdais yra tylusis dėstymas, klasės ir namų rašto darbai ir kontroliavimas.

a) TIESIOGINIAI MOKYMO BŪDAI. Tiesioginiai mokymo būdai yra vadi-

nami todėl, kad čia mokytojas su mokiniais svarsto mokomąją medžiagą. Mokytojas yra regimai aktyvus, jis tiesioginiai moko šiais būdais.

aa) NUOTAKUSIS DESTYMAS yra tasai mokymo būdas, be kurio negali apsieiti joks gerai sutvarkytas tiek naminis, tiek mokyklinis intelektualinis lavinimas. Vienos mokymo lytys reikalauja mažiau, kitos daugiau nuotakiojo dėstymo. Pastarosioms, kurios reikalauja daugiau nuotakiojo dėstymo, yra aiškinamoji ir išvystomoji mokymo lytis, kadangi šiomis mokymo lytimis yra suteikiamos auklėtiniui moralinės pažintys. Taip pat nuotakaus dėstymo reikalauja daugiau ar mažiau ir atskiri mokomieji dalykai. Ir taip ilgesnio nuotakaus dėstymo reikalauja religija, istorija, geografija. Nuotakaus dėstymo ilgumas bei gausumas pareina dar ir nuo mokinių amžiaus bei jų pasiruošimo. Jaunesniojo amžiaus mokiniams nuotakusis dėstymas negali būti ilgas; be to, jis privalu protarpiais maišyti su kitais mokymo būdais. Taip pat nuotakusis dėstymas suponuoja, kad mokiniai yra pasirengę klausyti, jei jų pasiruošimas yra menkesnis, tada tenka daugiau aiškinti ir tuo pačiu nuotakusis dėstymas savaime pailgėja.

Kokiose aplinkybėse nuotakusis dėstymas privalo būti vartojamas mokyme ir kokios yra jo dėstymo savybės? Nuotakusis dėstymas yra viena priemonė iš pažinčių teikimo, nors jis pildo išvystomosios pareigos fikciją, kai verčia mokinį protiniai dirbti. Tačiau visai natūraliai randa vietas ir ten, kur privalu mokiniams perteikti pažinčių, kurių patys mokiniai negali įsigyti jokių kitu būdu. Nuotakusis dėstymas privalomas dar ir tiems dalykams, kuriais mokiniai yra veikdomi, pavyzdžiui, mokiniai gali mažai domėtis priešistoriniais laikais, tuo tarpu, kai jų pažinimas gali būti kuriuo atžvilgiu reikalingas. Nuotakusis dėstymas kartais reikalingas ir tada, kai kiti būdai reikalauja pastangų ir laiko, kad mokiniai pasisavintų tam tikras žinias. Šitai turi atsiminti ypač darbo mokykla, kuri sunaudoja daug laiko, kaip šitos tiesos mokiniams galima labai lengvai ir greitai paduoti nuotakiu dėstymu. Toliau, nuotakusis dėstymas yra neišvengiamas, kai reikia perteikti gerai sutvarkytą tam tikro dalyko pažinčių visumą arba kai reikia suimti heuristiniu būdu rastos žinios. Pagaliau, nuotakusis dėstymas yra nepamainomas, kai reikia mokiniuose sužadinti gilesnius jausmus, emocijas, reikalingas auklėjimui, lavinimui ar panašiai.

Nuotakaus dėstymo pagrindinės savybėmis yra tai, kad: 1) jis turi taikytis aplinkybėms, 2) būti neišvengiamas ir 3) būti teisingas. Turinio atžvilgiu nuotakusis dėstymas turi būti gerai sutvarkytas į vieningą visumą, apžvelgiamas, vaizdas ir lengvai suprantamas, tuo atžvilgiu - gyvas, bet neskubus. Gyvumas pareina nuo balso mainų, gestikuliacijos, balso įtampos, mimikos ir panašiai. Be to, nuo-

takusis dėstymas neturi būti per ilgas. Jis turi atsižiūrėti į amžių ir į mokomąją medžiagą. Mokomosios medžiagos atžvilgiu jis negali tęstis ilgiau kaip tiek, kiek reikia laiko šitai medžiagai išvystyti. Prie nuotakaus dėstymo mokytojas turi specialiai ruoštis, kad nereiktų jam rūpintis turiniu, ir savo dėmesį galėtų kreipti į savo kalbą, rūpintis vaizdumu, dėstomojo dalyko įtaiga ir kitomis pamokos aplinkybėmis. Nuotakiai dalyką išdėsčius, gera yra išdava, patikrinti paklausais. Kai mokiniai žino, kad jie bus klausinėjami tuomet jie geriau domisi.

ab) KLAUSINĖJIMAS. Klausinėjimas yra visa paklausų eilė. Reikia susidomėti paklausų esme, jų rūšimis, pedagoginėmis savybėmis, vartojimo sąlygomis.

Paklausas yra nepilnas spėjimas sakinyje. Kaip žinome iš logikos, kiekvienas spėjimas galima išreikšti arba paskelbti sakiniu, bet ne kiekvienas sakinyje skelbia spėjimą. Taigi, paklausas gramatikos atžvilgiu yra pilnas sakinyje, o logikos atžvilgiu jis yra nepabaigtas spėjimas. Jam trūksta pamato arba jų aptarimo. Atsakymas į paklausą šitą trūkumą kaip tik ir papildo. Jis atsako į neužbaigtą spėjimą, paskelbtą klausomuoju sakiniu. Šitoks spėjimo užbaigimas ar papildymas nuo trūkumų surastąją tiesą verčia mokinius aktyviai dirbti. Taigi, paklausai pradeda rasti naujas pažintis. Pirmuoju atžvilgiu paklausai yra IVEDAMIEJI, statomi prieš pamoką; LYDIMIEJI, kurie lydi pamokos eigą ir STEBIMIEJI, naudojami pamokos gale. Įvedamieji paklausai a) žadina mokiniuose susidomėjimą ir ruošia prie naujos pamokos, b) suteikia orientacijos, kaip senos pažintys gali būti suderintos su naujomis. Lydimieji paklausai: 1) kreipia mokinių dėmesį į dėstomąjį objektą ir 2) į patį darbą. Pirmieji paklausai yra nagrinėjamieji, nes verčia mokinius dalyką nagrinėti, o antrieji yra išvystomieji, nes iš atskirų pastatymų išveda visumą, taisyklę, dėsnį ir panašiai. Jie sudaro pačią svarbiausią paklausų rūšį, nes verčia mokinius dirbti, rasti naujas pažintis. Pagaliau atbaigiamieji paklausai yra vartojami tada, kai dėstomas dalykas jau pabaigtas dėstyti ir reikia patikrinti ar mokiniai dėstymą suprato ir kaip suprato. Šitie paklausai stiprina perteiktos žinios gilumą, jų supratimą, taiko juos naujiems atsitikimams. Kai šitie paklausai yra daromi sąryšyje su kurio nors kurso dalyko pabaiga ir yra labiau išplečiami, gauname jau egzaminą.

Antru atžvilgiu paklausai esti indiferentūs ir vedamieji. Indiferentūs paklausai yra taip statomi, kad klausiamasis asmuo negauna urodymų, kaip eiti prie atsakymo. Gi vedamieji paklausai lyg ir patys veda prie atsakymo. Pirmieji paklausai turi neapibrėžtos reikšmės, o antrieji vartotini tik tada, kai mokinyje neįmanoma atsakinėti. Dar kitu atžvilgiu paklausai yra aptariamieji ir sprendžiamieji. Aptaria-

masis paklausas reikalaujas daugiau ar mažiau tikslaus aptarimo kuriam dalykui. Sprendžiamasis paklausas reikalauja išspręsti klausimą teigiamuoju ar neigiamuoju veiksmazodžiu: taip ne. Aptariamieji paklausai yra indiferentūs ir paprastai pradedami "koks", gi sprendžiamieji yra vedamieji ir pradedami žodeliu "ar". Pedagoginės paklausų savybės galima skirti jų turinio ir lyties atžvilgiu. Turinio atžvilgiu paklausai turi būti 1) objektyviniai tikri, 2) reikalauti vieno atsakymo ir 3) būti lengvai imanomi mokiniams. Neobjektyvūs paklausai kartais gali būti daromi tik norint sužinoti mokinių orientavimosi, kaip paklausiant "ar bitė yra medis?". Tačiau jie negalima leisti vartoti, kaip teisingi paklausai. Toliau paklausai turi reikalauti vieno atsakymo, kad mokinyš neturėtų svyruoti tarp kelių atsakymų; platūs paklausai tėra leidžiami tik tada, kai norima išgauti iš mokinio dalyko papasakojimas. Pagaliau paklausai turi būti lengvai imanomi tuo atžvilgiu, kad neturėtų savyje nepažįstamų sąvokų, nebūtų persunkūs suprasti bei atsakyti.

Lyties atžvilgiu paklausai turi būti: 1) taisyklingi kalbos atžvilgiu, 2) lengvai suformuluoti, 3) pritaikinti klausiamų sakinių sąrangai.

Jungiant abu atžvilgius matome, kad paklausai turi pasižymėti objektyviniu, psichologiniu ir kalbiniu taisyklingumu. Be to, atskiri paklausai turi sudaryti vieną organizuotą sistemą - klausinėjimą, nes kaip sakyta klausinėjimas ir yra paklausų eilė. Čia dar pridėsime, kad ji turi būti organizuota.

Pats klausinėjimas turi būti sutvarkytas, nuosekliai išdėstytas ir nuosekliai vedamas. Klausinėjimas bus tada gerai sutvarkytas, kai jis ves prie vieno tikslo, būtent, prie tam tikro mokomojo dalyko išaiškinimo arba jo sąrangos išdėstymo. Klausinėjimas turi būti nuosekliai išvystytas ta prasme, kad paklausai ir atsakymai privalo būti taip derinami, kad su jų išvystymu išsivystytų ir pats dėstomasis dalykas; čia dar turi būti einama nuo lengvesnių prielaidų prie sunkesnių. Pagaliau tik gyvas, vieningai vedamas, klausinėjimas galės žadinti mokinių susidomėjimą ir išvidinį jo veiklumą.

Klausinėjimas gali turėti pakartojamosios, pritaikomosios ir randamosios reikšmės. Pakartojamasis klausinėjimas gilina įsiminimą bei dalyko supratimą; pritaikomasis žadina mokinių iniciatyvą, reikalauja iš jų įgytas žinias naujiems atsitikimams; randamasis padeda rasti naują tiesą. Išrandamasis klausinėjimas susideda iš vedamųjų paklausų ir dažnai baigiasi nuotakingu dėstymu. Čia tinka taip pat Wilmanno nusakytasis principas: nieko mokiniams nesakyti, ką jie patys gali pa-
sisavinti ir nieko jiems neteikti, ką jie patys gali rasti. Tik tuo atveju, kada pačių mokinių tiesos radimas pareikalauja per daug laiko mokytojas turi padėti tiesą rasti. Kai klausinėjimas yra vedamas klaseje, paklausai reikia statyti visai klasei. Po tam tikros apmastymo

atvangos dera iššaukti vienas kitas mokinys atsakymui pasakyti. Gera dar, kai rankų kėlimu ar kuo didžiausio mokinių skaičiaus išklausinėjimu tikrinama, koks jų skaičius atsakymus yra paruošę. Kai didesnis mokinių skaičius yra klausinėjamas, tada mokiniai stengiasi labiau dalyku domėtis, susimezga artimesni ryšiai tarp mokytojo ir mokinių. Tačiau yra pedagogų, kurie mano kitaip ir sako, kad klausinėjimas mažai ką duoda. Šiaip būtų tada, jei klausinėjimas būtų tuščias - visa tesuponuotų atsakymus. Bet kada klausinėjimas yra indiferentiškas ir yra derinamas su nuotakiu dėstymu, jis kaip ir kiti mokymo būdai padeda rasdinti tiesos ir vystyti mokinių iniciatyvą. Juk mokinių iniciatyva dažniausiai ir reiškiasi paklausais, statomais mokytojui. Šitokie paklausai gali būti pamokos pradžioje arba jos pabaigoje ir mokytojui jie yra labai brangintini, nes leidžia spręsti apie mokinių orientaciją, jų supratimą mokomojo dalyko. Mokytojo atsakymas gali būti duotas tiesiai į paklausimą arba gali būti išvystytas sekančioje pamokoje.

Galima dar keletą žodžių pasakyti apie atsakymo savybes. Pirmiausiai reikalautina, kad atsakymai atitiktų paklausą ir būtų nei per siauri nei per platūs. Atsakymas turi būti tikras turinio atžvilgiu ir taisyklingas žodine išraiška ir išvystytas pilnu sakiniu. Kai atsakymai nepilni, ar trūksta ko kito, pedagogui privalu pirmiausia patikrinti pačiam save, ar jis nėra padaręs kokių klaidų savo paklausime. Atsakymo platumas yra leidžiamas tada, kai norima iš mokinio išgauti papasakojimas.

ac) ATSKIRI PAAIŠKINIMAI. Čia yra suprantami plačia prasme ir todėl reikia juos skirti nuo aiškinamosios mokymo lyties. Sporadiniai arba atskiri paaiškinimai priklauso mokymo būdai, priešingam kaip tik nuotakiajam dėstymui kai aiškinamoji mokymo lytis gali reikštis ir nuotakiu dėstymu ir atskirais paaiškinimais. Atskiri paaiškinimai netrunka ilgai ir pasitaiko taip papildydami juos, nes jų yra pasigaunama ten, kur pirmųjų yra maža.

Joks dėstomasis dalykas negali apsieiti be paaiškinimų, kurie gali būti daromi pamokos pradžioje, jos eigoje ar jai baigiantis. Paaiškinimai daromi pamokos pradžioje yra vadinami paruošiamaisiais, paaiškinimai daromi pamokos viduryje vadinami įterpiamaisiais ir paaiškinimai daromi pamokos gale vadinasi atbaigiamaisiais. Pradedamieji paaiškinimai paruošia dėstymui suprasti, darbui atlikti, uždukiniui išrišti ir t.t., įterpiamieji paaiškinimai vartojami tada, jei reikia juos padaryti pamokos vidury ir negali būti padaryti nei pamokos pradžioje, nei jos pabaigoje, pavyzdžiui, žodžio paaiškinimas, kokios nors smulkmenos iškėlimas ir panašiai. Atbaigiamieji paaiškinimai liečia pamokos išvadas. Mokytojas privalo nusimanyti, kuri ir kokių paaiškinimų privalu daryti.

Kaip paaiškinimai daryti? Paaiškinimų reikalas, jų platumas, lytis, savybės ir kita pareina nuo dėstomųjų dalykų, mokinių išlavimų bei jų gabumų. Mokytojas turi visada atsižiuoti į dalyko sunkumą ir jį derinti prie mokinių pasiruošimo. Jei pasiruošimas yra mažesnis ar gabumai mažesni, tai dalykas yra sunkiau suprantamas, ir reikalas jį priderinti mokinių pasiruošimui didėja. Paaiškinimai kaip tik ir padeda šiuos dalykus derinti; jie išlaiko santykį tarp mokinių pasiruošimo ir mokomojo dalyko sunkumo. Jei paaiškinimas kito tikslo neturi ir kitu atžvilgiu yra nereikalingas, tada jis pigiai trukdys patį mokymą, skaldydamas pamokos visumą ir blaškydamas mokinių dėmesį. Taigi, paaiškiniame reikalauti tik tada, kai jo reikia, ir tiek, kiek jo reikia. Jis privalo būti išmintingai lakoniškas. Kai paaiškinimai peržengia lakoniškumo ribas, jie išsvysto į nuotakųjį dėstymą, kas yra jau nebetikslu, nes šių dviejų būdų funkcijos yra skirtingos. Taigi, atskiri paaiškinimai turi tarnauti savo tikslui – didaktiniam visumos reikalui. Kiekviena pamoka siekia vieno kurio tikslo. Atskiri paaiškinimai šitame bendrame pamokos siekime turi tinkamai atlikti savo, o ne kitu būdu uždavinį, nes tik tada jie bus geri. Kaip prie nuotakaus dėstymo, taip ir prie atskirų paaiškinimų mokytojas turi būti pasiruošęs iš anksto.

b) NETIESIOGINIAI MOKYMO BŪDAI. Netiesioginiuose mokymo būduose mokytojas yra regimai daugiau pasyvus, gi mokiniai yra daugiau regimai aktyvūs, nes mokymas yra vedamas taip, kad daugiausiai turi dirbti patys mokiniai. Šitie netiesioginiai mokymo būdai yra tylimasis mokymas, rašto ir namų darbai, kontroliavimas.

ba) TYLIMASIS MOKYMAS. Jis esti: 1) kai mokytojas turi užsiimti su kitais mokiniais ir pirmuosius pačius palieka darbu dirbti ir 2) kai mokytojas lieka regimai pasyvus tam, kad leistų patiems mokiniams savarankiškai dirbti, nors jis ir nėra tuo pat laiku su kitais mokiniais užsiėmęs. Pirmasis būdas pasitaiko pradžios mokyklose, kai mokytojas pirmą skyrių moko tiesioginiai, gi antrąjį netiesioginiai, vėliau juos pakeisdamas. Aišku, kad tas pareina nuo mokytojų nepritekliaus, ir yra tikra blogybė, nes lieka laisvų tarpų. Kad ši blogybė mokymo darbe atsisvertų, tylusis pradžios mokyklų mokymas reikalauja daug drausmės, priežiūros, mokytojo įtaigos – žodžiu didelio neregimo mokytojo aktyvumo.

Antruoju atžvilgiu tylimasis mokymas yra viena iš pritaikymo priemonių, vartojama ypač veikdomosios mokymo lyties, ir randa vis daugiau vietos darbo mokykloje. Mokytojas čia nenustoja veikęs, pirm pasakytais nurodymais, savo įtaiga, autoritetu asmenybe ir panašiai. Jis yra klasės siela, vedovaujant visam tyliajam mokymuisi ir vedanti jį prie pažinčių pritaikymo.

bb) NAMŲ DARBAI, kurie mokiniams užduodami atlikti namie, turi jau ne tik pritaikymo prasmės, bet yra dar ir kūriamosios iniciatyvos žadinimas, nes jiems gali būti užduota ir šis tas nauja. Be to, namų darbai turi dar ir tą gerą savybę, kad jie prisideda prie mokinių būdų bei valios lavinimo ir duoda progos mokymo dalį perkelti iš klasės ribų, kai mokinys yra pasilsėjęs ir gali intensyviau dirbti. Tačiau visas beveik namų darbo sekmingumas dažnai pareina nuo klasės darbų sutvarkymo, tinkamo jų vedimo.

Namų darbai iki 9 metų amžiaus visai nepatariami. Toliau jie turi augti sulig tuo, kaip bręsta patys mokiniai. Vienas pedagogas, pavyzdžiui, nurodo, kad 9 metų mokiniui reikia skirti tris su puse darbo valandas klasėje ir vieną valandą namie, o 17 metų mokiniui reikia skirti 5 valandas mokykloje ir 3 valandas namų darbo.

Namų darbai galima vadinti uždaviniais plačia prasme; lengviausi uždaviniai, kai duodama ir medžiaga ir lytis - tai pati pamoka. Sunkiau, kai turinį reikia įdėti - lytį dar sunkiau, kai pats mokinys turi pasirinkti ir turinį ir lytį. Duodant namų darbams uždavinius lygiai kaip ir klasėje, reikia atsižiuoti į mokinių išsilavinimą ir gabumus. Reikalinga dargi, kad mokiniai tiksliai suprastų, kas nuo jų reikalaujama: darbo patikrinimas, jo pritaikymas arba abudu kartu. Yra pažiūrų, kad namų darbai yra nepageidaujami, nes, būk jie atima laisvą laiką, apsunkina dar mokinius nauja našta, sunku parinkti vienodai lygaus darbo taip pat nevienodos mokinių aplinkybės, mokinių darbai įtraukiami į šeimą ir t.t. Šioms pažiūroms yra ir priešingų, būtent, kad darbas mokiniui nebūtų sunkus, jei klasėje yra dėstoma gana gerai. Be to, namų darbai ruošia prie savarankiškumo, lavina būdą, veda prie tvarkos, atsakomingumo, duodama progos pasitaisyti atsilikusiems. Kai šeimon įtraukiamas mokslas, tai dar geriau, nes arčiau susiglaudžia šeima ir mokykla. Tiek vienu, tiek kitu turima labai daug tiesos ir klausimo išsprendimas pareina nuo to, kokie atžvilgiai čia gali būti labiausiai sprendžiami.. Čia gali būti tokiais atžvilgiais tik auklėjimo atžvilgiai. O šiuo atžvilgiu namų darbai yra reikalingi, nes ilgas sėdėjimas yra neišvengiama blogybė. Reikia tik mokytojo sumanumo tuos darbus mokėti paruošti, juk namų darbais gali eiti ir tokie darbai, kaip piešimas, knygų skaitymas, braižyba, rankų darbai ir panašiai. Šitie darbai reikia skaityti jau neprivalomaisiais, bet patariamaisiais. Mokytojas taip pat turi patarti ir knygų skaitymą. Jo dargi prievolė mokiniams knygų parinkti, paskatinti skaityti, kartais paklausinėti, kaip jos skaitomos ir panašiai. Tik šiame žygyje mokytojas tada gali daug laimėti, kai jis turi mokinių pasitikėjimą. Iš viso namų darbai išsivysto mokiniuose savarankiškumą, ir užima laisvą laiką, naudingai jį išnaudodami.

bc) KONTROLIAVIMAS. Svarbiausi kontroliavimo būdai yra: 1) užduotos pamokos atpasakojimas, 2) kviečiamasis atkartojimas ir 3) egzaminas.

Užduotosios pamokos atpasakojimas yra viena iš kontroliavimo priemonių namų darbams. Norint žinoti, kaip mokinys pasisavinęs per teikiamąsias žinias ir kaip jas supratęs, liepiama atpasakoti užduotąjį dalyką. Atpasakojimas gali būti pamokos pradžioje arba jos pabaigoje. Kaipo taisyklė, galima laikyti, kad atpasakojimas būtų daromas pamokos pradžioje. Toks atpasakojimas tarnauja įvadu į naują pamoką ir moko senas pažintis surišti su naujomis, kurios pirmutinės tarnauja pradedamuoju punktu.

Be to, pamokose pasakojimo medžiaga yra skirstoma į dalis ir jos duodamos pasakoti keliems klasės mokiniams, kad didesnis mokinių skaičius būtų įtrauktas į patikrinėjimo darbą. Likusius mokinius gera judinti vedamaisiais paklausais ir su jų pagalba atitaisyti pasakojančių daromas klaidas. Pasakotojai turi laikytis nuotakaus dėstymo. Šaukiamieji mokiniai neturi nusimanyti, kada jie bus šaukiami - tuo ir geras kontroliavimas pamokos pradžioje, kad mokiniai pasiliuosavę nuo šaukimo baimės likusią pamokos dalį su visu dėmesio įtempimu gali dalyvauti mokytojo aiškinime.

Specialūs kartojimai daromi viena kuria ištisa pamoka, kai yra pabaigtas atskiras dalyko skyrius arba jo dalis. Specialus kartojimas reikia vesti nauju būdu, pavyzdžiui, jei istorija buvo inama apžvelgiamuoju būdu, gera kartoti prisilaikant chronologinės tvarkos.

Specialus dalyko kartojimas prisiartina prie egzamino. Egzaminai turi tikslu patikrinti pažinčių pasisavinimo laipsnį, pakelti mokinius į aukštesnę klasę, nustatyti jų išsilavinimo laipsnį ir panašiai. Pedagogika iš egzamino reikalauja: 1) egzaminas turi būti išlaikytas privalomos programos ribose, 2) kreiptis į atmintį ir protavimą, 3) palankiai turi atstatyti pedagogikos reikalavimus, 4) paklausai neturi būti gausūs ir turi reikalauti dalyko išvystymo, 5) lengvesniais, vidutiniais ir sunkesniais paklausais nuspręsti mokinio išsilavinimą.

III. Pamokos teorija.

1. Pamoka, kaip smulkiausia didaktinė vienutė, sudaranti vieną vienumą. Mokymas turi būti tvarkingai suorganizuotas į pamokas. Į pamoką, kaip į didaktinę vienutę, realizuojančią smulkiausią mokomosios medžiagos dalį, turi įeiti visi momentai bei principai. Pamoka neturi suimti per daug medžiagos. Kiekviena valanda, pamoka turi sudaryti visumą, didaktinę vienutę. Jei iš vienos pusės turi eiti skirstymas, tai iš kitos pusės turi būti pamokos viena su kita

taip sujungtos, kad jos sudarytų nuoseklią programą.

2. Pamokos tikslas, uždaviniai ir rolė protinimo darbe. Pamokos tikslas aiškėja iš organiškai genetiško medžiagos išvystymo, kuri stengiamasi, kad pamoka, kaip atskira didaktinė vienetė būtų rišama su visa perteikiamosios žiniijos visuma. Laikantis principo, kad nereikia mokiniams sakyti to, ką jie patys gali pasisakyti, reikia atitinkamai suskirstyti ir mokomąją medžiagą. Suskirsčius mokomąją medžiagą, svarbu žinoti kokie reikia prisilaikyti mokymo būdai, kad darbas vyktų sėkmingai? Tą ryškiau galima nustatyti susipažinus su pagrindiniais pamokos principais.

3. Pagrindiniai pamokos principai. Norint mokinį išmokyti kokio nors dalyko, reikia žinoti, kas naujo tuo norima įnešti į mokinių prigimtį. Pamoka paprastai prasideda ėjimu nuo jau pažintų dalykų prie dar nežinomų. Tai yra pamokos pagrindas. Vaikas, ateidamas į mokyklą, atsineša tam tikrų pažinčių, su kuriomis negalima nesiskaityti. Ant šių pažinčių, lyg ant kokio pagrindo, statomas tolimesnis mokslo rūmas. Tas dėsnis tinka visam protinimo laikui. Sąryšy su tuo galima nustatyti kiekvienos pamokos bendrieji bruožai. 1. Kiekviename mokyme privalu eiti nuo pažįstamų dalykų prie nepažįstamų.

a) Didaktinių pamokos momentų analizė ir sintezė, b) apereceptyvinė įžanga, c) konkretinių davinų patiekimas, d) didaktinis apdirbimas, e) atkartojamoji santrauka ir f) pritaikymas.

a) Didaktinių pamokos momentų analizė ir sintezė. Proto metodologija iki šiol nagrinėja didaktinius mokymo momentus, atitrauktus nuo mokymo aplinkybių, svarstydamą protinimo vyksmą, bei vykdomąsias protinimo priemones. Dabar atitraukus matymo momentus, reikia suvesti į vieną didaktinę sintezę, kuri turi atitikti konkretiniams darbo reikalavimams, kitaip sakant, didaktiniai momentai reikia dabar nagrinėti iš konkreto. Tačiau šitas nagrinėjimas nebus taip platus, kaip jis galėtų iš tikrųjų būti, nes negalima visas didaktines taisykles praveisti konkretiniu būdu. Čia tegalima perteikti tik bendrų nurodymų. Nesunku spėti, kad didaktinių momentų konkretizavimas visų pirma ir labiausiai prasideda po pamokos. Taigi, kas yra pamoka? Iš savo patyrimo jau žinome, kad visa mokomoji medžiaga yra skirstoma pirmiausia į dalykus, dalykai skirstomi į kursus, kursai į dalis, o dalys skirstomos į pamokas. Tad pamoka yra didaktinė vienetė realizuojanti konkretiniu būdu smulkiausias programos dalis. Tas realizmas vyksta ne išsyk, bet pamokų eigoj tam tikrais didaktiniais momentais, kurie bus vėliau svarstomi. Pamokos uždaviniu yra patiekti mainymas mokslinių pažinčių ir jų pagalba išvystyti maximum intelektualinio sugebėjimo mokiniuose. Kadangi, kaip žinome, atskiri mokomieji dalykai turi

savotiškų ypatybių, dėl kurių tenka daugiau ar mažiau laikytis tam tikro metodo, mokymo lyties, mokymo būdo, tad pradedant kurį dalyką dėstyti, svarbu susirūpinti dalyko analize ir sinteze. Kitaip tariant, svarbu nustatyti dėstomojo dalyko tipas ar ta grupė, prie kurios jis priklauso. Toliau, reikia pažvelgti į dėstomąją medžiagą, psichologinius ir loginius pasisavinimo tarpsnius ir organinio genetinio medžiagos išvystymo tarpsniu atžvilgiu. Tenka nustatyti ir mokymo metodas, pagrindinės mokymo lytys, kurios atitinka mokymo tarpsnius, mokymo būdus ir atsižvelgti į didaktinius pamokos momentus. Tik visa tai padarius ir visa iš anksto apžvelgus, tegalima laukti iš pamokos gero sekmingumo, pavyzdžiui, mums tenka dėstyti filosofijos propedeutiką. Pirmutinis klausimas bus tai, kokios specialės ugdomos vertybės yra siektinos propedeutikos priemonėmis? Filosofijos propedeutika aukštesnėse klasėse tarnauja įžengiamuoju laiptu į filosofijos sistemą arba plačiai suprantama pasaulėžiūros mokslą. Jeigu ją panagrinėsime giliau, tai rasime, kad sekmingam darbui šioje srityje ir bendrai geram orientavimuisi pasaulėžiūros dalykuose reikalingos dvi vertybės: 1) sugebėjimas sąmoningai analizuoti pažinimo įvykius ir 2) sugebėjimas sintetizuoti atskiras pažiūras į suorganizuotą pažinčių visumą. Toliau-
sias ir artimiausias propedeutikos tikslas yra bendras su kitais dalykais. Antras klausimas bus, prie kokių dėstomųjų dalykų grupės priklauso filosofijos propedeutika. Iš Wilmanno lavinimo medžiagos suskirstymo randame, kad filosofijos propedeutika priklauso prie idealiųjų, vadinasi, šį dalyką, dėstydami materialinę ir formalinę pareigas, reikia išlaikyti pusiausviroje: turės būti tiek perteikiamos pažintys, kiek ir proto galios išvystytos. Trečiojoje vietoje teks išskirti, kuris psichologinis pasisavinimo tarpsnis turės reikšmės dėstomajam dalykui. Idealioms, prie kurių priklauso filosofijos propedeutika pagrindinės reikšmės turi mąstymo bei supratimo tarpsnis. Reiškia šiuo atveju daugiausia privalo dėmesio sutelkti į nominalinį žodžio ir realinį dalyko supratimą, kai iš tikrųjų yra pagrindas geras sąvokų supratimui.

Toliau teks nustatyti loginiai momentai. Filosofijos propedeutikai turi reikšmės loginė analizė ir realinė sintezė. Loginė analizė veda nuo patyrimo prie supratimo, realinė sintezė - realinės dalis suveda į realinę visumą.

Penktą klausimą sudaro organiniai genetinės medžiagos išvystymas. Organingumo principas reikalauja, kad atskiros pamokos dalys ir dalyko skirsniai būtų organingumo sąryšyje ir keltų grendžiamąją, vienybės principą, t.y. atskiros pamokos ir dėstomojo dalyko dalys būtų išvystytos nuosekliai, remiantis gramatine psichologija pagal prigimtąją tarpsnių eigą. Logiką ar psichologiją Wilmannas

pataria dėstyti realia genetinė tvarka, metafiziška moksliniu genetiniu būdu.

Metodo klausimas. Filozofijos prepadeutikai tenka vartoti abiejų metodų, nes jie padeda išlaikyti pusiausvyrą tarp materialinės ir formalinės pareigos. Heuristiniu metodu galima padaryti daug analizių, reikalingų filozofijai supratimui.

Mokymo lytys. Filosofijos prepadeutikai labiausiai tinka išvystomoji bei aiškinamoji lytys, nes jos atitinka supratimui bei mąstymui. Nominalinis žodžių aiškinimas supažindina su terminologija, o realinis dalyko išvystymas suartina su sąvokomis.

Mokymo būdai. Mokymo būdai paprastai tenka derinti prie mokymo lyčių, taigi, nustatius dalykui mokymo lytis tuo pačiu jau nustatomi ir būdai. Štai trumpas pavyzdys, kaip reikia analizuoti dalyką prieš tai, negu jis pradėdama dėstyti. Kai šitaip iš didaktikos atžvilgio yra išanalizuojama, tenka rūpintis visi šie didaktiniai momentai suvesti į organingą visumą, konkretę vienetą - pamoką. Taigi šis pradžios dalyko analizavimas yra tam, kad paskiau iš to galima būtų sudaryti organingą visumą. Bet kaip mokojo dalyko analizavimas yra įvairus pagal pačius dalykus, taip ir pamokos sąranga išanalizuotų dalių irgi gali būti įvairi pagal dėstymo objektus. Vienaip šitie išanalizuoti pamokos didaktiniai momentai teks derinti matematikos pamokoj, kitaip istorijos, dar kitaip gimnazistikos. Tačiau bet kurios pamokos sudarymas yra ir bendrų dalykų taigi protavimo metodologijoje pamokos sąranga irgi atitinka nuo konkretinių aplinkybių ir tyrinėja tai, kas yra teisinga visoms pamokoms.

Pati tikroji pamoka prasideda nuo to momento, kai yra jau pabaigtas mokinių kontroliavimas ir mokytojas pereina prie naujo dalyko aiškinimo. Protavimo metodologija ir turi dėmesyje šitą tikrąją pamoką. Visų pirma jai yra statomi trys reikalavimai: 1) kiekviename mokyme eiti nuo to, kas pažįstama, prie to, kas nepažįstama, 2) nuo konkrečiau prie abstraktinio ir 3) kiekviename mokyme turi būti kartojamos naujos pažintys, įsimenamas ir pritaikomas naujas atsitikimas. Pagal šiuos tris reikalavimus ir susidaro pamokos sąranga, atsakanti trimis psichologijos dėsniais: pirmasis reikalavimas atsako apėrcijos dėsniais, antras - asociacijos dėsniais. Skirstant tai smulkiau, gaunami 5 tipingi didaktiniai pamokos momentai, pagal kuriuos pamokoje yra realizuojama smulkiausiaji lavinamosios programos dalis. Štai šitie penki didaktiniai momentai: 1) einant prie dėstymo naujo dalyko reikalinga jį sumegzti su senais dalykais, nes to reikalauja psichologiniai apėrcijos dėsniai. Taigi pirmasis didaktinis momentas ir yra apėrcyvinis įžanga. 2) Patačius į sąryšį senąjį dalyką su naujuoju, reikia naujo

ji dalyką atvaizduoti konkretiniu būdu, kad sudaryti empirinį pagrindą. Iš čia gauname antrąjį momentą - konkretinių davinų patiekimą. 3) Toliau konkretiniai daviniai reikia apdirbti, kitaip tariant, privesti prie protinio pažinimo, išvedant iš vaizdavimo sąvokos. Čia gauname didaktinį apdirbimą, kurio svarbusis uždavinys išvesti aiškias idėjas iš patiektų konkretinių davinų. Tai daroma atatraukos ir abstrakcijos keliu, dėlko ir didaktinis apdirbimas remiasi abstrakcijos dėsniais. O gi atatraukos ir abstrakcijos kelias yra analitinis. Po analitinio vyksmo paprastai turi sekti sintetinis, suvedas atskiras dalis į vieną visumą. Šituo susirūpina ir didaktikos pamokos momentas. 4) Sintetinį darbą atlieka atkartojamoji santrauka. Ji sudarytas santraukos sąvokas suveda į vieną suglaustą visumą. 5) Paskutinis didaktikos pamokos momentas yra pritaikymas. Jis remiasi asociacijos dėsniais. Jame įvyksta senų ir naujų pažinčių sutapimas.

Tokiu būdu gauname penkis didaktinius momentus: 1) aperceptyvinė išanga, 2) konkretinių davinų patiekimas, 3) didaktinis apdirbimas, 4) atkartojamoji santrauka ir 5) pritaikymas. Antras, trečias ir penktas yra pagrindiniai, pirmas ir ketvirtas, kaip nieko naujo neįnešą, yra šalutiniai. Antras atitinka patirtinį mokymo bei mokymosi tarpsnį, trečias protautinį ir penktas - pritaikomąjį.

Šita didaktinių momentų schema nėra koksai geležinis dėsnis, kuris negalėtų būti keičiamas pamokos eigoje. Atskirais atvejais bei atskiriems mokomiems dalykams jis teks kitaip statyti, tačiau ji yra tipinga iš savo esmės ir tikslinga savo psichologine sąranga. Sekančiuose skyriuose visi šie didaktiniai pamokos momentai teks skyrium pasvarstyti.

b) Aperceptyvinė išanga. Apercepcijos žodis yra padarytas iš percepcijos žodžio, pridėdant „a“, kuri reiškia tai, kas yra po percepcija. Percepcija yra išpūdis iš mokomojo dalyko, apercepcija - išviršinių išpūdžių formavimas mūsų sieloje. Percepcija yra išviršinė veikmė sielai, apercepcija išvidinis sielos vyksmas. Į pedagogiką šį terminą įvedė Herbart. Jo supratimu apercepcija yra komplikuota percepcija, t.y. priėmimas naujo išpūdžio sąryšyje su tuo, kas yra sieloje. Wilmanno supratimu apercepcija yra vyksmas, kuriame naujos pažintys yra sujungiamos su pagalba senų arba naujus dalykus atvaizduoja seni dalykai. Heabrich tą aptaria naujų sąvokų įgyjimu su pagalba senų vaidinių. Gi nuovoka (percepcija) yra sąmoningas išpūdžio pastebėjimas ir atpažinimas jo sudarytojo praeityje bendrinio tipo arba vaidinio daiktai, nuvokimai tik tada, kai juose galima atpažinti bendrinį dalyką, pažįstamą jau iš ankstyvesnio patyrimo. Neturint šio bendrinio tipo pažinimo, negalima turėti tikslios apie daiktą nuovokos. Taigi, kiekvienai nuovokai reikia ankstyves-

nio patyrimo ir vaizdinio, kuris yra apercepcijos pagrindu.

Todėl galima sakyti, kad apercepcija yra savinamasis nujautimas kuriuo įgyjamos naujos pažintys senųjų pagalba.

Apercepcijos apraiška ir jos psichologiniai protarpiai didaktikai yra labai svarbūs, juk mokymas turi skaitytis su tuo, kad būtų einama nuo pažįstamo prie nepažįstamo, nuo savo prie svetimo, nuo artimo prie tolimo ir t.t. Jau iš namų mokymo atsineša tam tikrų vaidinių ir išpūdžių, kurie ir yra pradedamuoju pamatu pradinio mokymo, prie kurio reikia derinti naujas pažintis. Tad mokytojui kyla reikalas susipažinti su mokinių vaidiniais, jų idėjomis, bendrai su jų pažinimu.

Apercepcija yra suderinimas, kuris įvyksta sąmonėje tarp naujo davinio ir senų pažinčių. Ji remiasi trimis psichologijos faktais:

1) per tai, kas pažįstama, kyla susidomėjimas tuo, kas yra nauja. Šis psichologijos dėsnis yra visai suprantamas, prisižiūrėjus kiek į realybę. Žmonių dėmesys yra veiklus, kai jis turi reikalo iš dalies su senu, žinomu, o iš dalies su nauju nežinomu dalyku. Toks dalykas sukelia susidomėjimą ir sužadina domėjimąsi. Ir iš tikro susidomėjimo pagrindu, kaip tik ir yra apercepcijos apraiška ta prasme, kad jis yra artimesnis pažinčių apercepcijoms. Žmogus domisi tuo dalyko atžvilgiu, kuris jam pažįstamesnis ir kuo labiau jis pažįstamas, tuo didesnis būna domėjimasis. Vadinasi, nuo to, kas pažįstama, pareina ir susidomėjimo dalykas, atžvilgis ir išdava.

2) Per tai, kas pažįstama, galima sąmoningai pažinti arba nuvokti tai, kas yra nauja. Šis faktas yra surištas su nuvokimo esme. Atpažinimas veda prie palyginimo naujame patyrimo seno dalyko su nauju, todėl, pavyzdžiui, juo daugiau dalykas yra pažįstamas, tuo daugiau jame nuvokiame ką nors naujo. Nuo šio fakto veda tiesus kelias į trečiąjį.

3) Per tai, kas yra pažįstama, galima suprasti tai, kas yra naujo. Dalyko supratimas pagal šitą faktą pareina nuo senų pažinčių. Iš tikro, kai tarp seno ir naujo dalyko atstumas yra didelis, dalykas lieka nesuprantamas; kad tai įvyktų, reikalinga naująjį dalyką pastatyti į artimą sąryšį su senuoju, kitaip tariant, naujasis dalykas reikia palaikyti naujam pažinimui. Jei šito palenkimo mokyme nebūtų, mokiniai patys stengtųsi jį atieškoti, nes psichologiniai kyla pas juos reikalas naujas pažintis įvesti į bendrą pažinčių sistemą, kas įvyksta, jei jų išsilavinimas yra geras, ir nepavyksta, lieka dalykas nesuprantamas, jei jų išsilavinimas yra menkas.

Iš šių trijų apercepcijos faktų apžvalgos galėjo paaiškėti jų svarba mokyme. Jų išlaikymas protinimo vyksme laiduoja didelį sekmingumą. Nuo apercepcijos pareina ir dalyko patyrimas jauslėmis ir supratimas protu ir pasisavinimas atmintimi.

Iki šiol buvo kalbėta apie pačius apercepcijos faktus, dabar tenka paliesti aperceptyvinę išangą, kaipo didaktinį pamokos momentą. Aperceptyvinė išanga susideda iš dviejų dalių: 1) naujo pamokos dalyko skelbimas, 2) pažįstamų dalykų prisiminimas. Pirmoji dalis atstovauja naująjai pažinčiai, antroji senąjai, su kuria turi sutapti naujoji pažintis.

1) Naujojo dalyko skelbimas. Jis atstatina pamokos temos skelbimui arba dalyko formulavimui. Jis daromas vienu sakiniu, nors gali būti ir painesnis. Šioje vietoje reikia dar nusakyti pamokos klausimo stovis, reikiama daviniai, paaiškinti aplinkybės atžvilgiu. Kai naujas dalykas yra painesnis, pamokos pradžioje skelbiama bendrai, o pamokos eigoje atskiruose savo dalykuose skelbiame skyrium ir plačiau. Naujo dalyko skelbimas turi ir neigiamos ir teigiamos reikšmės į mokinių psichiką. Pirmuoju atveju pašalina iš mokinių psichikos vaidinius bei sąvokas, neturinčias ryšio su naujuoju dalyku, gi antruoju atveju pakreipia mokinių sąmonę tyrinėjamąja kryptimi ir sužadina naujų vaidinių bei sąvokų. Be to, sužadina dėmesį ir padeda susitelkti psichiniai. Pedagoginiu atžvilgiu naujo dalyko skelbimas sužadina veiklumą. Veiklumo sužadinimas reikalauja, kad mokiniai žinotų, kas iš jų yra reikalaujama ir į ką jis turi kreipti dėmesį bei pastangas. Ir kai šitokio tikslaus dalyko pastatymo nesti, mokinių psichika pasilieka banguojanti, dėmesys nesutelkiamas.

Naujo dalyko skelbimas turi pasižymėti trimis didaktinėmis kokybėmis: 1) aiškumu, 2) vaizdumu ir 3) idomumu. Naujo dalyko skelbimas turi būti padarytas aiškiais žodžiais, toliau naujam dalyko skelbimui pradedamasis punktas yra konkretinis dalykas, kuris savo lytimi ir turiniu turi būti vaizdas ir konkretiniu būdu išreikštas. Skelbiamasis dalykas, pagaliau turi pagauti jausmus vaizduotę ir tuo sužadinti dėmesį.

Naujo dalyko skelbimas iššaukia mokinių atmintyje efektus, kurie turi ryšio su nauju dalyku. Su šitais faktais mokiniai nori surišti tolimesnius aiškinimus, tačiau nereikia mokinių atmintimi per daug pasitikėti. Čia reikia sąmoningai nusimanyti, kas galima suponuoti ir ką reikia išskelti, paaiškinti. Paaiškinimas iškelia prisiminimą, tačiau jis negali trukti ilgiau 5 minučių. Gera yra priminti ir tas, kas mokiniams žinoma už mokyklos ribų, bet čia įeiname į senų pažinčių prisiminimą. Jis gali būti daromas: 1) paklausais, tiesioginiu aiškinimu. Pirmu atveju būtų laikomasi lyg heuristinio, antur-tetinio metodo. Paklausai labiau yra pageidaujami, nes jie mokinių verčia aktyviau surišti su nauju dalyku. Prisiminimas turi turėti ribas, kurias nustato mokinių išsilavinimas. Dėl pastarojo dalyko mokytojas gali leisti mokiniams pasisakyti savo nuomonės ir išsipašakoti savo žinias, kad paaiškėtų jų intelektualinis išsilavinimas

ir supratimas. Jei prisiminimas buvo daromas paklausų būdu, gera vėliau išdavas suglausti į vieną visumą. Priminimo laipsnis ir pobūdis turi keistis pagal tai, kaip mokiniai bręsta.

c) Konkretinių davinų patiekimas. Tai antras ir pagrindinis pamokos momentas, atitinkąs empyriniam psichologijos pasisavinimo tarpsniui ir turįs tiesioginės reikšmės jusliniam bei jausliniam patyrimui, kuris tarnauja atrama protiniam pažinimui. Konkretinių davinų patiekimas tiesia empirinį pagrindą pamokos schemeje. Jis konkrečiais būdais atranda naujas pažintis, kad mokymo psichikoje galėtų prisidėti naturalus vyksmas, kuris kaip žinome, prasideda nuo vaidinio ir eina prie sąvokos, toliau spęsimo ir pagaliau protavimo. Konkretinių davinų patiekimas ir tarnauja jusliniam pažinimui tuo tikslu, kad juslinis pažinimas tarnautų protiniam pažinimui, kuris įvyksta per didaktinį konkretinių davinų (patiekimą) apdirbimą antrame pagrindiniame pamokos momente. Vadinasi, konkretiniai daviniai turi tarnauti protiniam pažinimui, nes be protinio pažinimo, juslinis pažinimas tėra tik pojūčių, išpūdžių, vaidinių krūva. Iš kitos pusės protinis pažinimas be juslinio eina tik žodžiu krūva, nes žodžiai, kaip žinome iš logikos, tėra sutartieji instrumentaliniai ženklai. O kaip tokie, jie negali sužadinti vaidinių, surištų asociacijos vaizdų su tiriamais žodžiais. Jei tarp žodžio ir vaidinio nėra ryšio, mokytojo pareiga šitą ryšį sujungti. Kadangi empirinis pažinimas eina nuo išvidinių juslių prie išvidinių jauslių, tai ir konkretinių davinų patiekime yra dvi dalys, būtent: Pirmoji liečia jusles, o antroji jausles. Pirmoje dalyje iš mokinio pusės atsako vaizdėjimas, iš mokytojo - rodymas, antroje, iš mokinio pusės vaizdavimasis, iš mokytojo - vaizdavimas. Jis turi išlavinti pastabumą. Pastabumui lavinti galima pasinaudoti paveikslais, vaizdais, modeliais, rodant juos, su jais supažindinant ir užduodant tam tikrų pastabumo klausimų. Žodžiu, rodymu stengiamasi mokinio psichikoje sudaryti gyvų vaizdų, atitinkančių dalykams. Apercpcijos keliu mokinys iš jų jau susidaro vaizdinių. Tačiau mokinių susidarytieji vaizdiniai didaktiniu atžvilgiu turi būti: 1) tikslūs, 2) pilni, sudaryti įvairių pojūčių išdavoje, 3) atsparūs - ilgai išlikti atmintyje. Prie šių reikalavimų reikalaujama, kad jie būtų sugestyvieniai t.y. įsteigtų kitus vaizdinius.

Antrąją konkretinių davinų patiekimo dalį sudaro vaizdavimas. Jis naudojasi jau sudarytais mokinių psichikoje vaidiniais. Pagrindinis skirtumas tarp rodymo ir vaizdavimo yra tas, kad pirmu atveju veikia pats daiktas į viršines jusles, o antruoju atveju naudojasi vaidiniais, sudarytais tiesioginio patyrimo. Vaizdavimo pagrindinė priemonė yra žodis, kuris turi tikros didaktinės reikšmės, kai mokytojo valioje virsta tam tikru menu. Pasakojimas, ap-

rašymas, kai mokytojas mokės skaitytis su mokinių vaidinių bagažu ir bus ryškus, liks visai sėkmingi vaidinimai įrankiai.

Rodymas ir vaidinimas gali įvairiai derintis: jaunesniame amžiuje turi persverti rodymas, vyresniame amžiuje, kai mokinių psichikoje vaidinių yra padidėję, turi persverti vaidinimas. Bendrai abi priemonės prie konkretinių davinų pateikimo leidžia mokiniui dalyką patirti ir pergyventi jį išvidiniai, žodžiu tariant, pasisavinti jį jusliniu būdu. Pasisavinus dalyką jusliniu būdu dera ir privalu pasisavinti jį ir protiniu būdu. Šiuo dalyku susirūpina didaktinis pamokos apdirbimas.

a) Didaktinis apdirbimas. Didaktinio apdirbimo momentu kreipiasi ne į jusles bei jausles, bet į mokinio protą. Šiam antrajam pagrindiniam pamokos momentui tenka uždavinys atitraukti patyrimą nuo konkretinių atsitikimų ir jį apibūdinti į visuotiną pažintį ir tada šis momentas atstatoma tam psichologiniam pasisavinimo tarpsniui, kuriu yra mąstymas bei supratimas. Vadinasi didaktinis pamokos apdirbimas veda nuo patyrimo prie supratimo. Pasiremiant konkretiniais daviniais šiame momente svarbu sudaryti bendrą sąvokų arba idėjų ir eiti prie tam tikros taisyklės ar dėsnio išvedimo. Tuo būdu mokiniai naują dalyką įsisąmonina ir įgauna tikrai mokslinės pažinties. Tai yra kulminacinis pamokos punktas, nes nuo jo pareina tikras mokslinių žinių supratimas, jų sisteminimas, sutvarkymas ir t.t.

Didaktinis pamokos apdirbimo momentas prasideda nominalinio dalyko aiškinimu ir baigiasi realiniu dalyko išvystymu. Atskiri mokomieji dalykai gali pareikalauti įvairaus šių dviejų dalių suderinimo, tačiau svarbesnis dalykas yra ne šių dalių tinkama proporcija, bet abejais atvejais iš konkretinių davinų išvedama bendrų idėjų arba sąvokų. O gi sąvokų sudarymas įvyksta atitraukimo ir apibendrinimo keliu. Atitraukimo ir apibendrinimo darbą atlieka žmogaus protas, tad didaktiniame pamokos apdirbime svarbu pasirūpinti, kad pačia pamokos eiga mokinių protavimas būtų keliamas į mokslinį lygį.

Jei konkretinių davinų pateikime visai teisėtai yra reikalaujama kuo didžiausio vaidinimo patyrimo, tai didaktiniame pamokos apdirbime su tokia pat teise dera reikalauti iš didaktinio apdirbimo aiškinimo, nes idėja tegali būti suprantama, bet jokia būdu ne vaidinama. Vaidmuo tegali būti juslinio, bet ne protinio pažinimo, dalykas ir todėl kas yra vaizdas savo lytimi, gali būti neaiškus savo turiniu ir kas yra aiškus savo turiniu, gali būti nevaizdas savo lytimi t.y. išviršiniai, pavyzdžiui, sfinksas yra vaizdas, bet neaiškus. Vaizdumas yra privalomas konkretinių davinų pateikimui, o aiškumas – didaktiniam apdirbimui. Pareinas nuo vaidinimo pajuslinis ryškumas turi užleisti vietą aiškumui, pareinančiam nuo dalyko supratimo. Jaunesniame amžiuje, reikia, kad mokomieji dalykai persvertų savo

vaizdumu, t.y. kad jie būtų daugiau konkretiniais daviniais; vidutiniam amžiuje reikia vaizdumo ir aiškumo sąvokų; pagaliau vyriausiame amžiuje turi vyrauti protinis aiškumas. Pereinant į didaktinį apdirbimą nuo vaidinio gauname tris tarpsnius: 1) idėjos atitraukimas, 2) apibendrinimas, 3) jų išvystymas koncepcijoje arba koncepcijos sudarymas. Pirmas sąvokos sudarymo tarpsnis bus tada, kai mokiniai dėstomajame dalyke išvelgs giminągą rūšį, pavyzdžiui, sužinos, kad medis yra augmuo. Atitraukdami dalyko kurį nors žymę, jį apibendriname - tai antras sąvokos sudarymo tarpsnis. Bet viena žymė dar nesudaro sąvokos, o viena sąvoka nesudaro sąvokų koncepcijos, tik surinkę visus spėjimus apie kurį dalyką, pavyzdžiui, medį, gausime to dalyko (medžio) pilną koncepciją, - tai trečias tarpsnis. Ir šis kaip tik neatskirtų žinių bei sąvokų pažinimas sudarys mokslinį žinojimą. Koncepcijai duoda materialinį pagrindą konkretiniai daviniai ir tai tie, kurie specialiai atitinka protinio apdirbimo tikslumus. Šis sąvokų koncepcijos sudarymas yra ne kas kita, kaip atskirų sąvokų sisteminimas. Tokiu būdu gauname tris protinio apdirbimo tarpsnius: 1) atitraukimas, 2) apibudinimas, 3) sisteminimas.

Nevisi šie trys tarpsniai - visur mokomuose dalykuose turės vienodos reikšmės. Sistematizacija, be to, mažiau taikinama žemesnėse klasėse. Į sistematizaciją reikia pratintis per indukciją, aptartis, išrodinėjimus, išvedžiojimus. Tikra pažintis negali būti pasiekta tokiu būdu, kaip kuris konkretinis davinys, galima tik pradėti protauti, pažinti, suvokti. Tad svarbu stengtis daryti visa, kas padeda naują pažintį suprasti ir ją pasisavinti. Šituo atveju iš mokinių pusės reikalaujama nemažo aktyvumo, nes jie turi dėti pastangos suprasti naują pažintį. Jos negalima prieiti išviršiniai; ji suvokiama išvidiniu būdu. Todėl, jei konkretinių davinų patiekimas yra panašus į perteikiamąją pareigą, tai didaktinis pamokos apdirbimas yra panašus į išvystomąją pareigą. Per didaktinį konkretinių davinų apdirbimą turi būti panaudoti visi metodai, lytys, būdai, kurie atitinka pažinčių išvystymui, pavyzdžiui, žemesnėse klasėse gali tarnauti tam tikslui gerai sudaryti heuristiniai paklausimai. Vėliau dalis medžiagos galima suimti į paaiškinimus. Pagaliau tinka ir nuotakus dėstyti. Bendrai, didaktinis pamokos padirbimas yra tas pats ne tik pamokoje, bet ir visame mokyme, nes jis atsako tiesioginiam protinio tikslui, t.y. intelektualiniam lavinimui, užsitarnauja ypatingo susirūpinimo iš mokytojų pusės.

Atkartojamoji santvarka.

Didaktinis apdirbimas baigiasi atkartojamąja santvarka, kuri sudaro antrąją šalutinį pamokos momentą. Jos reikalą iššaukia pirmieji du šalutiniai pamokos momentai: konkretinių davinų patiekimas ir didaktinis pamokos apdirbimas. Kaip tik ką sakėme, kad didaktinis

pamokos apdirbimas stengiasi iš konkretinių davinų išvesti bendrą sąvoką arba idėją ir iš jų sudaryti aiškia ir pilną naujo dalyko koncepciją. Kadangi dalyko koncepcijos negreit išvystomos, tai pereina kiek laiko. Visų pirma pamoka dažnai skirstoma dalimis, todėl prieš kiekvieną dalį patiekti konkretinių davinų ir toliau juos apdirbti didaktiniu būdu; tuo būdu konkretinių davinų patiekimas ir didaktinis jų apdirbimas pakaitomis ima kartotis ir tiek sykių, kiek dalių turėjo pamoka. Antra, kiekvienos dalies gale tenka daryti formuluotą išvadą, išvesti idėją. Taigi, gauname visą eilę sąvokų, kurios reikia suvesti į vieną sintetinę santrauką, vainikuojančią analitinę pamokos dalį. Ogi ši sintetinė santrauka, lyg visų idėjų reziumė, ir yra atkartojamoji santvarka. Čia įvyksta du dalykai: 1) atskirų pamokos dalių suderinimas, 2) galutinis išvados formulavimas. Taigi, atkartojamoji santrauka suglaudžia atskirų dalių išvadas, jas sistemina į vieną logingą visumą, tiksliai suformuluoja išvadą, žodžiu, iškelia aiškų laimėtas pažintis. Prieš pamoką mokytojas turi nusistatyti, ar jo pamoka bus skirstoma dalimis ar ne, nuo to pareina santraukos pobūdis bei jo reikalus.

f) Pritaikymas.

Penktas ir paskutinis didaktikos pamokos momentas yra pritaikymas, kuris atitinka naujos pažinties praktinio ugdymo tarpšniurį. Per konkretinių davinų patiekimą ir per didaktinį pamokos apdirbimą surasta pažintis, reikia dabar pritaikinti praktiškai. Šitas vykdomos naujos pažinties pritaikymas naujiems atsitikimams įvyksta sugebėjimo priemonėmis. Mokiniai yra verčiami veikti, mokytojas juos veikia. Jei veikdymo sritis yra teorinė, mokytojo veikdymas yra labiau teorinis ir praktinė - labiau praktinis, tačiau ir vienu ir kitu atveju esti pritaikymas, kuris plačia prasme turi praktinio pobūdžio, nes: 1) lavina atmintį, 2) didina kuriamąją iniciatyvą, 3) pratina daryti pritaikymą mokykloje ir gyvenime. Pagal tai gauname šias pritaikymo dalis: 1) pratinimas įsiminti naują pažintį, 2) kuriamosios iniciatyvos žodinis, 3) pratinimas daryti pritaikymą mokykloje ir gyvenime. Dalykas suprasti nėra dar jis pasisavinti. Dalykui pasisavinti reikia dar jis įsiminti, nes kitaip jis nesueis su perceptyvine senų pažinčių puse. Bet iš kitos pusės supratimas yra įsiminimo svarbiausia sąlyga. Taigi, į įsiminimą sueina atmintis ir supratimas. Nei vienu nei kitu skyrium per daug negalima pasitikėti, pavyzdžiui, negalima per daug pasitikėti supratimu, kai mokinių protavimas nėra dar išsivystęs. Šiuo atveju tenka žiūrėti, ar mokinių pasisavinimas nėra mechaninis nesuprantamų dalykų iškalimas. Tik supratimu paremtas įsiminimas gali būti sėkmingas ir ilgai tvirti.

Įsiminimui gali būti palankių aplinkybių. Kadangi įsiminimas yra vaizduotės padaras, tai palankios bus tos aplinkybės, kurios gauna ryškių išpūdžių. Šiuo atveju didėja domėjimosi įtampos laipsnis ir stiprina įsiminimą. Antra, juo daugiau sudaro pojūčių vienas objektas, tuo lengviau juos įsiminti. Trečia, įsiminimą stiprina to paties pojūčio pasikartojimas. Ketvirta, sudarymas naujoms pažintims ryškių asociacijos santykių su senomis pažintimis. Penkta, tvarkomosios proto galios subrendimas, kuris vėliau atstoja kitas priemones. Šiaip įsiminimui tarnauja kartojimas, skaitymas namie, atpasakojimas, paklausai.

2) Kuriamosios iniciatyvos žadinimas. Mokinio iniciatyva prasideda nuo to momento, kai jis pradeda sugebėti pasisavinti ir pritaikinti pažintis. Naujo dalyko pasakojimas rodo jau, kad mokinyss ne tik jį supranta, bet moka išreikšti žodžiais. Išreiškimas idėjos yra

žodžiu yra tam tikras jos realizavimas, todėl žodinė išraiška yra pats pirmasis pritaikymas. Be to, mokinį prie to reikia ruošti visomis priemonėmis, žadinti jo kuriamąją iniciatyvą.

3) Pratinimas pritaikinimų mokykloje ir gyvenime. Šiam reikalui tarnauja priemonės: rašto darbai, pasikalbėjimai, bandymai, uždaviniai ir t.t. Paprastas mokykloje pritaikinimas imamas siauresnės prasmės, o pritaikymas gyvenime – platesnės. Bendrai, pritaikymas baigia naujas pažinties pasisavinimą ir mokslą jungia su gyvenimo tika, todėl jis ir turi rasti vietos kiekvienoje pamokoje.

Suvedę visus didaktinius pamokos momentus gauname šią schemą:

Didaktiniai pamokos momentai.

I. Aperceptyvinė
įžanga	{	1. Naujo dalyko skelbimas,
2. Senų pažinčių priminimas.
II. Konkreti-
nių davinų
patiekimas	I d. {	1. Atskiro konkretinio davinio patiekimas.
2. Didaktinis jo apdirbimas.
3. Trumpa (sąrango) santrauka.
	II d. {	1. Atskiro konkretinio davinio pateikimas.
2. Didaktinis jo apdirbimas.
3. Trumpa santrauka.
III. Didakti-
nis apdirbimas	III d. {	1. Tas pat kaip ir pirmoje dalyje.
2. Šie momentai, kaip sakyta, susieina.
IV. Atkartojamo-
ji santrauka	{	1. Atskirų pamokos dalių suderinimas.
2. Galutinis išvados formulavimas.
V. Pritaikymas.	{	1. Pratinimas įsiminti naują pažintį.
2. Kuriamosios iniciatyvos žadėjimas.
3. Pratinimas daryti pritaikymus mokykloje ir gyvenime.

Mokytojo pasiruošimas prie pamokos ir jo sprendimas apie pa-
mos išdavą. Pamokos teorijas dar galima būtų kelti antraeiliumu. Pa-
simu, pavyzdžiui, tikras klausimas galėtų būti didaktinis mokyto-
jo pasiruošimas prie pamokos ir jo autokritika. Tačiau šio klausimo
tuo tarpu nenagrinėsime. Iš to, kas pasakyta, iki šiol aišku, kad
mokytojui reikia iš anksto tinkamai pasiruošti prie pamokos. Visų
pirma jis turi nustatyti mokomąją pamokos medžiagą ir siekiamąją
pamokos tikslą. Toliau, teks susipažinti su visais didaktiniais mo-
mentais, nustatyti protinio vyksmą ir pratimų vykdomąsias priemo-
nes. Pagaliau, reikia išanalizuoti pamokos eigą, kas kiekvienoje
dalyje darytina. Čia daug reiškia mokytojo pasiruošimas savo profe-
sijai, pedagoginis sugebėjimas, o ypač pedagoginio patyrimo prakti-
ka. Bet ar šiaip ar taip, beveik kiekvienoje atsiranda mažesnių ar
didesnių trūkumų, nes visų pripuolamų atsitikimų negalima numanyti.
Tad mokytojui reikia ne tik prieš pamoką pasirengti, bet ir po pa-
mokos reikia daryti praėjusios pamokos apžvalgą, pasvarstyti, kas
buvo gerai ar blogai, ir kurių priemonių reikia imtis pašalinimui
trūkumų – surasti jų priežastis ir t.t. Žodžiu, po pamokos reikalinga
pedagoginė paties mokytojo sąžinės sąskaita arba autokritika. Iš
pamokos turi būti naudos ir mokiniams ir mokytojui ir kraštuti-
niausiu atveju nors mokytojui. Jis pramoksta surasti trūkumus, jų
priežastis, juos atitaisyti ir tuo būdu mokytojo autokritika tampa
mokinių pažangos veiksnys, o mokytojui pasisekimui laidas. Paties
mokytojo autokritika gali privesti prie to, kad per minimum laiko
limas pasiekti maximum rezultatų.

A. DORINIMO REIKALAS.

Mokykla kaip auklėjamoji įstaiga.

Nėra abejonės, kad mokykla, kaip mokymo vieta, yra visų pirma protinio, arba intelektualinio lavinimo įstaiga. Todėl irgi yra savaime aišku, kad intelektualinis mokinių išlavimas yra tiesioginis ir pirmaeilis mokyklos uždavinys. Konstatuojant šitą faktą, čia man nesvarbu, kaip privalu suprasti protinimas, arba intelektualinis lavinimas, nes šiuo metu, pagal parinktąją temą, mums turi rūpėti mokykla kitoku atžvilgiu, būtent, kiek ir kaip ji gali ir privalo būti auklėjamoji įstaiga, ir todėl sykiu - dorinimo veiksnys.

Šitas klausimas tegali būti išspręstas sąryšyje su kitais dviem klausimais, būtent: pirma, ar mokslą einąs mokykloje jaunimas gali turėti pakankamai dorinio auklėjimo iš kitų pašauktųjų veiksmų ir profesinių veikėjų, ir, antra, ar mokykla, kaip lavinimo įstaiga, pajėgia lemtai atlikti savo uždavinius be auklėjamosios pareigos. Pirmuoju klausimu lengvai patiriame, kad šalia mokyklos stovi du pašauktuoju veiksniai, kuriuodu privalo turėti auklėjamosios įtakos mokslą einančiam jaunimui: tai yra iš vienos pusės šeima ir iš antros pusės Bažnyčia. Bet sykiu pigu patirti, kad šeimos auklėjamoji įtaka paprastai yra apribota žemesnio jaunimo amžiumi, ir kad Bažnyčios įtaka yra pakreipta labiau siai į religinio gyvenimo sritį. Abidvi įtakos, aišku savaime, 32- li reikštis netiesioginiu būdu ir mokykliniame jaunimo gyvenime, bet laikyti jas pakankamomis būtų per dideliu pasitikėjimu šeimos ir Bažnyčios reikšme šalia mokyklos reikšmės. Mokykla yra mokslą einančiam jaunimui, galima sakyti, gyvenimo centras, kuris per mokytojus iš vienos pusės ir draugus iš antros pusės turi neišdildomos veikmės į jaunųjų sielų dorinį nusistatymą gyvenime. Jei dar prisiminsime, kad pilnatvės, sutartinės ir priklausomybės principai reikalauja išlaikyti atitinkamą santykiavimą tarp protinio ir dorinimo, tai suprasime, kad naujos kartos išauklėjimas negali apsieiti be auklėjamosios mokyklos įtakos. O jei taip, tai mokykla turi aiškos prievolės susirūpinti auklėjamąją pareigą.

Šita prievolė juo labiau didėja sąryšyje su atsakymu į ant- rąjį klausimą, būtent - sąryšyje su konstatavimu, kad mokykla, kaip lavinimo įstaiga, nepajėgia lemtai atlikti savo tiesioginio lavinamojo uždavinio be auklėjamosios pareigos. Mokyklos, pav., darbas reikalauja nuo mokinių tam tikro būdo, kad mokslas galėtų būti einamas sistemingai, metodingai, patvariai. Mokyklos tvar- ka reikalauja tam tikros drausmės, kuri yra pagrįsta tinkamais doriniais santykiais tarp mokytojų ir mokinių. Mokinių draugavi-

mas mokykloje turi reikšmės ne tik jų dorovei, bet ir jų lavinimosi pažangai ir pakraipai. Jei mokykla neatsižvelgs į visus šituos faktus ir nesutvarkys savo auklėjamosios pareigos sistemingai bei kompetentingai, tai, savaime aišku, ji negalės sėkmingai atsiekti savo tiesioginio ir pagrindinio tikslo, kuriuo yra tinkamas intelektualinis mokinių išlavinimas.

Reik net pasakyti daugiau: mokykla, kuri neturi teigiamosios auklėjamosios įtakos savo mokiniams, neišvengiamai turi jiems neigiamosios doriniu atžvilgiu įtakos. Panašiai ir atskiras mokytojas, kuris nėra sąmoningas savo mokinių auklėtojas, paprastai yra jų demoralizuotojas. Iš čion turi būti aiški ir visai teisėta išvada, kad kiekviena mokykla šalia savo tiesioginio ir pirmelio lavinamojo uždavinio turi dar privalomo auklėjamojo uždavinio, ir, kad kiekvienas mokytojas privalo būti sykiu savo mokinių auklėtojas.

Supratimas šitų dalykų padarė aktualiū mūsų laikais klausimą apie vadinamąją auklėjamąją mokyklą, kurioje lavinimas būtų visuomet jungimas su auklėjimu, t.y. būtų visuomet auklėjamuoju lavinimu. Panaudojimas lavinimo objektų auklėjimo reikalams yra tačiau toli gražu nepakankamas auklėjimo reikalui mokykloje. Pasirodo, jog auklėjimas ir ypatingai ta jo dalis, kuri vadinama dorinimu, yra mokyklai labai sudėtingas ir sunkus uždavinys, kuris reikalauja nuo mokytojų specialaus teorinio ir praktinio pasiruošimo, sudarančio jų kompetentingumą auklėjimo srityje. O kadangi, kaip buvo sakyta, šitas kompetentingumas sudaro mokytojams profesinę prievolę, tai mokytojams visai neišvengiama sąmoningai ir atidžiai rūpintis dorinimo teorija bei praktika. Šitos prievolės įsisąmoninimas ir atitinkamas jai pasiruošimas itin svarbus yra Lietuvos mokytojams katalikams dėl dviejų pagrindinių priežasčių: pirma, todėl, kad lietuvių visuomenės ir todėl sykiu lietuvių jaunimo išauklėjimas stovi labai dar žemai, ir, antra, todėl, kad katalikiškojo jaunimo auklėjimas uždeda ypatingų dorinimo pareigų, kurios dar dar sunkesniu šiaip jau dorinimo uždavinį.

Visas dorinio auklėjimo sunkumas glūdi tame, kad auklėtinis tegali tikrai dorintis sulig savo laisvu apsisprendimu. Jei šiais laikais yra teisėtai iškeltas aikštėn lavinimo darbe savarankiškojo veiklumo principas, vadinamas pagal madą darbo principu, tai šitas principas žymiai daugiau turi reikšmės doriniam auklėjimui, negu net intelektualiniam lavinimui. Per intelektualinį lavinimą visgi tetiniu, arba teikiamuoju, metodu galima nemaža perteikti mokiniams žinių, kurios lavina jau vienu tik pasisavinimo faktu. Doriniame auklėjime perteikiamoji galia žymiai mažesnė, bet užtat nelyginant didelė yra dorinio veikdymo pareiga, vedama pagal

savarankiškojo veikimo principą. Jei sulig tuo skirtumu mokinyš žymioje dalyje gali pasisavinti intelektualinį kultūringo protinio tipą, tai dorinis kultūrinio žmogaus tipas tegali būti auklėtinio laimėtas laisvu apsisprendimu ir sunkiais išvidinės moralinės kovos žygiais. Šitoje kovoje jaunimui reikalingas autoritetengas vadovas, patikimas patarėjas, širdingas draugas, mokąs kartais ~~re-~~ kalauti, kartais paguosti, kartais padrąsinti, sykiu degti idealų meile ir jiems sykiu aukoti brangiausias savo gyvenimo gėles...

Toks yra sunkus, bet ir gražus mokytojo auklėtojo uždavinys. Kaip šitas uždavinys privalo būti vykdomas mokykloje, štai klausimas, kuriuo turime susidomėti šios paskaitos eigoje. Apribotas laikas verčia mane pasitenkinti vien klausimo bendrybėmis, apribojus auklėjimą vienu tik doriniu auklėjimu, arba trumpiau tariant - dorinimu. Šitokioje bendroje mokyklinio dorinimo klausimo apžvalgoje turėsiu trumpai paaiškinti dorinimo tikslus, priemones, auklėjamųjų veiksmų santvarką ir, pagaliau, paskaitą užbaigti atbaigiamuoju dorinimo uždaviniu mokykloje.

B. DORINIMAS MOKYKLOJE.

I. Bendrieji dorinimo tikslai.

Bet kuris tikslingas veikimas reikalauja visų pirma veikimo tikslų pažinimo ir sąmoningo nusistatymo nuosekliai siekti šituos tikslus. Be tokio pažinimo bei nusistatymo joks veikimas negali sėkmingai atsiekti tikslo, kuris yra veikimui sykiu ir pirmasis akstinas ir atbaigiamasis galas. Turint galvoje tai, kad dorinio auklėjimo tikslai mokykloje yra tie patys, ką ir dorinimo apskritai, mokytojui auklėtojui privalu visų pirma įsigyti susipratimo dorinimo tikslų klausime. Taigi, kokie yra bendrieji dorinimo tikslai?

Kadangi ugdomasis veikimas savo visumoje turi auklėtinį paruošti prie gyvenimo apskritai, tai dorinis auklėjimas atitinkamai turi auklėtinį paruošti prie dorinio gyvenimo bei veikimo tikslų. Tokiu būdu išeina, kad dorinimo tikslai galutinioje sąskaitoje yra tie patys, ką ir dorinio gyvenimo bei veikimo tikslai. Tačiau šitie tikslai yra dorinimui tolimesni tikslai, kurie nėra siekiami auklėjimu tiesioginiu būdu, nes auklėjimas ne vykdo gyvenimo tikslų, bet tik prie jų ruošia jaunimą. Todel tolimesnių netiesioginių tikslų dorinimas turi artimesnių tiesioginių tikslų. Šitais artimesniais dorinimo tikslais yra faktinai tos dorinės vertybės, kurios dorinimo išdavoje turi susidaryti auklėtinio sieloje, kaip pastovūs ir sąmoningi doriniai nusiteikimai, atitinką tolimesniems dorinimo tikslams, tarsi priemonės šiems pastariesiems atsiekti.

Jei, pav., vienas iš dorinio gyvenimo tikslų yra moralinės galybės realizavimas savo doriniame veikime, tai atatinkama ugdomoji vertybė, arba pastovus sąmoningas nusiteikimas, bus valios tvirtumas, kaip sudedamoji pagrindinė galingo būdo savybė. Dorinimas mokykloje, aišku savaime, tiesioginiu būdu tegali vien siekti artimesnio dorinimo tikslo, ogi nusakytu atveju - tos ugdomosios vertybės, arba pastovaus sąmoningo nusiteikimo, kuriuo auklėtinyje yra tvirta valia, arba, plačiau tariant, tvirtas būdas.

Taip dalykams stovint, kalbėti apie dorinimo tikslus, reiškia kalbėti apie svarbiausius pastovius sąmoningus dorinius nusiteikimus auklėtinyje, kurie atatinka bendriems dorinio gyvenimo bei veikimo tikslams. Kokie yra doriniai gyvenimo tikslai, nustato pasaulėžiūros mokslai, t.y. teologija ir filosofija, ogi dorinė pedagogika, kaip pritaikomas mokslas ir dargi priklausęs nuo pasaulėžiūros, pagal nustatytuosius pasaulėžiūros mokslų tipus, nustato savo tiesioginius artimesnius tikslus, arba atatinkamus gyvenimo tikslams pastovius nusiteikimus, auklėtinius auklėtinių sie-loje.

Pagal krikščioniškąją pasaulėžiūrą, privaloma katalikams mokytojams, skiriama visa eilė įvairių gyvenimo tikslų. Į juos mums tenka žiūrėti labiausiai doriniu atžvilgiu. Nesigilindamas į platesnį gyvenimo tikslų tyrinėjimą, stengsiuos vien juos trumpai nustatyti ir iš dalies formuluoti aptartimis.

Artimesnis subjektyvinis gyvenimo tikslas yra žmogaus galių išvystymas ir veikdymas kuriamajame darbe. Žiūrint vien dorinės gyvenimo srities, reikės pripažinti artimesniu subjektyviniu gyvenimo tikslu valios kultūra, kadangi valia yra žmogiškoji galia, atatinkanti visų pirma doros reikalui. Artimesnis objektyvinis gyvenimo tikslas yra aukšti tiesos, gėrio ir grožio idealai, realizuoti pasaulyje. Dorinei gyvenimo sričiai čia specialiai atatin-ka doros tvarka, atremta į gėrio meilę. - Tolimesnis subjektyvi-nis gyvenimo tikslas yra laimingumas, pareinąs nuo vykdymo tikro-vėje aukštųjų idealų, nes pasiturėjimas gėrybėmis, kuriomis yra gyvenimo tikslai, patiekia padoraus pasitenkinimo jausmą. Dorinei gyvenimo sričiai čia atatinka tasai moralinis pasitenkinimas, ku-ris yra gaunamas, kaip dorinės tvarkos vykdymo išdava, ir sudaro galimo žemėje laimingumo pagrindą. Tačiau galutinas, visiškas bei neprarandamas, žmogaus laimingumas atsiekiamas sykiu su tolimiau-siuoju objektyviniu gyvenimo tikslu, kuriuo yra pats Dievas, arba, kitaip tariant, pasiturėjimas Dievu, kaip Aukščiausiaja Gėrybe. Kadangi aukštieji tiesos, gėrio ir grožio idealai savo pirmuti-niais šaltiniais glūdi Dievo esmėje, tai ir žmogaus laimingumas, pareinąs nuo objektyvinių gyvenimo tikslų vykdymo, teįgaunamas pa-

stoviai ir neprarandamai pasiturėjime Dievu, arba aukščiausiam dievotume, kas yra jau antprigimtinis, arba dangiškas žmogaus stovis.

Tokiu būdu dorinio gyvenimo tikslai suvedami prie šitokių keturių kategorijų: 1. valios kultūra, kaip vykdomoji doros galbė, 2. doros tvarka, kaip gėrio meilė, 3. padorus laimingumas, kaip doros, arba net visų objektyvinių gyvenimo tikslų siekimo išdava, ir 4. pasiturėjimas Dievu, kaip galutinas dorinio gyvenimo laimėjimas. Pirmieji trys tikslai yra siekiami taip ar šiaip dorinio auklėjimo priemonėmis. Ketvirtasis tikslas, t.y. tikras dievotumas, arba pasiturėjimas Dievu, yra jau siekiamas religinio auklėjimo priemonėmis ir todėl yra priklausomuoju objektu religinio mokslui. Negalėdamas čia gilintis į artimus doros ir religijos santykius, rišančius dorinį auklėjimą ir religinį auklėjimą į artimą savitarpinę priklausomybę, tesitenkinu daugiausiai vienu doriniu auklėjimu, kuris yra faktinai iš vienos pusės vedamuoju laiptu į religinį auklėjimą, o iš kitos pusės reikalauja sau iš šio pastarojo autoritetingos sankcijos ir religinės atramos.

Pagal dorinio gyvenimo tikslus nesunku jau nustatyti dorinio auklėjimo tikslus, atitinkančius pirmiesiems, kaip ugdomosios vertybės, arba pastovus sąmoningi auklėjimo nusiteikimai. Valios kultūrai, kuri yra vienas dorinio gyvenimo tikslas, atitinka tas pastovus bei sąmoningas nusiteikimas, kuris yra vadinamas tvirtu būdu. Doros tvarkai, kuri yra antras dorinio gyvenimo tikslas, atitinka tas pastovus bei sąmoningas nusiteikimas, kuris yra vadinamas jautria sąžine, ir kuris todėl sudaro antrą tiesioginį dorinio tikslą. Padoriam laimingumui, kuris yra trečias dorinio gyvenimo tikslas, atitinka tasai pastovus bei sąmoningas dorinis nusiteikimas, kuris yra vadinamas sugebėjimu būti laimingu visose gyvenimo aplinkybėse ir kuris todėl yra trečias tiesioginis dorinio tikslas. Ketvirtam galutinam dorinio gyvenimo tikslui, kuris pavadintas pasiturėjimu Dievu, atitinka tasai pastovus bei sąmoningas nusiteikimas, kuris vadinamas dievotumu arba religingumu. Tačiau tikrai religingas dievotumas, kaip sakyta, sudaro jau tiesioginį tikslą ne dorinimui, bet religinimui, kadangi jis jau išsina iš prigimtosios doros ribų.

Taigi bendriausiais dorinio tikslais yra tvirtas būdas, jautri sąžinė ir padorus laimingumas. Tvirtas būdas suima į save iš vienos pusės valios tvirtumą, o iš kitos pusės išlavintą bei suvaldytą jausmingumą, kuris paprastai vadinamas širdimi. Jei iš tvirto būdo nėra reikalo, praktinio aiškumo dėliai, išskirti tvirtos valios, tai su širdimi yra kiek kitaip: širdies kultūra reikalauja ypatingo atsižvelgimo jaunimo gyvenime ir ypač Lietuvoje,

kur visuomenės išauklėjimas turi ypatingų trukybių širdies kultūros atžvilgiu. Padarius šią praktinę korektyvą logingoje dorinimo tikslų schemeje, galutinai gauname mokykliniam doriniam auklėjimui keturis bendrus tikslus, kuriais yra: 1. tvirtas būdas, 2. jautri sąžinė, 3. sugebėjimas būti laimingu visose gyvenimo aplinkybėse ir 4. pilna entuzijazmo širdis.

Būdas yra pastovus bei išdavus laisvos valios nusiteikimas vaduotis visame gyvenimo plote protingais motyvais, arba principais. - Sąžinė yra pastovus bei sąmoningas žmogaus proto nusiteikimas vertinamai spręsti su saistomąja galia apie nuosavą žmogaus elgseną, įspėjant jį apie sumanytąjį veiksma arba teisiančią įvykdytąjį, kaip gerą arba blogą. - Sugebėjimas būti laimingu visose gyvenimo aplinkybėse yra tasai pastovus bei nepalenkiamas dorinis džiaugsmingumas, kuris laimėtas gyvenimo kovoje už doros idealus, padaro žmogų nepriklausomą nuo išviršinių dalykų, žmonių ir šiaip jau nuo kintamų gyvenimo aplinkybių. - Širdis dorine šito žodžio prasme, yra jausmingumas, nušviestas išmintimi, apvaldytas valia ir pilnas entuzijazmo visam tam, kas yra tikra, gražu ir gera. - Štai bendrieji dorinimo tikslai, kurių neprivalo pamiršti ne tik auklėtojas, bet ir kiekvienas mokytojas, kuris, kaip sakyta, turi prievolės rūpintis, kiek ir kaip įmanydamas, savo mokinių dorinimu.

II. Svarbiausios dorinimo sąlygos.

Nustačius dorinimo tikslus, dera sudaryti doriniam auklėjimui kuo palankiausių sąlygų. Nuo palankių sąlygų pareina veikimo sėkmingumas, nors jos ir nėra aktyviai panaudojamos tikslui siekti, kaip kad tai daroma su dorinimo priemonėmis. Vis dėlto sąlygos, kad ir pasyvaus pobūdžio, yra veikime ankstybesnės už priemones. Todėl, kol prieisime prie dorinimo priemonių, visai pravartu susidomėti dorinimo sąlygomis.

Nėra abejonės, kad kiekvienam veikimui, ir todėl dorinimui, gali būti nemaža įvairių palankių sąlygų. Žinoma, čia mums tegali rūpėti vien svarbiausios dorinimo sąlygos, be kurių dorinimas jokia būdu negali būti sėkmingas. Ir štai pasirodo, kad pagrindinės dorinimo sąlygomis yra: 1. dorinis auklėtojo autoritetingumas, plaukias iš jo dorinio vertingumo, 2. auklėtinio pagarba auklėtojui su pasitikėjimu juo ir 3. dorinis auklėtojo bendravimas su auklėtiniu.

Pedagogikoje neabejotina aksijoma yra tai, kad pedagogas negali savo auklėtiniams perteikti arba net juose išvystyti to, ko pats neturi bent tam tikrame minimaliniame laipsnyje. Iš čion lengva padaryti išvada, kad būtina dorinimui sąlyga iš auklėtojo pusės

yra dorinis autoritetingumas, atremtas į dorinį jo vertingumą. Ši ta sąlyga yra dorinimui išvirsšinė ta prasme, kad ji pareina auklėtiniui, taip sakant, iš viršaus, t.y. nuo auklėtojo. Jai iš auklėjimo pusės atstatinka išvidinė sąlyga, koreliatyvinė su pirmąja. Tai yra auklėjimo pagarba auklėtojui ir pasitikėjimas jo doriniu autoritetingumu. Šitų dviejų koreliatyvinių sąlygų, t.y. išvirsšinės bei išvidinės, dar nepakanka doriniam auklėjimui. Auklėtojas gali turėti tinkamo dorinio autoritetingumo; auklėtinis gali jausti jam pagarbos su pasitikėjimu, bet vis dėlto faktinio dorinimo gali nebūti, jei auklėtojas ir auklėtinis nesueina į santykiavimą, kuriuo yra dorinis bendravimas. Iš psichologijos yra žinomas interpersonalinės, arba lietuviškai tariant, tarpasmeninės difuzijos dėsnis, pagal kurį asmenybių apraiškos yra asimiliuojamos savitarpinėje asmenų įtakoje. Šitas bendras psichologinis dėsnis randa pritaikymo irgi doriniame auklėtojo ir auklėtinio bendravime, ir dargi taip, kad, juo stipresnė yra auklėtojo dorinė asmenybė, juo naudingesnė yra auklėtiniams jo dorinė įtaka, pareinanti iš dorinio bendravimo.

Kalbant dabar apie kiekvieną dorinimo sąlygą skyrium, dera visų pirma pabrėžti, kad dorinis auklėtojo autoritetingumas tėra viena tik gero pedagogo žymė, kuri čia mums ypatingai rūpi. Šiaip jau auklėjime daroma skirtumo tarp objektyvinio ir subjektyvinio autoriteto. Objektyvinis autoritetas pareina mokytojui nuo pareigų, kuriomis jis yra įgaliotas, taip sakant, iš viršaus. Ogi subjektyvinis mokytojo autoritetas pareina mokytojui nuo dorinės jo asmenybės. Mokytojo dorinis autoritetingumas sėkmingiausiai pasireiškia tada, kai objektyvinis bei subjektyvinis, arba išvirsšinis bei išvidinis autoritetas, sutampa sykiu jo asmenyje. Nesunku įsitikinti, kad išvirsšinis autoritetas, neparemtas asmeniniu autoritetu, dažnai gali pasirodyti netvirtas ir net gali lengvai susikompromituoti stokstant asmeniniam autoritetingumui. Bet, jei tai yra bendra tiesa kalbant apie pedagogiją apskritai, tai dorinimo dalykuose ji įgauna visai specialios reikšmės. Čia tenka konstatuoti ne tik faktiną asmeninio autoriteto pirmenybę, bet ir aiški persvara. Auklėtojas, neturįs asmeninio autoritetingumo dorinimo dalykuose, gali ne tik neatsiekti savo tikslo, bet dar susikompromituoti visą dorinimo reikalą. Todėl tikras auklėtojas dorinimo dalykuose turi visų pirma pasikliauti savo asmeniu vertingumu ir tik tam tikrais atvejais naudotis išvirsšiniu savo autoritetu.

Visa tai yra suprantama dorinimo prigimties šviesoje. Dorinimas iš esmės reikalauja laisvo apsisprendimo iš auklėtinio pusės. Iš virsšinis autoritetas užsimeta auklėtiniui iš viršaus daž-

niausiai drausmės vardu, tuo tarpu kad asmeninis išvidinis autoritetas įtikrina pavyzdžiu ir įteigiamai paskatina apsispręsti deramu būdu. O kadangi dorinis auklėtojo autoritetas yra būtina sąlyga dorinimui apskritai, tai tuo pačiu auklėtojas turi profesinės prievolės įsigyti dorinio autoritetingumo auklėtinio akyse dorinio savo gyvenimo žygiais. Tuo tarpu dorinio autoriteto įsigijimas reikalauja apsipažinti su principais, kurie tvarko naudojimąsi autoriteto teise ir autoriteto prievolės vykdymą. Pavyzdžio dėliai paminėsiu keletą tokių principų. 1. Auklėtojas privalo sąmoningai, nuosekliai ir taktingai stengtis įsigyti autoriteto savo auklėtinių akyse. 2. Auklėtojas privalo pradėti reikštis savo autoritetu kuo jauniausiame auklėtinių amžiuje. 3. Auklėtinio brenimo vyksme auklėtojas privalo nuosekliai eiti nuo išviršinio padėties autoritetingumo prie išvidinio savo dorinės asmenybės autoritetingumo. 4. Asmeninis auklėtojo autoritetingumas privalo būti pagrįstas tvirtu pačio auklėtojo nusistatymu gerbti savo gyvenime bei veikime dorinio dėsnio autoritetą. 5. Autoritetingas auklėtojo pasireiškimas privalo būti rimtas, drąsus ir įteigiąs auklėtiniui pasitikėjimą. 6. Auklėtojui nevalia niekados vartoti savo autoriteto į blogą.

Jei autoritetingumas yra dorinimo sąlyga, pareinanti nuo auklėtojo, taip sakant, iš viršaus, tai pagarba auklėtojui yra sąlyga, pareinanti nuo auklėtinio tarsi iš vidaus. Autoritetingumas ir pagarba yra tad dvi dorinimo sąlygos, kuriedvi atatinka viena antrai koreliatyviniu būdu ir yra net priežastingame tarp savęs sąryšyje, kadangi be auklėtojo dorinio autoritetingumo negali būti iš auklėtinio pusės ir tinkamos pagarbos. Kai auklėtojas pateisina savo autoritetingumą ne tik savo padėtimi, bet ir doriniu savo vertinimu, galima visai tikėtis, kad faktinai jis naudosis priderama jam pagarba.

Pravers net čia pažymėti, kad doras auklėtojas turi ne tik teisę naudotis savo auklėtinių pagarba, bet ir prievolę laimėti šitą pagarbą savo auklėtinių širdyse ir, būtent, todėl, kad be pagarbos iš auklėtinių pusės dorinimas tampa tiesiog negalimu. Rūpinimasis laimėti auklėtinių pagarbą praktikoje beveik visiškai yra suvedamas prie rūpinimosi pateisinti doriniu būdu savo autoritetingumą, pareinantį iš auklėtojo padėties, ir prie pastangų deramu būdu naudotis savo autoritetu dorinio auklėjimo reikalams.

Tarp kitko šitame klausime auklėtojas turi skaitytis su patiriamuoju faktu, kad jaunimas yra lygiai linkęs gerbti tai, kas yra pagarbos verta, ir pašiepti bei niekinti tai, kas yra juokinga, bloga, arba prieštarauja jo prigimtojo išsivystymo pakraipai. Savo nusistatymu, veikimu ir šiaip jau įvairiais pasielgimais auklėtojas

gali patiekti jaunimui medžiagos jo palinkimui gerbti arba jo palinkimui niekinti. Jei auklėtojas sugeba atsiekti pirmosios išdavos, dorinimo darbas pasidaro lengvas, kadangi pagarba didina klusnumą, palengvina jo vykdymą, sukelia entuziazmo idealams ir šiaip jau paspalvina dorine nuotaika visą auklėjamąjį darbą. Jei auklėtojas savo nusistatymu, veikimu ir pasielgimais patiekia medžiagą jaunimo palinkimui niekinti, dorinimo darbas pasidaro nebeįvykdomas. Tokiais atvejais kuo daugiausia auklėtojui tegali pasisekti palaikyti išviršinę baudžiamoji, drausmė, kuri tačiau negali pereiti į išvidinę drausmę, teturinčią dorinės reikšmės. Žodžiu sakant, auklėtojas turi nusimanyti, kad būti vertam savo auklėtinių pagarbos ir stengtis pagarbą laimėti savo auklėtinių širdyse auklėtojui ne tuščios ambicijos užgaida, bet būtina sėkminga dorinimo sąlyga.

Sykiu su pagarba pageidaujamas yra iš auklėtinių pusės tam tikras pasitikėjimas, kuris yra, jei ne būtina, tai labai geistina sėkmingumo dorinimo sąlyga. Manychiau, kad pasitikėjimas yra pagrįstas tikru žmogiškumu, kurį auklėtiniai jaučia savo auklėtojuje, ir kurį auklėtojas taiko savo santykiams su auklėtiniais. Jei auklėtinis, kaip toks, palygintas su savo auklėtoju, nėra dar visai suaugęs ir subrendęs žmogus, tai dar nereiškia, kad auklėtojui leista apsieiti su savo auklėtiniais taip, tarsi jie nebūtų žmogiškais asmenimis. Panašiai, kaip yra galima, vaduojantis krikščioniškąja etika, žmogiškai bendrauti apaštalavimo tikslais su visai tamsiais žmonėmis, arba net su žmonėmis, paskendusiais ydose bei nusižengimuose taip irgi galima visai žmogiškai bendrauti su vaikais ir jaunimu, neduodant net jiems pažinti, kad jie yra kitokiais žmonėmis, kaip suaugę žmonės. Sugebėjimas apsieiti su vaikais ir jaunimu rimtai ir tikrai žmogiškai bene bus tikro pasitikėjimo paslaptis.

Pasitikėjimas yra auklėtinio kokybė, kuri tiesioginiu būdu veda prie trečiosios pagrindinės dorinimo sąlygos, būtent, prie dorinio bendravimo tarp auklėtojo ir auklėtinio. Kai iš vienos pusės auklėtojas yra įgijęs autoritetingumo auklėtinių akyse, kai iš antros pusės auklėtiniai jaučia savo auklėtojui pagarbos su pasitikėjimu, telieka auklėtojui ir auklėtiniais sueiti į faktinį bendravimą, kad galėtų įvykti toji dorinė difuzija, apie kurią buvo anksčiau paminėta. Dorinimas negali būti apribotas doriniais pamokymais, kurie taip dažnai virsta sausais moralizavimais, ir negali būti teatremtas vien į drausmės reikalavimus. Kad jis galėtų iš tikro patraukti auklėtinius ir įkvėpti jiems tvirto dorinio nusistatymo, reik, kad doriniai pamokymai būtų paremti pačio auklėtojo doriniu gyvenimu, ir kad auklėtiniai galėtų įsitikinti, kad auklėtojo skelbiami principai yra ne tik jiems peršami, bet ir vykdomi asmeniniame auklėtojo gyvenime. Žodžiu tariant, tarp auklėtojo ir auklėtinio

privalo būti gyvo dorinio bendravimo, tinkamai sutvarkyto tik mokykloje pamokų metu, bet ir šiaip jau prie kiekvienos progos, kada auklėtojas ir auklėtinis gali ir net privalo sueiti krūvon.

Iš to, kas pasakyta apie dorinimo sąlygas, dera padaryti visai teisėta išvada, kad bet kuris mokyklos mokytojas turi atstatyti dorinimo sąlygoms, kadangi, kaip jau buvo nustatyta, kiekvienas mokytojas turi profesinės prievolės būti sykiu auklėtoju. Tai faktinai reiškia, kad mokytojai, be reikiamų intelektualinių kvalifikacijų lavinimo atžvilgiu, privalo pasižymėti reikiamomis dorinėmis kvalifikacijomis auklėjimo atžvilgiu. Kitaip tariant, į reikalaujamas profesines mokytojo kvalifikacijas privalu įtraukti bent minimalinis dorinis korektiškumas ir teorinis bei praktinis pasiruošimas eiti dorinimo pareigą. Negalima nepastebėti, kad dorinės mokytojo kvalifikacijos yra daug sunkiau įgijamos, negu intelektualinės jo kvalifikacijos. Šitoms dorinėms kvalifikacijoms įsigyti yra reikalingi ir dorinis taktingumas, kuris yra žymioje dalyje įgimtas, ir geras išauklėjimas, kuris yra žymioje dalyje šeimos nuopelnas, ir dorinis vertingumas, kuris yra sunkios kovos su savimi ir pasauliu laimėjimas, ir teorinis susipratimas, kuris yra sąmoningų studijų išdava, ir praktinis patyrimas, kuris yra pratybų išdava, ir faktinis sugebėjimas dirbti dorinimo darbą, kas yra visų suminė sąlygų realizavimas gyvoje auklėtojo asmenybėje.

III. Pagrindinės dorinimo priemonės.

Kai yra nustatyti dorinimo tikslai ir sąlygos, tenka susirūpinti priemonėmis, kad galima būtų padaryti aktyvių laimėjimų siekiant tikslus. Taigi, kokios yra svarbiausios dorinimo priemonės? - Buvo jau sakyta, kad dorinės vertybės yra auklėtiniui ne perteikiamos, bet jame išvystomos. Tai reiškia, kad dorinimo priemonės turi būti ieškomos išvystomojoje ugdymo pareigoje. Šita išvystomojo dorinimo pareiga reiškiasi visų pirma skatinimu ir drausminimu. Skatinimas išvysto reikiamus nusiteikimus tiesioginiu būdu, tuo tarpu kad drausminimas, saugodamas nuo iškrypimų ir reaguodamas prieš juos, jei jie yra įvykę, išvysto auklėtinyje tam tikrų nusiteikimų netiesioginiu būdu. - Skatinimas ir drausminimas savo ruožtu reiškiasi specijalesnėmis pareigomis. Taip, skatinimas įvyksta per pratinimą, pamokymą ir įkvėpimą. Pratinimu sudaromas geras įprotis. Pamokymu įprotis racijonaliai pamatuojamas ir auklėtinio sąmoningai pasisavinamas. Pagaliau, įkvėpimu įprotis daromas patikimu būsiamajam laikui, t.y. veikdomas ateičiai. Drausminimas įvyksta per priežiūrą ir numatomąją bei baudžiamąją drausmę. Priežiūra spiria auklėtinį atlikti tai, kas yra darytina, ir stengiasi sukliudyti auklėtiniui iškrypti iš deramų vėžių. Numatomoji draus-

mė stengiasi pastatyti auklėtinį į tokias aplinkybes, kad jam kuo lengviaus būtų atlikti tai, kas darytina, ir nedaryti to, kas yra vengtina. Baudžiamoji drausmė reaguoja prieš įvykusius jau auklėtinio pasielgimus, kai juose yra tiesioginio prasižengimo. Pasirodo, kad šitos smulkesnės skatinimo bei drausminimo pareigos ir yra paprastos dorinimo priemonės. Tokiu būdu pagrindinės dorinimo priemonės yra: 1. pratinimas, 2. pamokymas, 3. įkvėpimas, 4. priežiūra ir 5. numatomoji bei baudžiamoji drausmė. Apie kiekvieną iš šitų priemonių pravers šis tas reikalingiausio pasakyti.

Pratinimas, imamas kaip dorinimo priemonė, gali būti suprantamas dvejopu atžvilgiu, būtent, iš vienos pusės kaip auklėtojo veiksmas, kuriuo auklėtinis yra pratinamas prie konors, ir iš antros pusės, kaip pačio auklėtinio veiksmas, kuriuo jis papranta konors daryti ir įgauna atatinkamo įpročio. Tikrai suprastas pratinimas, kaip dorinimo priemonė, apima abudu tuodu atžvilgiu: ir pratinimą iš auklėtojo pusės ir pratinimąsi iš auklėtinio pusės. Ir reik net konstatuoti, kad tvirtas ^{si}įprotis tesudaro vien tada, kai pratinimo ir pratinimosi priemonės solidariai sutaria tarp savęs, bet ne neutralizuoja priėšinga pakraipa. Doriniame auklėjime, kur auklėtinis tik palengvėl pereina nuo nesąmoningo prie sąmoningo stovio, auklėtojui tenka savo protu ir savo valia papildinėti gerų įpročių sudarymu auklėtinio proto ir valios trūkybes. Geras įprotis aplengvina laisvą valios apsisprendimą protingu principu, kai iš einančiam iš po auklėtojo globos auklėtiniui tenka nepriklausomai bei laisvai nusistatyti gyvenimo praktikoje. Iš čion galima lengvai pastebėti, kad dorinio auklėjimo bėgyje svorio centras nuosekliai turi būti keliamas nuo pratinimo iš auklėtojo pusės į pratinimąsi iš auklėtinio pusės.

Pratinimas iš auklėtojo pusės reiškiasi paprastai tvarkymu ir įsakinėjimu. Tvarkymu auklėtojas pratina auklėtinį prie tvarkos jo gyvenime bei veikime. Įsakinėjimu jis pratina auklėtinį užlaikyti tvarkos taisykles. Abi šitiedvi priemonės turi didelės reikšmės dorinio auklėjimo pakraipai ypač jauniausiame auklėtinio amžiuje. Galima net sakyti su pilnu tikrumu, kad auklėtinis, kurio auklėjimo iš mažens nebuvo užlaikoma tvarka, ir kuriam nebuvo davinėta įsakymų, negali būti gerai išauklėtas ne tik išviršiniu, bet ir išvidiniu doriniu būdu. Tuo tarpu tvarkymas ir įsakinėjimas turi savo principus, objektus, taktiką, apie kuriuos auklėtojas turi gerai nusimanyti. Negalėdamas užtrukti šitame klausime, pavyzdžio dėliai, paminėsiu tris įsakinėjimo principus. Pasirodo, būtent, kad sulyg doriniu auklėtinio brendimu įsakinėjime turi vis labiau reikštis trys tendencijos: 1. turi vis labiau didėti įsakinėjimo ekonomija, 2. įsakinėjimo objektas turi darytis vis labiau bendras, ir 3. įsa-

kinėjimo griežtumas turi kas kart mažėti.

Tvarkymas ir įsakinėjimas, kaip sakyta, yra pratinimo priemonės, kuriomis naudojasi pats auklėtojas. Iš auklėtinio pusės pratinimui atstatinka pratinimasis, kuris įvyksta veiksmiais, pačio auklėtinio pastangomis atliekamais. Šita prasme ne tik tvarkos užlaidymas ir įsakymų pildymas, bet gangreit visas auklėtinio gyvenimas bei veikimas gali tiekti priemonių doriniam pratinimuisi: ir darbas, ir žaidimai su sportu, ir įvairios pratybos, ir draugiškas bendravimas su savivalda ir tvarkymasis ir t.t. Visa tai gali sykiu patiekti sumaniam auklėtojui tinkamų progų, taip paskatinti auklėtinius prie veikimo, kad jų veiksmi turėtų jiems patiems auklėjamosios reikšmės ir tarp kitko pratinimosi atžvilgiu.

Einant prie antros pagrindinės dorinimo priemonės dera visų pirma pasakyti, kad dorinis pamokymas yra neabejojant viena iš svarbiausių dorinimo priemonių. Dorinis pamokymas, tinkamai suprastas, ir pedagogiškai pravestas, labai griežtai skiriamas nuo sauso moralizavimo, kuris nesiskaito nei su tikrų dorinių pamokymų uždaviniais, nei su jų deramais dalykais, nei su jų tinkamu būdu, nei su jų galimomis lytimis, nei su jų privaloma santvarka.

Dorinių pamokymų uždaviniais yra, pirma, konstatuoti dorinės prievolės buvimas ir paakinti tuo auklėtinis dėl jo deramo elgimosi; antra, pamatuoti dorinę prievolę pačio dalyko esme arba laisvai pripažinto ir pateisinto autoriteto įsakymu; trečia, patiekti protingų motyvų veikimui pagal prievolę ir pašalinti kliūtis privalomai veikimo pakraipai, ir, ketvirta, raginti auklėtinis nagrinėti bendras savo nusistatymas ir pasielgimai pripažintos dorinės prievolės šviesoje. Faktinai dorinių pamokymų uždaviniais stengiamasi patiekti valiai protingų motyvų ir išauklėti išpėjamosios bei teisiamosios sąžinės balsą. Tai ir atsiekiama, kaip matėme: 1. dorinės prievolės konstatavimu, 2. jos pamatavimu, 3. jos motyvavimu ir 4. auklėtinio dorinės autokritikos išvystymu.

Dorinio pamokymo dalyką, arba objektą, nustato bendras, arba specijalus dorinimo tikslas. Tokiais atvejais tenka paaiškinti tikslą, kaip dorinės vertybės, esmė, nustatyti atstatinkamas jam uždavinys, nurodyti dorinimosi sąlygos ir priemonės ir panašūs dalykai. Pav., auklėtojui tenka rūpintis tuo specijaliu dorinimo uždaviniu, kuriuo yra politinis auklėjimas. Tokiu atveju auklėtojas turi išaiškinti kokios yra dorinės politinio gyvenimo dorybės, kurios yra politinio auklėjimo tikslais; kokia yra politinių dorybių reikšmė kultūriniam visuomenės gyvenimui; kokios yra politinio auklėjimosi sąlygos brendimo metu; kokios yra tokio auklėjimos priemonės ir t.t.

Kalbant apie dorinių pamokymų būdą, tenka skaitytis su dviem pagrindiniais reikalavimais. Pirmasis reikalavimas: doriniai pamo-

kymai, kaip pamokymai, turi atitikti visoms metodologinėms protinimo taisyklėms. Antras reikalavimas: doriniai pamokymai, kaip doriniai, turi būti kiek galint stipresniais akstinais doriniam veikimui. Čia nėra galimybės kartoti visų protinimo taisyklių. Tėpriminsiu vien svarbiausias, kurios ypač privalu minėti mūsų laikais. Pirma, doriniai pamokymai turi atitikti apercepcijos principui, kuris reikalauja, kad mokyme būtų nuosekliai einama nuo to, kas yra žinoma, prie to, kas yra žinotina; nuo to, kas yra artima prie to, kas yra tolima, bet siektina. Antra, doriniai pamokymai turi atitikti vaizdumo principui, kuris reikalauja, kad mokyme būtų nuosekliai einama nuo juslinio prie protinio pažinimo; nuo to, kas yra konkretu, prie to, kas yra abstraktu, atitraukta. Trečia, doriniai pamokymai turi atitikti savarankiškojo veikimo principui, kuris reikalauja, kad auklėtiniui be reikalo nebūtų primetama jokių pažinčių, kurias jis pats gali įsigyti savarankiškuoju patyrimu bei protavimu. Savarankiškojo veiklumo principas yra geriausiai išlaikomas, kai protinimas yra vedamas heuristiniu, t.y. randamuoju būdu. Savaime suprantama, kad dorinis principas auklėtinio formuluotas randamuoju būdu, turės jam daugiausia įtikrinamosios bei vykdomosios galios.

Jei kartais norėtume žinoti, kodėl mūsų laikais Foerster'io dorinimo mokslas turi tokio nepaprasto pasisekimo, tai tarp kitko turėtume pripažinti, kad tai įvyksta todėl, kad Foerster'is, daug nekalbėdamas apie didaktines taisykles, faktinai visas minėtąsias taisykles labai gerai išlaiko praktiniame dorinimo mokslo pastaty-me.- Tiek apie dorinius pamokymus didaktiniu atžvilgiu.

Doriniai pamokymai, imami specialiai doriniu atžvilgiu, turi dar atitikti specialiams dorinimo reikalavimams. Šituo atžvilgiu jie privalo turėti kuo daugiausia judinamosios galios, arba, kitaip tariant, turi būti kuo stipriausiais akstinais doriniam veikimui. Čia svarbu, kad doriniams pamokymams būtų sudaroma tinkama dorinė nuotaika, ir kad per dorinius pamokymus būtų lemtai atsižvelgiama į aukštuosius jausmus ir, tarp kitko, į estetinio jausmo susiderinimą su dorinių principu. Dorinė nuotaika per dorinius pamokymus atsiekiama visų pirma tuo, kad pats auklėtojas yra persiėmęs dorinio dalyko svarba, didybe ir grožiu ir leidžia šitam savo nusiteikimui padoriai pasireikšti aiškiai.

Einant prie dorinių pamokymų lyčių, tenka patirti, kad doriniai pamokymai esti trijų pagrindinių lyčių. Tai būtent yra: 1. dorinio turinio papasakojimas, 2. svarstomasis dorinio turinio pasikalbėjimas ir 3. dorinių principų formulavimas bei sisteminimas. Įdomu pažymėti, kad dorinis papasakojimas labiausiai atitinka vaiz-

dumo principui ir yra dažniausiai taikomas pasakų pavidale jauni-
siam vaikystės amžiui. Svarstomasis dorinio turinio pasikalbėji-
mas atitinka labiausiai apėrcijos principui ir yra taikomas d-
niausiai viduriniam jaunimo amžiui. Pagaliau dorinių principų fo-
mulavimas bei sisteminimas labiausiai atitinka savarankiškojo ve-
lumo principui ir yra dažniausiai taikomas vyresniam jaunimo am-
žiui. Tiesa, šita schema yra gana lygstamosios vertės.

Del dorinių pamokymų santvarkos, reik visų pirma žinoti, kad
doriniai pamokymai gali būti pripuolami ir sistemingi. Pripuolamie-
ji doriniai pamokymai gali būti daromi sąryšyje su mokomaisiais
dalykais, arba be sąryšio su jaisiais. Pripuolamieji doriniai pa-
mokymai, daromi be sąryšio su mokomaisiais dalykais, gali būti pa-
vieniais ir sutelktiniais pagal tai, ar jie yra daromi atskiriems
auklėtiniais arba visai jų grupei. Pripuolamias dorinis pamokymas
gali dargi būti surištas su lektūra, arba skaityba; gali būti su-
rišti su religijos mokslo pamokomis, arba teikiami pasauliniame do-
ros moksle.

Nėra abejotina, kad pripuolamieji doriniai pamokymai privalo
būti daromi mokykloje prie kiekvienos tinkamos progos prideramu
būdu. Tarp kitko šiais laikais būtų nedovanotinu mokytojo apsilei-
dimu dorinimo atžvilgiu, jei jis nesistengtų išnaudoti savo dėsto-
mojo dalyko doriniam mokinių susipratimui, kiek šitas jo dalykas
teikia gerų progų daryti dorinių pamokymų, taip sakant, visai ne-
čiomis, pav., tam tikromis pastabomis, paaiškinimais, išvadomis,
tam tikrų įausmų sužadiniu ir t.t. Šiais laikais visiems pedago-
gams turi būti aišku, kad mokymas turi būti dorinamuoju mokymu, ar-
ba plačiau tariant, kad lavinimas turi būti auklėjamuoju lavinimu.
Apie pripuolamus dorinius pamokymus sąryšyje su dėstomaisiais daly-
kais Foerster'is tarp kitko išsireiškia šitokiu būdu: „Šalia reli-
gijos mokslo, doros mokslo ir trumpų pripuolamųjų dorinių pasikal-
bėjimų, visos mokomosios medžiagos persunkimas doriniu pradū yra
pagrindinė padedamoji priemonė dorai auklėti mokyklos gyvenime“
(Schule und Charakter, Zürich 1920, 277-8 p.p.).

Negali būti abejonės irgi apie tai, kad jokiaje mokykloje ne-
galima apsieiti be dorinių pamokymų, daromų be sąryšio su dėsto-
maisiais dalykais. Iš vienos pusės direktorius su savo padėjėju,
o iš antros pusės klasės auklėtojas, jau vien tik drausmės reika-
lais ne kartą turi daryti mokiniams pastabų dorinio turinio, ir jei
jie nori, kad jų doriniai pamokymai būtų sėkmingi, turi savo reika-
lavimus taip ar šiaip pamatuoti bei motyvuoti. Šitie pripuolamieji
doriniai pamokymai gali būti daromi numatomuoju būdu, t.y. anksčiau
negu koks prasižengimas yra įvykęs, ir baudžiamuoju būdu, t.y. ta-
da, kai prasižengimas yra jau įvykęs. Doriniai pamokymai, daromi

numatomuoju būdu, pasitaiko nedažnai, nes tai neįeina į tiesioginę mokyklų programą griežtai formuluotu būdu. Ogi doriniai pamokymai, daromi baudžiamuoju būdu, dažniausiai mažai įtikina, nes jų pamatavimas prasižengusiems mokiniams dažniausiai neatrodo patikimas dėl momento aplinkybių. Labai tad pasitikėti pripuolamais doriniais pamokymais mokykloje netenka, nors principijaliai negalima paneigti, kad jie gali būti labai naudingi, kai yra sumaniai taikomi prie kiekvienos tinkamos progos. Būtent, laisvos mokytojų ir mokinių paskaitos, pasikalbėjimai su visa klase, arba su atskiromis mokinių grupėmis rūpimaisiais klausimais, aptarimas paskaitytos literatūros ir aktualių įvykių ir kitos mokyklinio gyvenimo progos gali sėkmingai tarnauti dorinimo tikslams. Tačiau, kaip paminėta, visos šitos pamokymo priemonės negali būti laikomos pakankamomis mokykliniame dorinime.

Pasirodo, jog iš visų iki šiolei paminėtų priemonių vienas tik religijos mokslas gali reikštis visais sistemingais pamokymais dorinimo tikslu. Bet sykiu reik pastebėti, kad per religijos pamokas paprastai yra patiekiamas, taip sakant, religinis doros mokslas, kuris turi sau tinkamą turinį, pamatuoja tam tikru būdu doros reikalavimus, ir suteikia doriniams pasielgimams visų pirma religinių motyvų. Religinis doros mokslas tarsi teikiamas žmogui iš viršaus, jo tiesos yra statomos į sąryšį su galutiniu žmogaus tikslu, taip sakant, deduktyviniu būdu; šitos tiesos yra pamatuojamos visų pirma autoritetu, ir pagaliau jos spiria vaduotis elgimiesi reikalingais įsakymais. Taip bent dažnai atsitinka su doros reikalu per religijos mokslo pamokas. Tuo tarpu ta pati dora galima labiau risti su faktiniu žmogaus gyvenimu; jina galima labiau pamatuoti prigimtuoju žmogaus protu, einant induktyviniu būdu nuo patirtinių tiesų prie dorinių principų formulavimo bei sisteminimo; pagaliau, be religinių motyvų galima iš pradžios doriniams pasielgimams sudaryti įvairių racijonalių motyvų, kurie pirmuosius aplengvintų ir sustiprintų. Kitaip tariant doros mokslas ne tik galima tiekti iš viršaus, bet ir statyti iš apačios taip, kad, jei jo viršūnė remiasi dangumi, jo pagrindas būtų tvirtai atremtas į žemę. Šitam pastarajam reikalui ir skiriamas vis dažniaus pasaulinis doros mokslas, kuris vid. delto iki šiol nėra dar radęs visuotino pripažinimo, ir ypač ten, kur yra ginamas religinis doros mokslas.

Nesigilindamas į painią problemą apie religinio ir pasaulinio doros mokslo santykiavimą, tepažymėsiu, jog mokyklos programa-minimumas šitoje srityje reikalauja: 1. kad religijos mokytojas visai rimtai atsižvelgtų į aktualaus pasaulinio doros mokslo

reikalą, remdamas savo dėstymą tarp kitko apercepcijos, vaizdumo ir savarankiško veiklumo principais; 2. kad religijos mokytojų šitame darbe padėtų, sąmoningai bei tikslingai, klasės auklėtojai, išnaudodami pasitaikančias laisvas valandas ir 3. kad išviršiniam auklėjimui, t.y. gražaus užsilaikymo, mandagumo ir dorovės įpročių mokslui būtų skiriamas kompetentingas asmuo ir tinkamas laikas.

Taigi grįžtamuoju žvilgiu matome, kad pratinimu sudaromi geri doriniai įpročiai; kad doriniais pamokymais įpročiai auklėtinių įsisamoningami; kad įkvėpimu įsisamoningi doriniai įpročiai, arba dorybės, sustiprinamos būsimam laikui. Dorinis įkvėpimas skiriasi nuo pratinimo tuo, kad nestato auklėtiniui jokių griežtų reikalavimų, kurių pildymas turėtų auklėtiniui pratinamosios reikšmės. Jis skiriasi nuo pamokymo tuo, kad yra ne tiek protinio kiek sugestyvino, arba intuityvino pobūdžio. Be to dorinis įkvėpimas, atsisakęs nuo griežtų reikalavimų ir autoritetinių pamokymų pereina labiau į grynai žmogiškąjį ir net draugiškąjį auklėtojo ir auklėtinio bendravimą, kuris turi auklėtiniui didelės reikšmės kaip tik todėl, kad jis nėra pagrįstas jokia moraline prievarta. Ir štai dvi pagrindinės dorinio įkvėpimo priemonės yra auklėtiniui: pirma, auklėtojo patarimas ir, antra, geras pavyzdys. Patarimas yra siekiamoji įsakinėjimo riba, kur įsakinėjimas nustoja savo formalinio privalomumo. Esant auklėtinio pasitikėjimui savo auklėtoju, įteigiamasis patarimas yra viena iš sekmingiausių dorinimo priemonių.

Pavyzdys semia savo reikšmę visų pirma iš sugestyvines vaizdumo prigimties. Yra žinoma iš psichologijos judinamoji vaidinių galia. Kiekvienas pavyzdys jau savo konkretine išvaizda palieka auklėtinio sieloje mažiau ar daugiau ryškų vaidinį, kuris turi visuomet atatinkamos judinamosios galios. Jei atsižvelgsime dar į jaunimo ir ypač vaikų palinkimą pamėgdžioti vyresnius savo pasielgimais, tai aiškiai suprasime labai didelę gero pavyzdžio rolę. Todėl auklėtojas turi tiesioginės prievolės ne tik pašalinti nuo auklėtinio akivaizdos blogus pavyzdžius, bet ir patiekti jam gerų pavyzdžių tiek savo pasielgimais, kiek ir paakinimais į kitų žmonių gerus pavyzdžius, kurie tarp kitko gali būti patiriami iš didžiųjų žmonių biografijų ir šventųjų gyvenimų.

Pereidamas prie trumpos drausminimo priemonių apžvalgos, pirmoje vietoje turiu šį tą pasakyti apie auklėjamąją priežiūrą. Auklėjamoji priežiūra yra auklėtojo susirūpinimas fiziniu bei dvasiniu auklėtinio saugumu ir jo sugebėjimu pergalėti savo išsivystyme užtinkamas kliūtis. Todėl auklėjamoji priežiūra reikalauja nuo

auklėtojo, kad jis ne tik pašalintų nuo auklėtinio visus pavojus, kurių gali būti pastarojo gyvybei, sveikatai, dorovei ir šiaip jau materijalinei bei dvasinei gerovei, bet ir padėtų auklėtiniui reikiamu būdu pergalėti einančias iš nuošalio įtakas ir jame pačiame kylančius sąmonės bei valios pasipriešinimus. Kitaip tariant, galima kalbėti apie neigiamąją ir teigiamąją priežiūrą, iš kurių pirmoji neigiamuoju būdu padidina fizinį bei dvasinį auklėtinio saugumą, o antroji teigiamuoju būdu padeda auklėtiniui pergalėti kliūtis, ateinančias jam iš viršaus ir iš vidaus.

Nėra abejonės, kad auklėjamoji priežiūra yra apskritai reikalinga: ar galima, pav., palikti be auklėjamąsios priežiūros einantį mokslą jaunimą, nesirūpinant į kokius pasilinksminimus, kinematografus, teatrus jis lankosi, kaip jis elgiasi per vadinamąsias vakaruškas, ką jis skaito, su kuo draugauja, kuo gyvena, kuo pasismagina, kuo kankinasi ir t.t.? Palikti jaunimas be geros auklėjamąsios priežiūros visuose panašiuose atsitikimuose reiškia tą patį, ką duoti kūdikiui peilis, tiesiai tariant, reiškia nusižengimą.

Bet jei auklėtojui privalu susirūpinti faktinuoju priežiūros reikalu, tai nemažiau yra svarbu, kad jis susirūpintų tinkamu priežiūros supratimu ir jos deramu taikymu auklėtinio gyvenimui bei veikimui. Geriausia auklėjamoji priežiūra yra ta, kuri pati nejušiomis susidaro, auklėtojui laisvai bendraujant su auklėtiniais. Užtat šnipinėjanti, netaktingai įtarinėjanti, ryškiai išseinti aikštėn ir todėl įkyri priežiūra gali ne tik nepasiekti savo tikslo, bet dargi turėti nelemto išdavų. Taigi priežiūros naturalumas, diskretiškai plaukias iš auklėtojo laisvo bendravimo su auklėtiniais yra pagrindinė geros priežiūros savybė. Reik vis dėlto pripažinti, kad auklėjamoji priežiūra negali būti visiškai įglausta į auklėtojo bendravimą su auklėtiniais. Tokiais atvejais priežiūra turi būti kuo daugiausiai diskretiška ir sykiu kuo daugiausiai atstojama atsakomybės jausmo žadinimu jaunime. Pagal atsakomybės jausmo įsigalėjimą galima spręsti, kiek dera sumažinti priežiūrą, vaduojantis pasitikėjimu. Apskritai yra labai svarbu, kad auklėtojas sugebėtų palengvėti ir nuosekliai silpninti savo priežiūrą sulig tuo, kaip auklėtinis papranta elgtis gera valia ir su aiškiu atsakomybės jausmu. Kitaip tariant, auklėtojo priežiūra nuosekliai turi vesti prie to, kad pats auklėtinis įprastų būti pats savo gyvenimo bei veikimo pristovu. Nesiskaitant su šita geros auklėjamąsios priežiūros naturalia tendencija jaunimo brendimo eigoje, priežiūra gali ptiecti priešingų išdavų, kurios buvo pageidaujamos.

Drausminime priežiūra tesudaro vien paruošiamąjį laipsnį. Drausminimas tikra šito žodžio prasme prasideda nuo drausmės taikymo.

Bet ir pačioje drausmėje yra dar du skirtinu laispniu, iš kurių vienas ankstybesnis vadinamas numatomosios, arba preventyvinės drausmės vardu, o antras vėlesnis - baudžiamosios, arba represyvinės, drausmės vardu. Numatomoji drausmė stengiasi neprileisti prie iškrypimo iš tiesaus kelio, tuo tarpu kad baudžiamoji drausmė pasireiškia dažniausiai jau tada, kai iškrypimas yra įvykęs.

Vienas pagrindinis drausmės principas yra tai, kad juo geriau yra sutvarkyta numatojomi drausmė, juo mažiau yra reikalo griebtis baudžiamosios drausmės priemonių. Iš čion auklėtojai plaukia prievolė rūpintis taip sutvarkyti numatomąją drausmę, kad baudžiamoji drausmė faktinai būtų kuo mažiausiai reikalinga. Antras pagrindinis drausmės principas yra tai, kad sulig auklėtinio brendimu išviršinė drausmė, primetama jam iš viršaus auklėtojo autoritetu, turi virsti išvidine drausme, pačio auklėtinio apsprendžiama iš vidaus. Tarp kitko šitas principas reikalauja, kad grasmės ir drausmės būdas būtų atitinkamai keičiamas sulig doriniu auklėtinio brendimu. Grasmė, esanti iš pat pradžios konkretinė ir įteigiamai pareikšta auklėtinui, ilgainiui turi tapti bendresne ir tyliai prileidžiama auklėtinio gyvenimo bei veikimo santvarkoje. Panašiai bausmė, esanti iš pradžios labiau išviršinė ir pasireiškianti konkretinėmis lytimis, ilgainiui turi pasidaryti labiau išvidine ir pasireiškianti bendro papeikimo lytimis; taip kad galutinėje sąskaitoje paprasta bausmės rūšimi būtų pačio auklėtinio sąžinės priekaištas, reikalaujantis blogo pasielgimo atitaisymo. Taip faktinai pasireiškia nuoseklusėjimas nuo išviršinio drausminimo prie išvidinio drausminimosi.

Štai trumpa dorinimo priemonių apžvalga. Jei jos nepakanka, kad galima būtų turėti tikslus supratimas apie šitas priemones, tai norėčiau tikėti, kad jos pakanka, kad galima būtų įsitikrinti, kaip yra svarbus gilesnis dorinimo priemonių ištyrimas.

IV. Mokytojas ir dorinimo veiksmų santvarka.

Pereinant prie dorinimo veiksmų, reik pasakyti, kad plačia prasme ugdomuoju veiksmu yra visa tai, kas sąmoningai ar nesąmoningai tiesioginiu ar netiesioginiu būdu turi teigiamosios ar neigiamosios veiksmų ugdymo objektui, kuriuo yra auklėtinis. Ugdomieji veiksniai esti pašauktieji ir pripuolamieji. Pašauktieji yra veiksniai, kurie iš pačios dalykų eigos turi ugdomosios valdžios ir ugdomųjų prievolių. Tokiais ugdymo veiksniais yra šeima, valstybė, Bažnyčia, mokykla ir pedagogai. Pripuolamieji yra ugdymo veiksniai, kurie kad ir turi šios tokios faktinės veiksmų naujųjų kartų ugdymui, vis dėlto nėra prie tokio ugdymo pašaukti pačia dalykų eiga.

ir dažniausiai veikia į naujųjų karių išsivystymą be sąmoningumo ir tikslingumo, be ugdomosios valdžios ir ugdomųjų prievolių. Tokiais pripuolamais ugdymo veiksniais yra, pav., draugų bendravimas, visuomeninė aplinkuma su jos kultūra, net gamta ir kiti dalykai.

Asmenys, priklausą prie pašauktųjų ugdymo veiksmių ir sąmoningai varą ugdomąjį darbą, yra ugdymo veikėjai. Taigi ugdymo veikėjai sudaro vieną tik dalį pašauktųjų ugdymo veiksmių, būtent tąją, kurią sudaro gyvi žmonės. Ugdymo veikėjais yra faktinai šeimoje tėvai, mokytojai – pedagoginio personalo nariai, mokomojoje Bažnyčioje – jos deleguojami ugdymo reikalams atstovai.

Dorinimo atžvilgiu reik visų pirma konstatuoti, kad joks ugdymo veiksnys ir juo labiau veikėjas negali būti abejingas dorinimo reikalams. Pedagogas, turįs viltį pasilikti neutralus dorinio auklėjimo atžvilgiu faktinai save apgaudinėja, nes jis tokiu negali būti jau vienos tik tarpasmeninės difuzijos dėsnio dėliai. O jei joks pedagogas negali būti neutralus dorinimo atžvilgiu, tai jam susidaro tiesioginės prievolės rūpintis, kad jo įtaka dorinimui būtų sąmoningai teigiama. Žodžiu tariant, kiekvienas mokytojas turi tiesioginės prievolės būti sąmoningai aktyviu dorinimo reikale.

Kitas principas, kuris yra artimai surištas su pirmuoju, liečia auklėjamųjų įtakų derinimą. Jei visi ugdymo veikėjai privalo turėti dorinamosios veikmės savo auklėtiniams, tai savaime aišku, kad šita veikmė turi būti suderinta solidarumo reikalavimu. Dvi auklėjamosios įtakos, prieštaraujančios viena antrai, ne tik viena antrą silpnina, bet dargi ardo doros sąmonę auklėtinyje ir todėl ją demoralizuoja. Žodžiu tariant, atskirų ugdymo veikėjų auklėjamosios įtakos turi būti harmoningai solidarios.

Remiantis iš vienos pusės faktu, kad joks ugdymo veikėjas negali būti neutralus dorinio auklėjimo atžvilgiu, o iš antros pusės reikalavimu, kad visos auklėjamosios įtakos būtų solidariai suharmonizuotos, privalu padaryti visai teisėtai išvada, kad dorinimo atžvilgiu privalo būti sąmoningai suderintos visos pašauktųjų veiksmių pastangos. Vadinasi, šeima, mokykla ir Bažnyčia privalo solidariai sutarti doriniame naujųjų kartų auklėjime. Tarp kitko, tai reiškia, kad ir mokykloje turi būti harmoningai ir solidariai suderintas mokytojų dorinimasis veikimas su šeimos ir Bažnyčios įtakomis. Mano giliu įsitikinimu to pilnai tegalima būtų atsiekti vien mokyklų sistemoje, suorganizuotoje pagal pasaulėžiūras tėvų, kurie leidžia vaikus į mokyklas. Tai reikštų tarp kitko, kad katalikai turėtų savo konfesines mokyklas. Juk harmoningo solidarumo nebus auklėjime tiek tada, kai tikintieji tėvai siųs savo vaikus į priešingas religijai mokyklas, kiek ir tada, kai priešingų religijai tėvų vaikai bus per prievartą siunčiami į konfesines mokyklas. Deja, sun-

ku dar numatyti, kada Lietuvos katalikai galės turėti tik sau konfesiniu būdu suorganizuotas mokyklas, ir todėl tenka katalikams mokytojams kiek galint taisyti dabartinės mūsų mokyklų sistemos trūkumus.

Visų pirma dera stengtis sudaryti tarp vienos mokyklos mokytojų kuo didžiausias dorinis solidarumas bent prigimtosios visiems maž daug priimtinos, doros atžvilgiu. Tačiau mūsų laikais tai nėra lengvas dalykas. Solidarumo stoka gali pasireikšti kuo mažiau dvejopu būdu. Pirma, mokytojai gali įvairiai suprasti auklėjimo reikalą ir stengtis konkuruoti tarp savęs įgyjant dorinę įtaką savo mokiniams. Antra vertus, mokytojai gali sąmoningai diskredituoti vieni kitus mokinių akyse. Iš tikrųjų mokytojų kolegija turi būti pedagoginio bendradarbiavimo draugija, kurioje kiekvienas atskiras narys galėtų naudotis kitų narių išsilavinimu, patyrimais, nepalijaujamomis studijomis, užsidengimu prie aukštųjų pedagogijos idealų.

Savitarpinis mokytojų solidarumas gali būti pavadintas horizontaliniu. Šalia jo reik dar skirti vertikalinis solidarumas, privalomas tarp šeimos, mokyklos ir Bažnyčios. Šitam pastarajam solidarumui nustatyti mokyklos gyvenime dalyvauja iš vienos pusės tėvų komitetas ir jo atstovai, siunčiami į pedagogų tarybas, o iš antros pusės – Bažnyčios atstovas, religijos mokytojo, arba kapeliono asmenyje. Jei tėvų atstovas paprastai nėra mokytojas pedagogas, tai iš antros pusės Bažnyčios atstovas nėra tik mokytojas pedagogas. Bet ir vienu ir antru atveju dorinio auklėjimo reikalai privalo būti pagrindiniais susirūpinimo dalykais. Tik artimame kontakte šeimos, mokyklos ir Bažnyčios atstovai tegali surasti sėkmingų priemonių faktiniam solidarumui nustatyti tarp visų šitų dorinio auklėjimo veiksmų. Mokytojams išpuola šitame dalyke prisiimti ant savęs inicijatyvos našta ir pusiausvyros išlaikymo rūpesnis.

Vaduojamoji rolė tenka irgi mokytojams vaidinti reguliavime veiksmų tokių pripuolamųjų dorinio auklėjimo veiksmų, kokiais yra iš vienos pusės organizuotas mokinių bendravimas mokykloje ir už mokyklos sienų ir iš kitos pusės visuomeninės aplinkumos įtaka.

Negali būti abejonės, kad savitarpinė draugų įtaka yra labai stiprus auklėjimosi bei lavinimosi veiksnys. Draugiškumo reikalas yra visai prigimtas žmogui, ir todėl būtų visai neracionalu stengtis užstelbti jaunime draugiškumo jausmus bei įpročius tik todėl, kad draugiškumas kartais veda jaunimą į blogą. Todėl irgi auklėtojas, kuris net paskatina ar toleruoja auklėtinio nusidėjimus prieš draugiškumą, pats nusideda prieš dorinio auklėjimo taisykles. Auklėtojas kaip tik privalo auklėti jaunime draugiškumo dorybes. Bet sykiu šita auklėtojo prievolė yra surišta su kitomis prievolėmis.

mis, kuriomis yra, pirma, reikalas rūpintis tinkamų draugų parinkimu savo auklėtiniais, antra, reikalas išaiškinti, kas yra gerai suprastas draugiškumas, ir, trečia, reikalas patiekti susidraugavimui teigiamųjų objektų, kurie galėtų palenkti draugiškumą į gerą pusę. Faktinai net pasirodo, kad tasai pripuolamas dorinimo veiksnys, kuriuo yra savitarpinė draugų įtaka, pagrįsta draugiškumo jausmais, turi nuosekliai vesti prie jaunimo susidraugavimo draugijose, turinčiose auklėjimosi bei lavinimosi tikslų. Čion priklauso taip pat mokinių savivaldos, kurios, tinkamai pastatytos po mokytojų priežiūra, gali būti drausmės, atsakomybės jausmo ir savarankiškojo veiklumo mokykla.

Kitas svarbus pripuolamas auklėjimo bei lavinimo veiksnys, kuriuo reik mums dar kiek susidomėti, yra visuomeninė aplinkuma. Aišku, kad visuomeninė aplinkuma turi didžiausios sugestyvinės, kartais nenugalimos, įtakos žmogaus gyvenimui, ir kad ypatingai stipriai ji nujaučiama ugdomajame laikotarpyje. Tuo tarpu, jei dairysimės aplinkui, kad kritingai galėtume nustatyti, kokia visuomenės aplinkumos nuotaiką susidaro mūsų laikais, tai turėsime konstatuoti faktą, kad, bendrai imant dalyką, visuomeninės aplinkumos nuotaika turi savyje daug daugiau neigiamo, negu teigiamo. Norint vienu tik žodžiu nusakyti tą pakraipą, kuria dabar eina vadinamasis kultūringas pasaulis, reikės kalbėti apie šito pasaulio vis augančią dechristijanizaciją. Ir iš tikro pakanka atsižvelgti į tai, kas šitame kultūringame pasaulyje yra išviršiniu dorovės barometru, kad auganti masė dechristijanizacija būtų ne kiek neabejotina. Pavyzdžiais čia gali tarnauti laikraščių etika, kinematografi ir šiaip jau prieinamas masėms menas, mada apsireidyme ir pasilinksminimuose, reklama ir t.t.

Sykiu reik stebėtis, kad žmonės, kartais net neblogų norų ir nemenkausio nusistatymo, nemato, ką visa tai reiškia, ir leidžia sau, pav., dalyvauti moderniuose šokiuose, kurie yra skolinami iš laukinių žmonių ir faktinai atvaizduoja blogai užmaskuotą lytinį orgijazmą; arba leidžia sau rėdytis ir vartoti kosmetiką būdais, kurie prieštarauja elementarinės etikos taisyklėms. Ir kas yra ypatingai stebėtina, tai tas nepaprastas greitumas su kuriuo beprotiška mada, pamėgdžiojanti laukinių žmonių įpročius, gali įsigalėti visuose kultūringo pasaulio kampeliuose, pavėluodama kiek vadina muosiuose nekultūringuose užkampiuose, kur žmonės turi kiek daugiau prigimtosios doros jausmų.

Tokiose aplinkybėse visai teisėtas klausimas, koku būdu bręstas jaunimas gali įsigyti tokio atsparumo, kad galėtų savo gyvenime išlaikyti tą elgimosi liniją, kurios reikalauja krikščioniškojo

pasaulėžiūra.- Būtų visai naįyvu maųyti, kad jaunimo izoliavimas nuo nepageidaujamos visuomeninės įtakos (faktinai niekados pilnai neįvykdomas) ir draudimas jam domėtis ir turėti reikalo su neigiamosiomis visuomeninio gyvenimo apraiškėmis yra vienintėlės sėkingos priemonės kovoje su sugestyviniu visuomenės aplinkumos psichozu. Iš tikrųjų tik tvirtai auklėjama harmoninga dorinė asmenybė, sąryšyje su visa dorinio auklėjimo organizacija, tegali turėti reikiamo atsparumo visuomeninei neigiamai įtakai. Šitam reikalui ypatingos reikšmės turi trys dalykai: 1. sąmoningas auklėtinio kritingumas gyvenimo pakraipoje, 2. sugebėjimas auklėti savarankiškojo veiklumo priemonėmis ir 3. telkinimasis į organizuoto gyvenimo lytis su vienodai nusistačiusiais žmonėmis, tarp kitko, tikslu kovoti su neigiamąja visuomeninės aplinkumos įtaka.

C. ATBAIGIAMASIS DORINIMO UŽDAVINYS.

Štai labai trumpai nusakyta dorinio auklėjimo struktūra, arba sąranga, taikytina dorinimo reikalui mokykloje. Šitos sąrangos užbrėžimu iš tikrųjų tik plačiai yra pastatyta dorinimo problema mokykloje su metodologiniu paakiniu į svarbiausius dorinimo dalykus. Ji nurodo, koku būdu privalu eiti prie dorinio auklėjimo organizacijos mokykloje, nors vienoje, kad ir ilgesnėje, paskaitoje negalima buvo prieiti prie smulkesnių ir labiau konkretinių klausimų, kurie turėtų tiesioginės reikšmės dorinimo praktikai.

Palikta taip pat nuošalyje daug konkretinių dorinimo uždavinių, kuriais, pav., yra seksualinis auklėjimas, auklėjimas tvarymuisi, materiškumo ir vyriškumo auklėjimas, auklėjimas šeimiam gyvenimui, visuomeninis auklėjimas, auklėjimas socialiniam ir politiniam veikimui ir t.t. Faktinai kiekviename konkretiniame dorinimo uždavinyje atitinkamai pritaikomas bendrojo dorinio metodas tame nuoseklume, kuris buvo pravestas šioje paskaitoje. Pav., mokytojas auklėtojas nori nuosekliai ir sąmoningai nusistatyti tokiame svarbiame jaunimo dorinimo uždavinyje, koku yra seksualinis auklėjimas. Toks mokytojas turėtų visų pirma nusimanyti, kad atskirane konkretiniame dorinimo uždavinyje tikslu yra jau ne bendrieji dorinimo tikslai, bet tai, kas yra vadinama atskiromis dorybėmis. Seksualiniame auklėjime siekiamasis tikslas, arba atitinkama dorybė, yra skaistybė. Žinant pedagoginę vertybę, kuria yra čia skaistybės dorybė, kaipo tikslas, auklėtojui išpuola toliau eiti prie reikiamų seksualinių auklėjimui sąlygų. Aišku, kad bendra sąlyga čia yra tvirto būdo, jautrios sąžinės ir pilnos aukštųjų jausmų širdies auklėjimas tuo tarpu kad specialiomis sąlygomis yra fiziologinė, psichologinė ir visuomeninė higijena,

palanki skaistybės dorybei. Nustačius sąlygas reik eiti prie vartotinių priemonių. Čia dera susiprasti, kaip, tinkamu šitam specialiam reikalui būdu, turi būti taikomi: pratinimas, pamokymas, įkvėpimas, priežiūra, numatomoji bei baudžiamoji drausmė. Pagaliau auklėtojai reikės susirūpinti, kaip solidariai turi seksualiniame auklėjime pasireikšti šeima, mokykla ir Bažnyčia.- Neabejoju, kad mokytojas, apdirbęs pagal nurodytą schemą, pav., praktinius Foersterio nurodymus, jau turės pakankamai sąmoningo nusistatymo seksualinio auklėjimo klausime.

Nusimanant apie bendrą dorinimo sąrangą mokykloje ir apie jos pritaikymą atskiriems dorinimo uždaviniams, pravers pasakyti keletą žodžių apie visai ypatingą dorinimo uždavinį, kurį esu pavadinęs atbaigiamuoju uždaviniu ne tik ta prasme, kad juo privalo baigtis visa dorinimo eiga, bet ir ta prasme, kad juo turi būti atbaigiamai papildomas kiekvienas atskiras dorinimo uždavinys. Būtent, šitą atbaigiamąjį dorinimo uždavinį sudaro sąmoningos pastangos nuosekliai išlaikyti kiekviename dorinimo darbe tendenciją nuo dorinimo prie dorinimosi. Auklėtojas, kuris nenusimano apie šitą tendenciją ir jos nevykdo savo auklėjamajame darbe, iš tikrųjų nenusimano apie svarbiausiąjį dorinimo dalyką ir faktinai neatsiekia dorinimo tikslo. Apie šitą tendenciją buvo jau ne kartą minėta, ir reik tik iš suminėtu apie ją dalykų padaryti bendrą išvadą.

Buvo, pav., sakyta, kad pratinimas turi vesti prie pačio jaunimo pratinimosi; kad autoritetingas pamokymas turi būti papildomas iš auklėtinio pusės pažinties sudarymu pagal savarankiškojo veikumo principą; kad autoritetingas įsakinėjimas turi pereiti į draugiškąjį patarinėjimą sulyg tuo, kaip auklėtinis bręsta; kad priežiūra turi nykti sulig didėjimu jaunime atsakomybės jausmo; kad išviršinė drausmė, paremta auklėtojo autoritetu, turi pasikeisti išvidine drausme, pagrįsta doriniu auklėtinio supratimu, ir t.t. Apibendrinant nurodomą visuose šiuose atsitikimuose tendenciją, lygu pasakyti, kad dorinis auklėjimas turi stengtis pereiti į dorinį auklėjimąsi ir tuo pačiu pasidaryti nebereikalingu. Taip, auklėtojas privalo stengtis pasidaryti savo auklėtiniui nebereikalingu, kaipo auklėtojas, nors privalo pasidaryti tam pačiam auklėtiniui labai pageidaujamas, kaipo draugas patarėjas. Jei auklėtojai nėra pasisekę prie šio prieiti, t.y. jei jis išleidžia plačią visuomenę neišauklėtą į subrendusią asmenybę auklėtinį ir sykiu nėra šitam auklėtiniui pageidaujamas, kaipo draugas patarėjas, jis nėra tinkamai atlikęs savo dorinamojo uždavinio.

Iš šito matyti, kad tuo atveju, kai mokyklos mokytojai nusi-skundžia savo auklėtiniais, jie faktinai išduoda sau, kaipo auklė-

tojams, testimonium paupertatis. Auklėtiniai yra tokia, kokiais yra auklėtojai savo profesijos rolėje. Todel auklėtojai savo vi-
sumoje neša didelę atsakomybę už savo auklėtinių gyvenimą ir vei-
kimą plačioje visuomenėje. Jiems žymioje dalyje pridera garbė už
savo auklėtinių dorinius laimėjimus; bet jiems irgi priklauso žy-
mioje dalyje pasmerkimas už savo auklėtinių nusižengimus. Su ši-
tokios atsamybės sąmone mūsų mokyklų auklėtojams dera prieiti prie
dorinimo praktikos mokykloje, nepamirštant irgi dorinimo teorijos,
kuri yra ne kas kita, kaip visos eilės kartų kodifikuojamas paty-
rimas. Pasakyti tai laikiau savo profesine prievole akivaizdoje
to fakto, kad mūsų mokyklos dorinimo atžvilgiu stovi labai neaukš-
tai. Tuo tarpu katalikai mokytojai iš savo prigimties yra pašauk-
ti sąmoningai prisiimti sunkią, bet garbingą pareigą pagerinti mo-
kytojų padėtį dorinimo atžvilgiu ir tuo pačiu laimėti jaunimą ir
sykiu su juo - ateitį savo aukštiesiems idealams.

L i t e r a t ū r a .

Habrich, Pedagogische Psychologie (trečias tomas). Veikalas pa-
naudotinas, tik šiek tiek per platus.

Teuscher, Teoretische Pedagogik und allgemeine Didaktik, (Dorinimo
mokslui nedaug medžiagos).

Krieg, Lehrbuch der Pedagogik.

Grunwald, Philosophische Pedagogik - sistemingai parašytas veika-
las. Iškeliama naujos ir įdomios problemos. Kalba kiek
sunkoka.

Hoffmann, Handbuch der Jugendkunde und Jugenderziehung. Taip pat
panaudotinas ir antras šio autoriaus veikalas: Die Er-
ziehung der Jugend in der Entwicklungsjahren.

Foerster, - Jo visuose veikaluose galima rasti šiam tikslui me-
džiagos. Jo pedagogikos pagrindai nėra suformuluoti jo-
kiais principais, tačiau labai naudingi. Ypač patartini
šie jo veikalai:

1. Jaunuomenės auklėjimas,
2. Auklėjimas ir auklėjimasis,
3. Lebensführung,
4. Schule und Charakter,
5. Seksualė etika ir seksualė pedagogika,
6. Politische Etik und politische Pedagogik.

Be to patartina perskaityti „Lietuvos Mokykloj“ prof.
St. Šalkauskio ir prof. Pr. Dovydaičio straipsnius.

Pedagoginis dėstomybės dalykų suskiistymas / pagal C. Willmanną

kavinimo etvilgin maralinis etvilgin	grindžiamosios disciplinos idealijos ~~marlinis~~ materialiniai - formaliniai dalykai	padedamosios disciplinos realijos ~~marlinis~~ materialiniai dalykai	meniški sugebėjimai populiariaisiai menai ~~marlinis~~ formaliniai dalykai
etiniai dalykai	filologija teologija	istorija	muzika
etiniai - fiziniai dalykai	filosofija	geografija polimatinė žinija	grafika
fiziniai dalykai	matematika	gamtos mokslai	technika gimnastika

Pažinimo, mokymosi ir mokymo tarpiniai.

<i>A.</i> <i>pažinimo tarpiniai</i>	<i>I empirinis arba patirtinis</i>		<i>II racionalinis arba protautinis</i>		<i>III techninis arba pataskomasis</i>	
<i>B.</i> <i>mokymosi tarpiniai</i>	<i>Stebėjimas patyrimas</i>		<i>mąstymas supratimas</i>		<i>vykdymas pritaikymas</i>	
	<i>veizdėjimas / jüstės /</i>	<i>vaizdavimasis / jaustis /</i>	<i>nominalinis / žodis / supratimas</i>	<i>realinis / dalyko / supratimas</i>	<i>linavimas</i>	<i>sugebėjimas</i>
<i>C.</i> <i>mokymo tarpiniai</i>	<i>vaizdinimas</i>		<i>įsamoninimas</i>		<i>veikdymas</i>	
	<i>1. rodymas</i>	<i>2. vaizdavimas</i>	<i>3. aiškinimas</i>	<i>4. išvystymas</i>	<i>5. teorinis veikdymas</i>	<i>6. praktinis veikdymas</i>
	<i>a/ daikto arba atvaizdo parodymas, b/ gyvono demonstravimas, c/ akivaizdiškas veiksmo perdavinimas.</i>	<i>a/ daikto aprašymas, b/ patirties nusakymas, c/ įvykių pasakojimas.</i>	<i>a/ žodžio nagrinėjimas ir aiškinimas, b/ teksto nagrinėjimas, c/ teksto aiškinimas, d/ teksto atpažinėjimas, e/ teksto apterinimas.</i>	<i>a/ apterinimas, b/ suskirstymas, c/ induktyvinis mąstymas, d/ deduktyvinis išvadėjimas, e/ rodinėjimas, f/ analizė, g/ sintezė.</i>	<i>a/ sprendėjimas ir b/ mechaninis išpildinimas ir užduotimis ir paklausais.</i>	<i>a/ predėjimas ir b/ mechaninis išmokinimas ir užduotimis ir paklausais.</i>